

ЕМІЛЬ ЗОЛЯ

М Р І Я

РОМАН

НАКЛАДОМ І ДРУКОМ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
В КАНАДІ — ВІННІПЕГ, МАН.

— 1932 —

Замовляйте інтересні книжки!

Богданів Синок	25 ц.
Вина і Кара, том I-ий і II-ий	\$1.75
Віддячився — 1.00; в оправі	\$1.50
Видіння Паломника в Єрусалимі	20 ц.
Грішники	80 ц.
Граф Монте Крісто, повість в чотирох томах	\$3.75
Поодинокий том	\$1.00
Для домашнього огнища	85 ц.
Єзуїтська преподобниця	25 ц.
Збірка оповідань для української молоді	40 ц.
Історія землі	35 ц.
Історія Московщини	40 ц.
Ілюстроване українське письменство	35 ц.
Історія боротьби віри з наукою	\$1.50
Камяна душа	\$1.50
Кармелюк і невільничка	20 ц.
Кайдашева сім'я	60 ц.
Козацьке серце	50 ц.
Кудеяр, повість з часів царя Івана Грізного	\$1.25
Кльод Ге (страшне з вязниці)	20 ц.
Короткий огляд українського письменства	30 ц.
Культура, національність та асиміляція	30 ц.
Лис Микита	50 ц.
Молодий вік	40 ц.
Місяць свідок	20 ц.
Маруся	35 ц.
Незвичайні пригоди Матія Сандорфа	\$2.80
Наука про управу землі	50 ц.
Оповідання для української молодіжні	40 ц.
Олюнька. Повість в двох томах	80 ц.
Подорож до місяця	40 ц.
Распутін (чорний дух в царській палаті)	35 ц.

Замовлення посилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

WINNIPEG, CANADA

М Р І Я

Printed and Published by the Ukrainian Publishing Co. of Canada, Ltd.
210—214 Dufferin Ave. — Winnipeg, Man.

I.

Підчас тяжкої зими 1860 року замерзла була Оаза; велика заметіль засипала була цілу широку долину долішньої Пікардії і покрила її мов білим рантухом, а вже на саме таки Різдво звіялася була нараз така хуртовина, що величезною масою снігу завалила майже ціле місто Бомон. Сніг падав від самісінького рана; під вечір сипався ще густійший, а через ніч устелило ним таки дуже грубо. На вулиці Орфевр, в горішній части міста, там, де кінець її підходив клином під катедральну церкву, надуло снігу як в мішок. Вітер гнав ним тут в двері св. Агнії, старо-римського, майже вже готицького порталю, прикрашеного понизше причілка богатою орнаментикою. Першого дня Різдвяних свят, досвіта, лежав тут сніг майже по пояс високо.

На вулиці було ще тихо; люде наробившись на святий вечір ще спочивали. Вибила шеста година. Серед темряви, освітленої лиш слабо від спадаючих платочків снігу якимсь синявим світлом, видно було лиш одну ще трохи живу душу: була то маленька дівчинка, літ може девять, що, шукаючи під склепінням порталю захисту, тулилась тут в кутику цілісеньку ніч, дрозачи від студени. Вона мала на собі тонесеньку, добре вже подерту, вовняну спідничину, на голові якусь шмату, ніби кусень старої хустки, а на босі ноги затягнула величезні, старі чоботи, видно, з якогось мущини. Небожато певно сховалось тут, аж коли вже добре наблукалося по місті і коли змучене майже вже залякло. Дитині тут і світ вже кінчився; в захисті сім нічо вже її більше не чекало, хіба ще лиш голод та нужда і страшенна студінь. Серце в ній билося так важко, що аж дух в ній запирало та не давало і так вже ослабленим силам боротися з розшалілою заверюхою. На силу лиш, як би інстинктом, що каже ховатися перед чимсь страшним, забігло дівча під старі мури катедральної церкви, коли подув страшний вихор і поніс снігом довкола.

Година минала за годиною. Довго тулилась вона під примурком, що розділяв два сусідні низки від себе, а на котрім стояла статуя св. Агнії, тринадцятьлітньої мучениці, так

малого дівчатка, як і вона сама, з пальмовою віткою і з ягнятком коло ніг. А на причілку, повисше хреста, виднілася ціла історія обручениці Христової, дитини-дівиці, плястичної роботи, як її представляє собі віра простодушного чоловіка. Видно, як волосся стає чим раз довше а відтак і зовсім її закриває, коли намісник, за котрого сина вона не хотіла віддатися, велів здерти з неї одіж і завести за кару в дім неслави; видно, як вогонь з костра, на котрім вона вже горіла, перекинувся на її катів, що костир підпалили; чудо її мощів; Констанцію, дочку царя, що подужала від прокази, і чудо одного з її малюнків; духовника Павлина, що мало що не стався жертвою покуси і не взяв собі жінки; на раду папи мав він покусі, коли вона витягне до него руку, вложити на палець золотий перстень з смарагдом. Грішна ма-ра задержить тоді перстень, але відчепиться від него і оставить його в спокою. І так сталося: то Павлина спасло. На самім же вершку причілка отвираються перед Агнією в повнім блеску ворота небесні а її, маленьку і молоденьку, приймає сам Христос і складає на її чолі поцілунок вічної щасливости.

Нараз засвистав вітер по вулиці і подув дитині в самі очі а поріг від церкви таки майже зовсім завалило снігом. А дитинка притулилася ще більше до святих, що стояли в низках побіч неї. То були подруги святої Агнії, святі з її дружини: три з правого боку: св. Доротея, що живилась в темниці чудесним хлібом; Варвара, що жила в тюрмі, і Геновефа, котрої непорочність спасла Париж. А з лівого боку: Агафія з відрізаними грудьми; Христина, котру мучив власний батько, кидаючи їй в очі кусниками її власного тіла, що відривав від неї, і Кикилія, обручениця ангела Божого. Понад ними піднимаються в три набиті ряди разом з каблучками порталю ще й інші святі діви і украшають всі три склепіння множеством прекрасних, непорочних тіл: в долині мучать їх і замучують на смерть на тортурах, а в горі, в хмарах, витають їх херувими і вводять до вічної радості перед престол Всевишнього.

Коли біла восьма година і на дворі вже добре ставало видно, не ставало для заблукавшого сиротятка і того захисту. Як би не то, що вона раз-в-раз відгортала сніг від себе, то було би вже її засипало по саму шию. На старосвітських дверях налип був сніг так, що здавалося, мов би

то хто розвісив на них футро з горностаїв; навіть приземок пючорнілої фасади виглядав так гладкий та рівний, як колиб вже не було на нім місця ні на один пласточок снігу. Всі виднійші святі здовж каблука покрилися снігом від гори до долу; білі їх голови і ноги світилися краскою непорочної чистоти. Висше понад ними відбивалися ще видатніше сцени на причілку і маленькі святі під склепінням; вони світилися як ясні точки на темнім тлі і так ішло чим раз висше і висше аж до місця, де св. Агнія ставалася учасницею небесної роскоші; тут таки здавалося, що ангели довкола неї обсипують її білими рожамі. На стовпі піднімалася простісенько в гору статуя дитини-дівчиці з білою віткою і білим ягнятком; непорочне тіло покрив сніг і серед лютої студени зробив з него якесь містичне знамя побідоносного воскресіння непорочного дівства. А при ногах святої стояло нужденне, снігом присипане дитя, так скостеніле і поблідле, мов би вже каменем стало. Таки вже зовсім подобало на ту святу, що понад нею.

В однім домі, на правім боці вулиці, отворилася на першій поверсі з лоскотом віконниця а дівча під церквою відкрило очи. Дім той припірав до самої церкви. З вікна виглянула прекрасна, чорноволоса жінщина, з білим і ясним як мармор лицем; їй могло бути яких сорок літ. Хоч і яка була студінь на дворі, то вона все таки держала голу руку добру хвилю на дворі, бо доглянула, що під церквою рушилась дитина. Її спокійне лице посумніло від жалю та дива; аж мороз пішов їй по тілі і вона чим скорше зачинила вікно. Перед її очима станула, як би яке явище, білява головка дитинки з синіми мов фіялки очками, споглядаючими з під подертої на голові хустини; помарніле личко, вистаюча довга шийка на запавших плечах, нагадувала красу лелії. Посинілі від студени рученята і дрібні ніжки вже таки зовсім були залякли; ще лиш трохи пари з губи давало слабкий слід життя в ній.

Дитина споглянула в гору зовсім механічно; вона вліпила свої оченята в той дім, будинок вузький, одноповерхий, по котрім було видно, що дуже старий. Його виставили десь при кінці п'ятнадцятого століття. Всунений з боку між два противуположні стовпи церкви, виглядав він як та бородавка між двома пальцями великана. Тим способом удержався він ще зовсім добре; його камінне підмуровання,

його деревляний поверх, зложений стінами з червоної цегли, його криша, котрої вязання сходилося в причілок на метер високий, його вежочка в лівім углі з малим віконцем, з котрім видно ще було оловяні рамці з того часу — все то держалося ще так, як було перед сотками літ. А все-ж таки зже нераз треба було його направляти, а примурок з цегли тід кришею походив певно лиш з часів Людвика XIV. На домі можна було дуже легко добачити роботу, що походила з того часу: в криші вежочки зроблено віконце вже з тоненькими, деревляними рамцями, — з оловяних рамців тут і сліду не було; три вікна на першім поверсі перероблено на два а середне зложено цеглою; через то фасада його станула в більшій гармонії з другими домами при вулиці з пізніших часів. Так саме легко можна було пізнати відновлення в долішній части. Замість тяжких, окованих воріт станули дубові двері з гзимсом а з колишнього острокаблукowego отзору, що виходив просто на вулицю, остався ще лиш середній закрут а долішну його часть і кінець замуровано і таким способом зроблено рід широкого вікна.

Дитина все ще споглядала на той старосвітський будинок, в котрім жив ремісник, і якраз добачила напис на жовтій вивісці з лівого боку від дверей. На ній стояло великими старосвітськими буквами: „Губерт, вишивач риз церковних”. Нараз лоскіт віконниці звернув знов її увагу. Сим разом відчинилась віконниця чотиригранного вікна на долині: з него виглянув, як коли-б перестрашений, якийсь муцина з орлиним носом і випуклим чолом, на котре спадало густе сиве волосся, хоч йому не було більше як сорок і може чотири роки. І він аж забув на хвильку, що на дворі студінь; на його лиці зарисувалися черти якогось болю, губи отворилися широко і він з жалем і страхом вдивився в дитину. Дитина виділа ще крізь зеленяві шиби, як він стояв за віконем і кивав на когось: за хвилю станула коло него його гарна подруга. Вони стояли обоє як приковані коло вікна та зсе лиш сумно споглядали на маленьку дівчинку.

Родина Губертів жила вже чотири сотки літ в сім домі, а всі були з батька на сина вишивачами. Вишивач риз церковних виставив сей дім за Людвика XI; другий вишивач за Людвика XIV казав його направити а теперішній, Губерт, вишивав в нім ризи так само, як колись його предки. В двацятім році полюбив він шіснацятілітну дівчину, Гу-

бертину, так дуже, що аж її викрав а відтак і одружився з нею, бо її мати, вдовиця по уряднику, не хотіла ніяк дати її за него. Губертина була чудо не краса; її щастя і нещастя — то цілий роман. Коли в вісім місяців потім, в таким стані, приступила до умираючої матері, та її прокляла і виключила від наслідства. Ще того самого вечера повила вона немовлятко, а воно таки зараз померло. Проклін завзятої міщанки добувався ще і зза могили, бо супруги мимо горячих бажань позістали бездітними. Вже минав двацять і четвертий рік а вони, бувало, як собі нагадають першу свою дитину, так і заливаються гіркими сльозами. Та вже і не мали надії, що переблагають ще колись покійну матір.

Дівча, побачивши, що Губерти на ню в одно дивляться, налякалося та засунулося ще більше в кутик за стовп св. Агнії. Ще більше перестрашилося воно того шуму, що зробився був на вулиці; двері стали відчинятися а з них виходило чим раз більше людей. Вулиця Орфевр була би таки зовсім замкнена на тім кінці, де її заступав дім Губертів, що припірав до апсидів церкви, як би не те, що з нею сходилася тут вулиця Соняшна, подібна не так на вулицю, як радше на заулок, що ішов попід церкву напроти дому Губертів аж до головної фасади і тут виходив на пляц ді Кльоатр. Тою вулицею переходили як раз дві богомільниці та аж здивувались, коли побачили під церквою малу жебрачку, котрої досі в Бомонті не бачили.

Сніг не переставав сипатись з легенька і дальше, а навіть здавалось, як коли-б і студінь ставала ще більша; з під білої покриви, що зависла була над цілим містом, чути було з далека лиш якийсь гамір людського голосу.

Дитина, як колиб яка дика, або як колиб встидалася своєї самоти, як якого злочинства, причаїлася ще більше; коли нараз станула перед нею Губертина, що вийшла була, не маючи служниці до послуги, купити хліба на снідання.

— Що ти тут робиш, дитинко? Чия ти?

Дитина не відповідала нічого, лиш закрила своє личко рученятами. Вона не чула вже в собі ні рук ні ніг, не знала вже, чи ще жие, бо і серце переставало битися, як коли-б ставало вже ледом. Коли милосерна жінка з жалем в серці вірвернула від неї, дитина присіла, сили опустили її вже зовсім і вона зсунулась в сніг як би нежива, а пласточки снігу присипували вже її з верху. Тимчасом вертала вже жінка і

несла ще теплий хліб; вона побачила дитину на землі і знов приступила до неї.

— Я тебе тут не лишу, дитинко!

Губерт, що стояв на порозі, взяв хліб від жінки і сказав до неї:

— Візьми та занеси її до хати!

Губертина не відповіла нічого, лиш схилилася і взяла дитину на руки. Дівча не ставило вже ніякого опору; як би нічого, як би кусень льоду, або як би ту маленьку пташку, що випала з гнізда, занесли її у хату; біднятко замкнуло очі і затисло вже зуби.

Ввійшли у хату. Губерт замкнув двері, а Губертина увійшла з дитиною на руках до світлиці від сторони вулиці, де перед великим чотиригранним вікном висіли взірці до вишивання, а звідси зайшла до кухні, де давчійше спільно проживала ціла родина. Кухня виглядала ще по старосвітськи: під стелею був сволок, поміст був виложений плитами, а коло печі був великий, мурований бовдур, ще такий самий, як його спершу поставили. Навіть всіляка посудина, горшки, кітлики і миски на полицях походили ще з передтамтого століття; так само старе фаянсове начиння, камінні горшки і начиння з цини. Лиш замість старого припічка була вже новомодна піч з широкою бляхою та мідяними берегами, що аж світилися. Бляха була як грань червона і було чути, як в кітлі вода кипіла. З боку грілася в великій бляшаній ринці біла кава.

— Там до біса! Таки тут ліпше, як там на дворі, — відзивався Губерт і сперся рукою на стіл в стилю Людвика XIII, що стояв посеред хати. — Посади малу коло печі, най відійде!

Губертина посадила дитину та обоє лиш дивились, як воно поволи приходило до себе. Сніг на одежині топився скоро і грубими каплями спливав на землю. З дір великих чобіт виглядали покалічені ноженята, а з під тоненької вовняної одежини виглядали сухі кости, що аж серце боліло дивитись на ту біду та нужду. Дитиною стало через хвилю трясти а відтак розкрила вона очі та боязно споглянула довкола. Вона виглядала перелякана, як та звірина, що несподівано попала в сітку. Склонила головку на хустку завязану під борідкою, а праву ручку так притиснула до себе, що Губерти були певні, що у неї одна рука увяла.

— Не бійся! Ми тобі нічого злого не вдіємо... Звідки ти? Чия ти?

Чим більше вони допитувалися дитини, тим більше вона боялася. Вона відвернула боязно головку на бік, як коли-б думала, що хтось стоїть позад неї та хоче її бити. Відтак кинула оком на кухню, подивилася на стелю, на сволок, та на блискуче начиння і споглянула аж у вікно, звідки було видно єпископський город, де зпоза мурів виставали дерева, покриті снігом. Дитина очевидячки зачудувалася, коли по лівій стороні від дерев побачила знов церкву з вікнами від каплиці в романському стилі. І знов взяла небожатко сильна дрош; то студінь виходила з неї в теплій хаті. Вона впялила відтак очі в землю і станула як прикована.

— Чи ти тутешня?... Як твому татові на імя?

Дитина мовчала уперто, а Губертові прийшло зараз на гадку, що вона з студени і голоду не може і слова промовити.

— От не розпитуймо а даймо їй ліпше шклянку горячої кави, — сказав Губерт до жінки.

То було ще найрозумнійше і Губертина дала сирітці таки зараз свою каву, та вкраяла їй аж два кусні хліба. Але дитина відсунула недовірливо все від себе. Та ба, голод не пан, і дитина стала за хвилику їсти на весь рот і ані кришки нічого не лишила. Губерти не допитувались вже нічого і мовчали, щоби дитина лиш їла; їх аж за серце ловило, коли виділи як дитині тряслася ручка, що аж ледви могла нею до рота донести. Дівча їло заедно лиш лівою рукою, а праву притискало з цілої сили до себе. Попоївши, мало що не пустила шклянку на землю, а відтак відсунула її на припічок ліктем, як яка каліка.

— Болить тебе ручка, дитинко? — спитала Губертина. — Не бійся нічого; покажи, де?

Ледви що діткнулася дівчинки, коли та зірвалася як омарена і не хотіла навіть дати до себе приступити. Почала кидати собою і мимо волі підняла руку, а з під одежини випала на землю якась мала книжочка, котру вона ховала за пазухою. Вона хотіла її чим скорше вхопити, але вже не було коли і затиснула лиш кулаки з гніву, коли побачила, що чужі люде вже її отвирають і читають, що в ній написано.

Була то книжка вихованків, які виставляє заряд домів

убогих в департаменті Секвани. Зараз на першій стороні, під урядовим знаком св. Вінкентія а Павльо були випечатані заголовки різних рубрик. Там, де мало прийти прізвище вихованка чи вихованиці, була лиш проста черта, зроблена чорнилом; під рубликою „імя” було написано: Ангелика-Марія; під датою: родилася 22 січня, 1851, принята дня 23 того-ж місяця під числом 1634. Батько і мати отже не звісні; жадного документу, жадної метрики, лиш ся урядова книжка з споловілими рожевими окладинками, від котрої віяло якимсь прикрим холодом. Дитя — нічим на широкім світі... сирота, котрої всі відцурались, з числом замість імени!

— Господи! Та-ж то знайда! — відозвалася Губертина.

— А я таки ліпша, як всі другі! Таки ліпша, ліпша! — стала нараз кричати Ангелика заходячись від злости. — Я нікому нічого не украла, а мені все забирають... Віддайте мені, що ви украли!

Дівча впало в таку злість, що аж тряслося, а Губерти не знали вже, що на то сказати і стояли як остовпілі. Вони аж не пізнавали тої дівчини з білявим волоссям, з синіми як фіялочка очима та гарною, як лелія шийкою. Лице у неї викривилося від злости, очі аж потемніли а тонка шия набігла від крови. Йї стало тепер вже тепло; вертілася і шипіла, як та гадина, що її на сніг викинуть.

— З тебе злісниця, — відозвався вишивач лагідно. — Тим ліпше для тебе, що ми вже знаємо, що ти за одна.

Споглядаючи з поза плечий жінки, переглянув він скоро книжку, котру Губертину перевертала. На другій стороні стояло імя мамки: „Дитину Ангелику-Марію віддано дня 25 січня 1851 мамці Францішці, жені пана Гамелена, господаря, проживаючого в громаді Сулянж, повіту Неврського. Згадана повисше мамка одержала при своїм відїзді гроші за перший місяць і виправу”. По сім слїдувалā метрика хрещення, котру підписав священник з дому убогих; дальше свідоцтво лікаря при виїзді і коли назад вернула, а на дальших чотирох сторонах поквітовання за одержані що чверть року гроші з підписами, котрих годі було прочитати.

— Що, Невр? — спитала Губертину. — Ти виховувалася недалеко Невр?

Ангелика аж червона від злости, що не могла нічого вдїяти, щоби вони не читали її книжки, стала знов уперто мов-

чати. Але злість таки перла її говорити і вона почала розказувати про свою мамку.

— Ой, коби то так була мама Ніні, то би вас певно вибила! Вона все мене боронила, хоч і мене не раз вибила... Я би певно не була так нещаслива, там... mezi тими звірятами...

Дитині аж духу не ставало і вона оповідала уриваними реченнями і без звязи: куди завела її пані Рус; про якусь велику вулицю, на котрій бавилася з другими дітьми; що там пекли часом хліб; про якогось великого пса, що її одного разу вкусив...

Губерт перебив її читаючи в голос з книжки:

„На случай тяжкої недуги або злого виховування має інспектор право відобрати дитину і віддати її кому іншому на виховання”.

Зараз під тим було написано, що дитину Ангелику-Марію віддано на виховання дня 20 червня 1860 якійсь Тересі, жєні Людвика Франшом, цвітаря в Парижі.

— Ну так, тепер вже розумію, — сказала Губертина. — Ти була хора і тебе принесли до Парижа.

Але то не так було і Губерти довідались про все, аж коли мало по малу стали дитину розпитувати. Людвик Франшом був свояком мамки Ніні й мешкав цілий місяць на селі, щоби набрати сил по довгій недужі на пропасницю. Тоді то його Тереса полюбила була дуже дитину і випросила її собі у Гамелєнів; вона хотіла взяти її за свою і виучити колись робити цвіти. В три місяці пізнійше помер її чоловік, а що і вона нездужала, то мусіла перенестися до свого брата, що був гарбарем в Бомон. Тут померла вона в перших днях грудня; а перед тим ще віддала Ангелику в опіку своїй братовій. Від того часу розпочалися муки бідної дівчини; її били і поштуркували та сварили без перестанку.

— Рабіє? Рабіє? — нагадував собі Губерт. — А, вже знаю! Та то той гарбар з долішнього міста, що мешкає над самим берегом Лінелі... та-ж то п'яниця, а його жінка то ледащиця з цілого світа.

— Вони обходилися зі мною, як з якою заволокою, — розповідала Ангелика з гнівом, знаючи, що несправедливо терпіла. — Вони все казали, що я і ложки води не варта. Коли мене вже набилися, то вона кинула мені під ноги яких

охлапів, як своїй кітці. А не раз мусіла я лягати спати і не ївши... Я мало вже сама собі смерть не зробила!

По сих словах зробила вона міну якогось страшного гніву і розпуки.

— Вчера з рана, вони упилися, та казали, що пальцями очі мені видовбають... от так з ласки на потіху. Та до того якось не прийшло, і вони стали битися кулаками самі між собою, що аж попадали на землю. Я вже гадала, що їх таки вхопило... Я була би вже давно від них утікла, та не хотіла лишити моєї книжки. Мама Ніні бувало показувала її мені та все говорила: „Видиш дитинко, то цілий твій маєток, все твоє добро; як би ще не та книжочка, то ти би таки вже нічого не мала на світі”. А я знала, де вони її ховали, від коли мама Тереса померла — там в комоді в горішній за-сувці... Я переступила через них, виймила тихенько книжку, сховала за пазуху і втікла. Але вона була завелика і виставала, а мені все здавалося, що хтось хоче мені її відібрати. Ах! як я бігла, страшно бігла. А коли настала ніч, як же мені було студенно там під дверми. Я так була змерзла, що мені здавалося, що вже прийдеється умерти. Але то нічого, бо я все таки книжки не згубила. От вона!

І вона вирвала її Губертові з руки як раз в тій хвилі, коли він хотів її замкнути і назад їй віддати. Вона сіла і не могла тепер натішитись своєю книжкою; обертала книжку в руках та тулила личко до її рожевої окладинки. Ще недавно аж кидалася зі злости, а тепер стала така спокійна, така покірлива, що аж жаль брав дивитися на неї; її ціла душа розпливалася над сими кількома листками паперу в подертій окладинці, над тим, що було для неї найбільшим скарбом, що ще вязало її з другими людьми на світі. Її маленьке серце не могло успокоїтися а сльози котилися без кінця по її личку з розпуки. В сім страшнім болю проявилось знов давне дрібненьке, подовгасте личко Ангелики, так само миленьке, як давніше, та сама білява головка і ті самі сині як фіялочки оченята; її тоненька шийка виставала знов так само, як давніше і вона дійсно подобала на одну з тих маленьких святих, що стояли в вікні церкви. Нараз вхопила вона Губертину за руку і стала її цілувати на всі боки.

Губертам аж трохи серце не пукло а з очей покотились сльози.

— Дитинко, голубко солоденька, — промовили вони ледви крізь сльози.

Видно, що дівчина таки не зовсім ще зла була. Може бути, що вона не відучиться від тої примховатости.

— Мої золотенькі, не ведіть мене туди назад, — благала Ангелика, заливаючись сльозами, — не пустіть мене від себе!

Чоловік і жінка споглянули на себе. Ще з осени задумували вони взяти собі за свою якусь дівчину, котра би їх бездітних розвеселяла, та розганяла їм тугу в їх самоті. Вони і зараз рішилися.

— Як думаєш? — спитав Губерт.

— Та візьмім, — відповіла Губертина спокійним голосом.

Не було довгих короводів. Вишивач пійшов зараз до міста дати знати про все мировому, пану Грансіреві, що був свояком його жінки і з котрим вони собі таки добре жили. Той обіцяв залагодити цілу справу. Він написав зараз до заряду дому убогих а той, знаючи число дитини, розпізнав її без великого труду і дозволив, щоби Ангелика осталася в науці у Губертів, котрих всі знали як людей чесних. Зараз явився і сам інспектор окружний, щоби вписати в книжку потрібні замітки і заключив з господарями умову, після котрої вони мали добре обходитися з дитиною, убирати її чистенько, посилати до школи і церкви і дати їй окрему постіль. Заряд зобов'язався зі своєї сторони заплатити за все і після приписів давати дитині одіння.

До десять днів було все в порядку. Ангелиці дали окрему кімнатку на піддашу коло поду, котрої вікна виходили на город і стали вже її учити вишивати. В неділю рано, заки Губертина повела дитину до церкви, отворила вона при ній стару скриню в робітні, де ховала сухозолоть, поклала там на споді на окремім місці книжку і сказала:

— Дивися добре, де я кладу книжку... Я її не ховано, щоб ти могла її собі взяти, коли схочеш. Все таки ліпше, щоби ти знала, де вона лежить, і завсігди мала її на думці.

Коли відтак пішли до церкви, станула Ангелика знов під дверми св. Агнії. Через цілий тамтой тиждень було на дворі потепліло, але то не довго тревало, бо знов подув стуженний вітер і взяв такий мороз, що стоплений сніг поро-

бив на кам'яній різьбі цілі образи з леду. Святі дівичі покрилися були зовсім ледом і мали на собі ніби якусь прозору одіж з скляною мережкою. Доротей держала смолоскип, з котрого прозорий віск скапував їй з руки; Кикилія мала на голові срібну корону, з котрої звисали живісенькі перли; Агата закрила роздерті кліщами груди кришталевою покривою. Навіть різьба на причілку і святі під склепінням здавалися, як коли-б за сотками літ переінілися в дорогоцінне каміння якогось реліквіяра. З св. Агнії звисав як би коронаційний плащ зроблений з самого проміння а перетиканий самими зіздами. Її ягничка мала на собі діамантове руно а пальмова вітка в її руці прибрала краску неба. Цілий портал аж світився від острої студени.

Ангелика нагадала собі тепер ту ніч, що пересиділа під покровом святих дівич. Вона піднесла головку і усміхаючись споглянула на них, як би до своїх старих знакомих.

II.

Бомон складається з двох зовсім окремих і ріжних від себе міст: Бомон ль' Егліс, на горі з старою катедрою з дванадцятото століття, з єпископською палатою, виставленою в сімнадцятім століттю, має ледви тисячу жителів, що живуть на купі в вузьких вулицях, в котрих можна майже удуситися; Бомон-ля-Віль стоїть під горбом, над берегом ріки Лінелі, і було первісно передмістям, але опісля, коли фабрикантам коронок і батисту, почало добре вестися, місто розбогатіло і так розвинулося, що там осіло яких десять тисячів людей. Тут були просторі місця, величавий будинок підпрефектури, словом, все було тут на новий лад. Обі часті міста, північна і полуднева, мають хіба лиш то спільне, що в обох є одна і та сама управа. Хоч звідси до Парижа всего лиш трийцять миль і можна туди дістатися за дві години, то все таки Бомон ль' Егліс виглядає, як би клином вбилося між свої старі вали, хоч і так вже осталися з них лиш ще троє воріт. Тут і люде живуть якісь инакші, а живуть все ще з батька на сина так само, як жили їх предки пять сот літ тому назад.

Все то від того, що там є катедральна церква; від неї то все взялося; вона все то удержала. Вона матір і цариця;

як який велитень піднімається вона понад всі ті низенькі доми, що мов пташенята горнутья від студени під її крила. Там живуть люде лиш для неї і з неї; ремісники працюють, крами продають, а все лиш на те, щоби її удержати, прибрати і нагодувати — її і її духовенство. А коли там е ще і міщане, то вже лиш останки давніх родів. Вона е осередком міста, бо від неї розходяться вулиці як би її жили; ціле місто лиш нею віддихае. Тому то се місто, що мов би монастирями розложилося довкола катедрі, нагадуе ще і нині давні часи а з него віе якимсь поважним і милим духом мира та глибокої віри.

Серед сего таємничого міста, стояв дім Губертів, в котрім Ангелика почала жити новим життям, найблизше катедрі — кість з її костей. Мабуть якийсь приходник в давних часах, що хотів позискати для церкви прадіа вишивачів, позволив йому всунути тут свій дім між пілястри церкви. Від полудня замикав будинок церковний малий і вузкий городець; насамперед багато бічних каплиць, котрих вікна виходять на далеку площу а відтак і кораб церкви з своїми філярами і величезною банею, покритою бляхою. Світло сонця не доходило ніколи аж до самої землі в городі і для того росли тут лиш блючі і букшпани. А мимо того, що висока церква покривала город вічною тінею, було в нім якось дуже мило та любо; була то чиста тінь, спокійна і тиха мов могильна, а з неї віяло якимсь милим запахом. В сю зелену закутину, з сутіни котрої заносило свіжим холодом, не заходив ніякий голос, хіба лиш голос дзвонів з обох веж катедральних, а позвук їх потрясав цілим домом, що видавався, як би разом з церквою був витесаний з одного каменя і жив її кровю і духом. Яке би і не правилося богослуження в церкві, а в домі зараз гомоніло; чи то правилася соборна служба Божа, чи гуділи органи, чи півці співали в церкві, або хоч би лиш хтось з побожних зітхнув там глибоко, то в домі дрожала зараз кожда цеголка, по нім розходився мов би святий голос Невідомого. Ба, иноді добувався до него через холодні мури навіть і милий запах ладану.

Тут росла Ангелика, як в яким монастирі, повних пять літ, з далека від цілого світа. Лиш, бувало в неділю рано, в семій годині, ходила до церкви. Губертина постаралася о те, що Ангелиці дозволили не ходити до школи; вона, ба-

чите, боялася, щоби дівча не сходилося там з пустими дітьми. Старосвітський дім в своїй самоті, з городом тихим мов кладовище, був отже для Ангелики цілим світом. Вона мала свою кімнатку з білими стінами на піддашу. Рано збігла до кухні поснідати а відтак ішла на роботу до робітні на першій поверсі. Ті кімнати, а відтак ще і круті сходи на вежі — от і всі вже закутини, серед котрих Ангелика цілий час проживала, але за то і всі вони були як святі для неї, бо з роду в рід ніхто їх не тикав, нічого в них не зміняв. До кімнати Губертів не заходила вона ніколи, ледви що коли перебігла через світлицю на долині — а лиш ті дві кімнати були устроєні на новійший лад. В світлиці зарівнано вистаючі колись бальки гіпсом а на стелі була штукатура в виді вінця з пальм і з розетою в середині. Жовті тапети з великими цвітами походили з часів першого цісарства, так само і піч з білого мarmору і меблі з магоню, підсвічник, софа і чотири крісла покриті утрехтським оксамітом. Ангелика заходила сюди дуже рідко, хіба лиш коли треба було змінити виставу в вікні і вивісити нові вишивки. Тоді вже і виглянула вона на хвильку на світ Божий, хоч все лиш одно і те саме бачила: вузку вулицю, що ішла попри портал св. Агнії, якусь побожну жінку, відмикаючу двері до церкви, що відчинялися без лоскоту і напроти від них пусті на око крамниці золотаря і торговельника воском — в одній чаші і монстранції, а другій грубі свічки церковні. Та монастирська тишина, що спочивала на цілім Бомон ль'Егліс, понад вулицею Магльоар, поза єпископською палатою, над вулицею Великою, на котру виходила вулиця Орфевр, над пляцом ді Кльоатр, де піднималися високо в гору обі вежі катедральної церкви, давалася всюди відчувати — воздух, що з мрачним днем спускався тут на землю, був якийсь тяжкий і лінивий.

Губертина поставила була собі за задачу о скільки її сил доповнити виховання Ангелики. І вона думала так само, як і всі давнійше, що для жінчини досить, коли уміє трохи читати, писати та рахувати. Але що то вона нераз мусіла намучитись з дитиною, котрій наука ніяк не хотіла лізти до голови! Дівча не хотіло ніяк уважати, а все лиш заглядало до города, хоч там і не було на що дивитися. Ангелика не могла ніяк взятися читати. Диктує їй бувало хоч і як цікаві річі, то вона все таки не напише без похибки. А при тім ма-

ла таке дрібненьке та тоненьке письмо, як то колись писали ним лиш великі дами. З других предметів, з географії, з історії і рахунків знала вона тільки, як би і нічого. Та і по що їй було всеї тої науки? Все то, думала вона, для неї не потрібне. Пізнійше, перед першою сповіддю, виучилась вона слово в слово катехизму на память, і то так добре, що аж всі не могли надивуватися, яка у неї добра память.

В першім році мали Губерти тільки клопоту, що аж не знали нераз, що вже діяти. Здавалося, що з Ангелики буде добра вишивачка, кілька днів робила вона дуже пильно, але відтак напала їй така лінь, що їй учителі бралися аж за голову. Від разу стала якась оспала, дивилась, де би лиш захопити яких ласощів а часто, хоч правда, що спустивши очі в долину і почервонівши, любила таки вкрасти хоч би кусник цукру. Коли за то їй сварили, то вона ще і відворкувала. Коли часом Губерти хотіли їй посмирити, то вона попадала в таку лють, що аж кидалася на землю, біла ногами та руками і була в силі все, що би їй тоді попалося в руки, подерти або покусати на кавалочки. Губерти аж боялися в таких хвилях приступити до дівчини; сказав би хто, що то лихий вліз в дівчину та так кидав нею в злости. Що вона за одна? Звідки вона взялася? Тоті знайди, то все діти гріха і розпусти? Вже два рази хотіли вони позбутися дитини і каюлися, що їй притулили до себе. Але за кожний раз тоті сцени, від котрих аж цілий дім ходив, кінчилися щирим плачем і поправою. Дитина падала тоді навколішки та так дуже перепрошувала, що хоч-не-хоч треба їй таки було простити.

Мало по малу почала Губертина давати собі раду з Ангеликою. Вона, жінка дуже доброго серця, лагідна і спокійна, а при тім розумна і розважна, була як сотворена до того, щоби виховувала таку дитину. Вона учила Ангелику послуху і обовязку та все їй казала, що чоловік аж тоді жиє, коли стається слухняним тамуючи в собі гнів і пристрасти. Треба слухати Бога, родичів і старших, словом, вичисляла дитині цілий ряд людей, котрих треба шанувати. Лиш якийсь відродок і чоловік без серця не слухав би їх. Щоби научити їй покори, казала їй Губертина за кожний раз, коли вона була нечемна, робити просту роботу, помивати в кухні або шурувати поміст. Тоді стояла вона над нею і доти казала їй схилений робити, доки вона зразу аж запінившись від зло-

сти, знов не опам'яталася. Вона журилася тим дуже, що в дитині береться звідкись така пристрасть, але і то її не тішило, що дівча любило страшно і без кінця пеститися. Вона кілька разів добачила, як Ангелика цілувала свої власні руки. Вона виділа, що дівча аж пропадає за всілякими образками, а особливо за святими, котрих таки спору купу собі призбирала. Одного вечера застала вона її з заплаканими очима над образками, дівча поклато головку на стіл і не відіймало губ від образочків. Що то був за крик, коли вона відібрала її образки; хтось би був подумав, що то вже таки живцем шкіру з неї здійсмають. Від того часу тримала її Губертина остро в руках і не давала їй вже оставатися самітній, казала їй багато робити і не обзивалася до неї, була холодною, коли Ангелику напала яка примха та очи у неї засвітилися і лице почервоніло.

Впрочім добачила Губертина, що і книжка з дому убогих може їй стати в пригоді. Губерт підписував що три місяці книжку, а Ангелика була за кожний раз того дня дуже сумна аж до самого вечера. Коли виймала з скрині цівочку з сухозолоттю і побачила там книжку, то кров зараз виступала на її лице і дівча аж паленіло. Одного разу, коли її напала була примха і вже ніяк не можна було дати собі ради з нею, то вона аж як би стовпом стала, коли перевернувши в скрині все до гори ногами добачила тих мізерних кілька листків паперу. Аж заходилася від плачу, упала Губертам до ніг, перепрошувала їх та і сама признавала, що не варта і того хліба їсти, що вони їй дають. З тої пори приходила їй часто на гадку та книжка і то здержувало її нераз від примхи та злости.

Ангелиці скінчився був вже дванайцятий рік і вона мала перший раз іти до сповіди. Той спокій довкола неї, та тихенька старосвітська хатина в тіні катедральної церкви, той запах кадила, і ті мельодійні співи в церкві — все те ублагородняло ту дику ростинку, що вирвана, не знати звідки, і пересаджена в здорову землю, росла собі спокійно. Не мало причинялося до того і правильне життя в домі Губертів, щоденна робота, та і то, що ніхто тут не журився тим, що діється на широкім світі; про те і чутка не заходила до спокійного міста. Але вже найбільше причинилася до лагідности Ангелики, велика любов Губертів, котра ставала ще тим більшою, що вони не могли ніяк успокоїти своєї совісти.

Губерт старався вибити жінці з голови ту кривду, яку він її заподіяв тим, що одружився з нею проти волі її матері. При смерті своєї дитини, міркував він добре, що вона уважала то за допуст Божий з його вини і він старався всіми силами її переблагати. Ту ціль осягнув він був вже давно, бо жінка обожала його, але він все таки ще не раз думав, що вона йому того не простила а то його все ще не раз гризла. Коли-б їм вродилася ще одна дитина, то вони були би певні, що вже і матір у гробі з ними помирилася. Тому то вони нераз просили Бога, щоби їм дав дитину і Губерт припадав нераз до ніг своєї жінки з такою непорочною а горячою любовію, як колиб був ще лиш її женихом. В присутності учениці не важився він навіть поцілувати своєї жінки в волосся, а хоч вже двацять літ жив з нею, то все ще заходив до її кімнати з таким чувством, як колиб з нею лише що пібрався. А була то миленька кімнатка, помальована на біло і сиво і виложена тапетами з голубими китицями та з оріховими меблями, покритими кретоном. В кімнатці тій було тихо тихенько, ні найменший шелест не заходив туди, а та щира любов, яка в ній панувала, обнімала і цілий дім. Все те було для Ангелики мов якимсь етером любови, серед котрого вона підростала в повній силі чувства і невинности.

Її виховання доповняла ще одна книжка. Коли Ангелика одного разу шукала чогось по всіх закутках, знайшла на полиці в робітні якусь заперошену книжку під заголовком „Побожні оповідання”, написані Жаком з Воражін. Був то старий французький переклад, походячий ще з 1549 року, котрого певно уживав колись якийсь вишивач задля тих образків, які були в книжці, а з котрих він міг довідатися дещо з життя святих, потрібного для своєї роботи. Ангелика довго не могла надивитися на ті образки і налюбуватись ними. Коли її дозволили бавитися тою книжкою, брала вона зараз велику книгу in quarto, оправлену в жовтій сафіян, і перевертала в ній листок за листком. Насамперед дивилася на верхній заголовний лист з адресою книгаря: „В Парижі, Rue Neufve Notre Dame, під знаменем св. Івана Хрестителя”. Відтак оглядала сам красний заголовок з рамцями, що в рогах мали медальони з чотирма евангелистами і що в споді закінчувалися образком, представляючим трох царів зі сходу а в горі воскресінням Христовим. Відтак ішли вже образки за образками, великі і малі образки в тексті:

Благовіщення, величезний ангел, що осіняє слабосильну Марію; різня невинних немовлят, посеред цілої купи дитинячих трупів стоїть лютий Ірод; ясла, Ісус межі Пречистою а святим Йосифом, що держить свічку в руці; св. Іван милостинник дає милостиню убогим; св. Матвій розбиває камінного божка; св. Миколай в єпископських ризах а коло него немовлятка в цебричку. Відтак ще і другі святі: Агнія з прошитою мечем шиєю, Христина, як їй кліщами груди відривають; Геневефа з ягнятками; Юліянна, котру бичують; Анастазія, що горить на кострі; Марія єгипетська, на покуті в пустини; Магдалина, що несе посудину з миром. Та багато ще иншого пересувалося перед очима Ангелики а за кожним образком брав її що раз більший страх, і що раз більший жаль. Був то той страшний а заразом і так милий стан, від котрого аж за серце ловить а в очах сльози крутяться.

Але поволи відзивалася в Ангелиці цікавість, що то можуть ті образки означати. Зразу вона якось боялася читати то чудовате письмо готицьке, надруковане в двох рядах, хоч чорні букви добре відбивали від пожовклого паперу. Але з часом привикла вона до него; розбирала букву за буквою, відгадувала всякі скорочення і титли, догадувалася значіння і зворотів давної бесіди і слів а вкінці так вже була познакомилася з книгою, що аж радість її збирала, коли взяла книжку в руки. Її здавалося, що вона через всяку нову трудність добирається з трюмфом до якоїсь нової тайни. З темряви, через котру вона з трудом мусіла перебиратися, сходив для неї новий світ. Вона вступала в якесь небесне світло. Її шкільні книжки були вже для неї сухі і мертві. Лиш побожні оповідання її одушевляли і вона сиділа над книгою цілими годинами сперши голову на руки. Не раз зачитувалася вона так, що аж сама не знала, чи ще живе на сім світі. Не знаючи ні часу, ні місця, виділа вона лиш, як з глибини незнаних річей добувалися поволи на верх сонні мрії.

Бог то любов, а коло него стоять святі обох полів. Їм вже з роду щось призначено, якісь таємничі голоси звіщають, що вони мають прийти на світ а їх матері мають чудесні сни. Всі вони гарні, сильні, побідonosні. Їх окружає ясне світло і само їх лице ясніє. Домінік має звізду на чолі. Вони відгадують людські думки і на голос їх повторюють. Вони мають

дар предсказувати а їх пророцтва сповняються завсігди. Число їх безконечне, бо є між ними і єпископи і монахи, непорочні дівиці, послідні жебраки і великі пани з королівських родів, нагі пустинники, що живляться корінцями і живуть в печерах разом з псами. Історія їх є все та сама: вони ростуть для Христа, вірують в Него, не хочять приносити жертви ложним богам, їх за то мучать і вони гинуть, в повній славі. Самим їх гонителям навкучаються вже гонення. Святий Андрій, прикований до хреста, проповідує через два дні двацять тисячам людей. Люде переходять масами на нову віру і на один раз приймає хрест сорок тисячів людей. Ті, що на вид чудес не хочять вірувати, утікають перелякані. Святих називають чарівниками і позивають їх за то перед суд; завдають їм загадки, котрі вони відгадують; кажуть їм вести бесіди з ученими, а ті мовчать як коли-б їм мову віднялс. Скоро їх приведуть до поганських божниць, щоби вони там складали жертви, валяться і розлітаються в кусні камінні божки на сам їх віддих. Одна дівиця вложила своїй пояс на шию Венери а та розсипалась в порошок. Земля трясеться а святиня Діяни валиться від грому; народи повстають і настає страшна усобиця. Нераз самі кати просять, щоби їх охрестити, королі припадають до ніг одітим в лахи святим, що обітували убожество. Савина втікає від родичів. Павло покидає пятеро своїх дітей і зрікається добродійства купелі. Їх тіло очищують пости і покута, не пшениця, не олива. Герман посипує попелом свою страву. Бернгард не знає вже ріжниць в стравах; йому смакує ще лиш чиста водиця. Агатон носить три роки камінь в роті. Августин, повний розпуки, що согрішив, звернувши увагу на перебігаючу собаку. Нічим щастя, нічим здоровля, розкіш розпочинається з недостатком, що убиває тіло. Так живуть вони триюмфуючи в городах, в котрих цвітами звізди і де на деревах навіть листя співає. Вони убивають зміїв, викликають бурі і втихомирюють вітри. Вони піднімаються ще висше як сонце, розпливаються там в надземних розкошах. За життя стараються про їх потреби вдовиці і в сні дістають прикази, де їх мають по смерти похоронити. З ними діються надприродні річи, кождому трафляються чудесні пригоди, так гарні, які можна читати хіба лиш в романах. А коли по стільки а стільки сотках літ відкриють могилу мученика, то ще з неї ніє чудесним запахом.

Супроти святих стоять біси, котрих також є без ліку. „Літають довкола нас, як ті мухи, воздух аж кишить від них. В воздуху стільки бісів і злих духів, скільки атомів в однім проміні сонця”. І розпочинається вічна боротьба. Святі виходять з неї завсїгда побідоносно і мусять знов шукати нової побіди. Чим більше чортів вони прогонять, тим ще більше їх знов являється. Їх начислено аж шість тисячів шістьсот сімдесять в одній жінчині, котру Фортунат спас. Вони крутяться довкола як скажені, говорять і кричать устами бісноватих, котрих тілом трясуть, мов би яка буря деревом. Вони влазять в них носом, ротом, ухами і виють, коли виходять з них по страшній боротьбі і муках. На кождім розі вулиці качається один бісноватий, а святий що переходить туди, мусить зараз вести боротьбу з сатаною. Василій, щоби виратувати якогось молодого чоловіка, бореться хоробро грудь об грудь з нечистою силою. Макарія, що спав між гробами, нападали раз-у-раз нечисті і він мусів цілими ночами вести боротьбу з ними. Навіть ангели при смертельній постелі мусять проганяти бісів, щоби спасти душу.

При иншій знов нагоді промовляють побожні оповідання до розуму і розваги. Ідуть жарти і задаються загадки, апостол Петро і Семеон чародій спорять про чудеса. Сатана, що вефтається по всім-усюдам приймає ріжні види, перекидається в жінчину, ба, посувається навіть так далеко в своїй хитрости, що старається приподобати святим. Але коли вони його побідають, то він являється знов в цілій своїй погани: „Чорний кіт, значно більший від пса, з великими світячими очима, червоним від крови язиком і т. д.” Лиш до чорта мають упередження, його бояться, його ненавидять, з него всі сміються. Дійсно з ним обходяться дуже нечемно. А кінець кінців його таки завсїгда перехитрують, хоч і як страшні його кітли в пеклі. Всі умови з ним відбирають йому або силою, або витуманюють від него хитрим способом. Слабі жінчини кидають ним об землю. Маргарета роздоптує йому голову ногою, Юліянна бе його ланцухом так, що аж внутренности з него випускає. Радість і погорда злого ростуть, бо сатана стає безсильним; віра в спасіння скріпляється, бо чеснота виходить завсїгда побідоносно. Досить перехреститися а тоді вже і чорт нічого не вдіє,

він починає вити і щезає. Коли яка свята дівиця зробить знак хреста, западається ціле пекло.

В тій боротьбі святих мужів і жінок з сатаною представляються нам страшенні жертви переслідування. Кати виставляють мучеників, намащених від голови до ніг медом, щоби їх мухи і овади кусали; кажуть їм ступати босими ногами по потовченім шклі або по грани; кидають їх в ями, повні зміїв, б'ють їх бичами з ременів, на кінцях котрих вшиті олов'яні кулі; замикають їх живцем в домовини і кидають в море; вішають їх за волосся і палять; в рани їх сиплють негашеного вапна, ллють киплячої смоли або розтопленого олова; саджають їх на розпалені стільці з заліза; голови їх пхають в розпалену піч; їх груди печуть смолоскипами; ломлять їм ноги та руки молотами на ковалі, видовбують їм очи, вирізують язика і ломлять пальці один по другім. А святі не числять своїх мук, погорджують ними і готові охотно ще і дальше страдати. Над ними діються раз-у-раз чуда і кати томляться. Святий Іван випиває отрую і вона йому ані крихти не шкодить. Севастіян сміється з того, що його стрілами колять. В інших случаях зависають стріли в воздуху з правого і лівого боку від мучеників або відбиваються від них і виколують очи тим, що ними стріляли. Вони випивають розтоплене олово, як воду з леду. Льви ласяться коло них, сунуться перед ними по землі і лижуть їм руки, мов би які ягнятка. Святому Лаврентію, котрого шкварили на сковороді, здавалося холодно і він говорив: „Нещаснику, ти ушкварив лиш половину мого тіла, оберни на другий бік, а відтак їж, бо тіло моє вже добре упеклося”. Кикилію купають в кипятку а її видається так, як колиб її завели де в яке холодне місце, ледви що трохи піт на ню виступив. Христина сміється з своїх мук: на приказ її батька бе її дванайцять посіпаків і всі падають від втоми; по батькови приходить инший кат, він вбиває її на колесо і каже відтак підкладати під неї вогонь; запалюють вогонь, а полумінь пожирає кятнайцять соток людей. На послідок кинув він її в море прив'язавши їй камінь до шиї, але ангели держали її верх води; Ісус явився в власній особі і охрестив її, а відтак віддав св. Михаїлови і казав знов вивести на землю. Ще инший кат замкнув її з лютими зміями разом, а вони обвилися їй довкола шиї і не зробили нічого; п'ять днів стояла вона в роз-

паленій печі і співала а вогонь її не брався. Винкентій мусів ще більше перетерпіти, а прецінь йому не сталося нічого; йому поломили ноги і руки, здерли залізними шрубамн шкіру з тіла, що аж внутрєнності вийшли з него; набили в него повно голок і кинули на грань а кров з него погасила вугля; відтак затягнули його назад до вязниці та прибили ногами до стовпа: а він все таки хоч посічений на кусні, попечений і розпорений, жив ще дальше. Його муки замінилися в чудесний запах, мов би з яких квітів, вязницю освітило ясне світло а ангели співали разом з ним спочиваючи так як і він на самих рожах. Милий голос співу і сильний запах квітів доходив аж на двір, а коли сторожі побачили таке чудо, то зараз наворачулися на правдиву віру. Дакіян довідавшись про те, запінений від злости, сказав: „Що-ж ми можемо йому ще більше вдіяти? Він нас побідив”. Так говорять всі мучителі а їх катовання кінчаться хіба лиш тоді, коли вони наворачується або повмирають. Їм покрутить ноги і руки. Вони давляться остями, їх убивають громи, під ними ломляться вози. Вязниці святих озаряє світло, стіни розступаються, а Пречиста Діва з апостолами стає перед ними. Раз-у-раз отвирається небо і шле їм поміч свою: їм являється сам Господь Бог, що держить в руках корону з дорогого каміня. І смерть є для них повна радости, вони не бояться її а рідня їх тішиться, коли хто з них помре. На горі Апараті віддали десять тисячів свого духа Богу. Коло Кольонії вирізали Гунн десять тисячів дівиць. В аренах циркових тріщать кости в зубах диких звірів. Квирик, що вже в третім році промовляв як чоловік дорослий, перетерпів також муки за віру Христову. Кати не щадять навіть дітей при груди матері. Омерзіння і погорда того грішного тіла переміняє муки в небесну розкіш. Для святих найбільша радість, коли їм роздирають тіло, коли їх печуть і ломлять їм кости; вони навіть і не скривляються. Самі просяться на муки і підставляють шию під меч катів. Евлялія роздуває вогонь на кострі, щоби лиш чим скорше згоріла. Бог вислухує її а з її уст вилітає білий голуб до неба.

Ангелика, читаючи таке, не сходила з дива. Та лютість а попри ню та радість повна тріумфів так її заняли, що вона аж забула, що жие ще на сім світі. Але і інші частн побожних оповідань, хоч не так вже страшні, займали її і радували також не мало: от на примір звірята, котрих в

тій книзі було так повно, як в ковчезі Ноя. Її займали дуже круки та орли, що приносили пустинникам поживу. А що там вже не розказувалося про левів! Услужний лев копав Марії Єгипетській могилу; огнистий лев стояв перед дверми домів гріху, до котрих проконсуль силою казав заводити непорочні дівиці; відтак ще і лев Єроніма, що пильнував осла; осла украли а він відпитав його і привів назад. Було там і про вовка, що вхопив був свиню а відтак розкаявшись, приніс її назад. Бернгард кидає клятву на мухи і вони падають неживі всі нараз на землю. Релігій і Власій годують на своїм столі птиці, благословлять їх і уздоровляють їх. Францискус проповідує крилатим товаришам і приказує їм Господа хвалити. Одна птиця, що звалася „сверщуном”, сиділа на смоковім дереві; Францискус витягнув руку до неї і закликав її а вона сіла йому зараз на руці. А він сказав до неї: „Співай друже і хвали Господа!” І птиця почала зараз співати та не відлетіла скорше, аж він її приказав.

Ангелика читала раз-у-раз та не могла натішитися; їй прийшло на гадку кликати до себе ластівок, бо хотіла знати, чи вони до неї прийдуть. Були там ще і інші історії, з котрих вона не раз мусіла так сміятися, що аж за боки ловилася. Аж сльози ставали їй з радости в очах, коли читала як добродушний велитень Христофор носив Ісуса. А вже аж заходилася від сміху з неповедінки намісника у трох служниць Анастасії, як то він шукав за ними по кухні та виціловував замашені горшки та кітлики, думаючи, що то красавиці. „Він вийшов аж чорний від саджі та подертий, а слуги, що на дворі чекали на него, думали, що він в чорта перекинувся і далі січі його різками а відтак і повтікали та лишили його самого”. Але вже найбільше сміялася вона, коли читала, як то, приміром, Юліянна пражила страшно ланцухом сатану, що на покусу станув перед нею в вязниці. „Коли намісник приказав вивести Юліянну, то вона тягнула чорта за собою, а той заєдно кричав: Панно Юліянно, не мучте мене. Але Юліянна волікла його через ціле місто, а відтак вкинула його в вонючий рів”. Коли Ангелика сіла бувало вишивати, то розказувала Губертам про всі ті оповідання, що були далеко красші, як всі оповідання про русалки та закляті царівни. Вона тільки разів вже читала ту книгу, що знала все на пам'ять: казку про тих сплюхів, котрих замурували в якійсь печері, коли вони втікали перед своїми гонителями

*

і вони сиділи там відтак три тисячі сімдесять і сім літ, а опісля віджили знову аж за царя Теодосія, котрого то не мало зачудувало. Про святого Климентія, його безконечні і повні несподіванок та трогаючі пригоди: страшне нещастя розлучає цілу родину, батька, матір і трох синів, а вони відтак, дізнавши найкрасших чудес, сходяться знов разом. Сльози капали їй з очей, в ночі все то їй снилося а в день жила вона лиш в тім світі тріюмфуючих чудес, в тім надприроднім світі чеснот і світлої за них заплати.

Коли Ангелика перший раз ішла до сповіди, здавалося, що вона, мов яка свята, іде воздухом понад землю. Її здавалося, що вона якась молода християнка першої церкви, вона поручалася опіці Божій, бо научилася з книги, що без Його ласки нема для неї спасіння.

А Губерти ось як жили: що неділі ходили на Службу Божу, в великі свята сповідалися і причащалися з покорою, повною християнського пересвідчення, а може і длятого, що так робили і їх предки, котрі, так само як вони, були вишівачами. Губерт сам вставав не раз від роботи, щоби послухати, що дівча читає в голос „Побожні оповідання”; часто і йому ішов аж мороз по тілі, так само як Ангелиці, котрій волосся ставало в гору, як кдоби від подуву якоїсь невидимої сили. У него відзивалося таке саме чувство, як у неї, і він аж розплакався, коли перший раз побачив її, як ішла в білій спідничині до причастя. Той день був для него як би якимсь чудним сном; обоє прийшли з церкви якісь аж ошоломлені і утомлені. Губертина мусіла їх добре висварити, бо вона при своїм здоровім погляді не любила ніякої пересади, хоч би то було і в добрім намірі. Вона і так нераз мусіла повздержувати ревність Ангелики, котрій забагалось лиш все роздавати убогим. Францискус говорив, що для него лиш убожество є повелітелем; Юліян милостинник називав убогих своїми панамі, Гервинус і Птротинус мили ноги убогим, Мартин дав їм свій плащ.

Ангелика хотіла вже і собі так робити, як св. Лукія, та була би все попродала, щоби відтак роздати гроші убогим. Насамперед роздавала вона все, що мала, а відтак почала вже виносити і з хати. Але що було найгірше, то те, що вона давала повними жменями не розбираючи багато, кому дає. Так одного вечера, то було другого дня по сповіді, кинула вона через вікно кусень полотна якійсь пиячці. Гу-

берти стали її за те сварити, а її напала знов давня примха; аж цілим домом носила від злоти. Опісля опам'яталася і від встиду та жалю аж занедужала, та мусіла три дні відлежати.

Тимчасом минали дні за днями, місяці за місяцями. Так проминули два роки. Ангелиці було вже чотирнайцять літ і в ній почала відзиватися жіноча урода. Коли вона тепер читала побожні оповідання, то аж в ухах її шуміло а кров неслась тоненькими жилками на її висках. Вона ставала тепер до святих так ніжною, як сестра-жалібниця.

Дівство є посестрою ангелів, властителем всего добра; воно знаменує упадок сатани і побіду віри. Воно дає ту ласку, ту совершенність, котра потребує лиш появитися, щоби побідити. Дух святий дав був Лукії таку силу, що тисяч людей і пять пар волів не могли її завести до дому гріху, куди приказав відвести її протоконсуль. Намісник, що хотів обняти Анастасію, осліп на ціле життя. Непорочність дівиць проявляється найкраще підчас їх мук, з їх білого тіла випливає молоко замість крові, коли його крають і роздирають залізними приладами.

Певно з яких десять разів повтарається та сама історія про молоду християнку, що утікає від своєї рідні і перебирається за монаха, щоби тим способом укритися; її обжаловують відтак, що вона звела якусь молоду дівчину з сусідства і ставлять перед суд; вона страдає від тих клевет і не старається зовсім себе оправдати, а відтак тріюмфує, бо її невинність стає нараз ясна, як сонце. Евгенію ставлять перед суддів, вона пізнає свого батька, роздирає на собі одіж і показується йому. Боротьба непорочности починається за кожний раз на ново, бо все повстають нові вороги проти неї. Світ повний поганой хитрости і длятого зятворники утікають на пустині, де нема і живого духа, не то женщин. Там ведуть вони страшну боротьбу, бичуються, кидають собою на корчі терну або в сніг. Один пустинник, що хотів через брід перевести свою матір, обвив руку полою свого плаща. Перед одним мучеником, котрого вже були закували, ставила була покуса в виді якоїсь женщины, а він відкусив собі м'якоть і кинув її ним в лице. Францискус говорив не раз, що найбільшим його ворогом то його власне тіло. Бернгард кричав: Ловіть злодія, ловіть злодія! щоби спекатись женщины, що його у себе гостила. Коли папа Лев причащав од-

ну жінчину і вона поцілувала його в руку, відтяв він собі ту руку по сам лікоть, але Пречиста Діва так зробила, що вона знов йому виросла. Всі величають безженство. Алексій, що був великим богачем і оженився, давав своїй жінці науку про непорочність, а відтак її покинув. Коли Юстина побачила Кипріяна і в нім дуже залюбилася, зуміла поставити опір своїм чувствам, навернула його на християнську віру і радо далася разом з ним замучити. Кикилія, в котрій розлюбувався ангел, розповіла вечером в день свого вінчання всю тайну своєму чоловікови; він вволив її волю і ані її не доторкнувся а відтак і приймив хрест святий, щоби лиш міг побачити ангела. Одного разу застав він в своїй кімнаті Кикилію, коли вона якраз розмовляла з ангелом. Ангел держав в руці два вінці з рож, один дав Кикилії а другий Валеріянові і сказав до них: Стережіть ті вінці в чистоті вашого серця і тіла. Богато інших одружилися з собою лиш на те, щоби з собою розлучитися, бо смерть має більшу силу як любов; ніхто і не хоче вірити, щоби була яка любов. Іларій просить Бога, щоби забрав його дочку Апію до себе до неба, аби вона ніколи не вийшла за муж; вона умирає а мати просить батька, щоби і її смерть зробив. Пречиста Діва в власній особі забирає жінчинам їх женихів. Один шляхтич, свояк угорського короля, відрікся дівчини пречудесної краси, коли між ними станула Діва Марія. Нараз являється Пречиста і каже: Чому покидаєш мене за для другої? І той чоловік послухав зараз голосу Пречистої і став їй служити.

З поміж всіх тих святих мала Ангелика своїх любимців, котрих науки наповняли її серце і котрі її поправляли. Так свята Катерина, котра, хоч була царського роду, вже в вісімнадцятім році чудувала всіх своїм знанням. Вона вела розговори з пятьдесять бесідниками і учителями нараз і всіх їх перемогла так, що вони мусіли мовчати, бо не знали вже, що сказати, а цар Максим ганьбить їх за те, що вони далися побідити дівчині. Всі пятьдесять заявили відтак, що вони приймають віру Христову. Коли тиран то почув, то так розсердився, що приказав всіх їх спалити серед міста. В очах Ангелики була Катерина непобідимою ученою, що чарувала всіх як своєю красою так і великим знанням. От такою то, як Катерина, хотіла бути і Ангелика, щоби могла так само научати людей і щоби її так само живив голуб в вязниці, заки їй здіймуть голову з плечей.

Ще більше любила вона святу Єлисавету, доньку угорського короля, що була невідступною її провідницею. Кілько разів нападала її примха, кілько разів брала її лютість, то вона зараз нагадувала собі сей взірець лагідности і простоти, на ту угодницю Божу, котра, маючи ледви пять літ, не знала вже, що то дитиняча забавка, а лиш припадала до землі і молилася Богові. А коли відтак стала послушною і нещасливою жінкою князя Турингського, дивилася весело своему чоловікові в очі, хоч цілими ночами заливалася гіркими сльозами. Коли відтак прогнали її яко невинну вдовицю з краю, була вона дуже щаслива, що могла в найбільшій нужді свій вік коротати. Вона жила в такій біді, що мала на собі лиш одну сіру свитину, полатану кусниками з всілякого сукна. Король, її батько, приказав одному графові її відшукати. „А коли той граф застав її в таких лахах, при кужелі, то аж за голову взявся з жалю та сказав: Ще світ того не видав, щоби королівська дитина носила таку свитину і пряла”. Єлисавета є взірцем скінченої покори християнської; вона живиться чорним хлібом разом з жебраками, її не гидко завязувати їм рани, носити таку саму, як і вони, дрантиву одержину; вона спить на твердій землі і ходить босо на прощі. „Вона мила за кожний раз потайком миски та начиння в кухні, щоби лиш прислуга не ставала її в тім на перешкоді”.

Тому то і Ангелика не думала, що вона вже велика пані і не лютилась вже тепер так, як давніше, коли казали її робити в кухні просту роботу. Але зі всіх святих найбільше любила вона одну святу, маленьку мученицю Агнію. Аж серце в ній забилося живійше, коли найшла в книзі ту саму святу з її прекрасним волоссям, що колись то, там під дверми церкви, притулила була її до себе. Яка-ж то мусіла бути чиста любов у неї, коли вона сказала синові намісника, що підійшов був до неї, коли вона виходила зі школи: „Иди проч від мене, пастирю смерти, начатку гріха, плекателю віроломности! Я люблю того, котрого матірю Пречиста Діва, а котрого отець не прикоснувся до ніякої жінчини, котрого сонце і місяць величають, котрого дух мертвих воскрешає”. А коли Веспазіян приказав проколоти її шию мечем, піднімається вона до неба, щоби там сполучитися з Христом.

Коли часами, — як то було вже від кількох місяців — находили на ню неспокійні хвили, коли горяча кров починала

кружити в її жилах, молилася Ангелика до сеї святої і зараз почула в собі силу. Вона все оглядалася довкола себе, аж боялася щось зробити або щось подумати, чим би могла ту святу прогнівити. Коли одного вечера стала цілувати свої власні руки, як то бувало давніше любила робити, то аж почервоніла і відвернулася, бо їй здавалося, що свята на ню споглядає. Агнія була тоді хоронителькою Ангелики.

З п'ятнадцятим роком стала отже Ангелика так любою дівчиною, що всі не могли її нахвалитися. Але розуміється, що ані то майже монаше життя, повне праці, ані та привітна тінь катедральної церкви, ані навіть ті побожні оповідання не зробили ще з неї ангела або якоесь совершенно створіння. Все ще від часу до часу вилазила з неї давна злісниця, все ще проявлялися давні хиби і виступали на верх з тих закутин душі, що ще не були достаточо скріпилися. Але тоді вона вже сама страшно встидалася, бо прецінь хотіла бути як найліпшою. На ділі була вона таки дуже доброго серця, веселою, невинною і без всякого пороку. Губерти мали звичай ходити що року, на Зелені Свята і на Успення, на великі прогульки. Коли отже одного разу вертали з такої прогульки, вирвали десь по дорозі дику рожу і тишилися, що посадять її собі в городі. Ангелика підтинала її, підливала, а рожа росла і почала незадовго цвисти великим цвітом, що так пах аж любо. Вона все підглядала, чи дика рожа, хоч не щіплена, не стане яким чудом так цвисти, як правдиві рожі.

Нераз Ангелика скакала весело довкола отсего корчика та все собі приспівувала: „То я! То я!” А коли з неї сміялися задля тої рожі, то і вона сміялася, а личко її тоді біліло і в очах ставали сльози. Її очі, як фіялочки, ставали ще лагідніші, її губки крихітку відхилялися а з поза них і показувалися два білі рядки зубів в подовгастім личку, на котре спадало біляве волосся мов золотаве проміння. Вона підхопилася була в гору, хоч не виглядала зовсім слабосильно, шия і плечі виглядали повабно, як і давніше, груди її стала повна а стан був гнучкий. Весела і щебетлива, виросла Ангелика на дівчину рідкої краси і притягала до себе якоюсь чудною силою а тіло її і душа розцвіталися в невинности і непорочности.

Губерти привязувались до неї з кожним днем чим раз

більше і не раз думали вже над тим, щоби її взяти за свою. Лиш одно перед другим не згадувало про те нічого, щоби не викликати давних жалів і смутку. І в самім ділі Губертина аж розплакалася того дня, коли чоловік сказав їй, що рішився прийняти дівча за своє. Хіба-ж приймати чужу дитину за свою не значило не мати вже зовсім надії на свою рідну? Правда, що в їх віці не можна було мати тої надії, і тому Губертина пристала на то, думаючи, що Ангелика стане їй за доньку. Коли вони сказали про те Ангелиці, то вона кинулась їм на шию і аж заходилася від плачу. Річ скінчена, дівчина мала на завсігди остатися при них в сім домі, в котрім вона вже була душею, котрій молоднів від неї і котрій вона своїм веселим сміхом наповняла. Але вже на першій кроці показалися труднощі.

Вони спитали мирового, пана Грандсіра, а той сказав їм, що вони не можуть її ніяк взяти за свою, бо після закона повинна вона бути повнолітна. Коли однак побачив, що Губерти зажурилися і засумувалися, подав їм добрий спосіб, як мають собі тимчасом порадити. Право каже, що кождий, хто має пятьдесят літ, може правно привязати до себе другу особу, котрій бодай пятайцять літ, коли стане її опікуном. Вік був як раз до того і Губерти утішились, що знайшовся спосіб. Крім того постановили вони, щоби в завіщанню прийняти дівча за своє, бо то вже закон дозволяє. Грандсір взяв сам подання Губерта і повновласть Губертини і став зараз порозуміватися з настоятелем дому убогих, котрій був законним опікуном всіх знайдів а без згоди котрого не можна було нічого вдіяти. Відбувся судовий термін а відтак зложили акти у мирового, до котрого се діло належало. Ждали ще лиш на протокол, що мав затвердити правосильність законного опікунства, коли Губерти стали нараз чогось сумніватися.

Хіба-ж Губерти не повинні були розвідати про родину Ангелики, заки мали її взяти за свою? А коли може жила ще її мама, яким правом могли вони брати дівчину за свою, не знаючи, чи виреклася її рідна мати? А відтак прийшло їм знов на гадку її незвісне походження та пропасть повна гріхів, в котрій може Ангелика на світ прийшла; та сама гадка непокоїла їх тепер так само, як бувало давніше. Все то не давало їм спокою, і аж сон відбирало.

Нараз вибрався Губерт до Парижа. Було то щось незвичайного в його тихім і спокійнім життю. Він не сказав Ангелиці всеї правди, бо говорив лиш, що їде, щоби залагодити остаточно справу опікунства. До сорок вісім годин мав, він надію розвідати про все, чого йому було треба. Але в Парижі минав день по дневі, на кождім кроці показувалися що раз нові труднощі і перешкоди і так проминув цілий тиждень а він ходив лиш, як то кажуть, від Анни до Каяфи. Нераз невдоволений аж до крайности ходив він вулицями і мало що аж вже не плакав. В бюрі заряду дому знайдів прийняли його дуже холодно. Якесь там право казало, що не вільно розвідувати за походженням дітей, доки вони не стануть повнолітними. Два дні раз по раз ходив він туди з рана і за кождий раз відправили його з нічим. Треба було таки упертого, щоби в трох бюрах пояснити цілу річ, треба було аж до хрипки наговоритися, щоби якийсь менший урядник, високий, худощавий мущина, зволив заявити свою ласку, і сказав, що нема ніякого докладного документу. В заряді не знали більше нічого, як лиш то, що якась акушерка принесла дитину, Ангелику Марію, але не сказала, як називається її мати.

Стративши вже всяку надію і знеохочений хотів він вже вертати назад до Бомон, коли прийшла йому щаслива гадка піти ще четвертий раз до дому знайдів, і розвідати там в заряді з акту прийяття, як називається та акушерка. Але і то не було так легко. Вкінці таки розвідав її імя. Вона називалася пані Фукар і мешкала тоді, то є в 1850 році, при вулиці „des Deux Ecus”.

Почалась знов біганина. Кінець тої вулиці був вже давно змінився, багато домів там завалили а поставили нові. В сусідних вулицях не могли собі в ніякім шинку нагадати, щоби десь там недалеко жила колись якась пані Фукар. Він заглянув до книги адресової, але і тут не було такого імени. Ходив отже по вулицях та читав лиш вивіски на домах, чи може де случайно не найде якої акушерки. От і удалося. Він допитався до якоїсь старої баби, котра так і зараз його присіла: Як то? Вона би не знала такої поважної дами, як пані Фукар, тої що тільки натерпілася в своїм життю? Вона мешкає при вулиці Сансіє, аж на тамтім кінці Парижа. Губерт побіг зараз і туди.

Набравшись розуму з досвіду, постановив він взятися вже дипломатично до діла. Але пані Фукар, баба груба, присадкувата, не дала йому часу промовити до неї так краснорічиво, як то він був собі уложив по дорозі. Ледви почувла імя дитини і день її уродження, як вже і розпустила язик на всі заставки.

— Отже то мале жиє. Но, може почванитися своєю мамою, тою повійницею! О пані Сидонія, так звали її, від коли вона була повдовіла, таки з доброго роду; кажуть, що брат її навіть міністром, чи чим; але то не вадило їй пуститися на послідну ледащицю.

Опісля стала вона розказувати Губертові від самого початку, як то вона познакомилася з тою плюгавицею, коли вона заложила була собі на вулиці св. Гонорія крамницю з овочами і прованською оливою. Вона і її чоловік лише що були тоді приїхали з Пляссанс до Парижа спробувати свого щастя. Чоловік її помер а вона в рік і пять місяців по його смерті мала дитину, про котру зовсім не журилася, бо була суха як контова книга, студена як запротестований вексель, а що вже простакувата — то гірша від якого вознього.

— Господи святий, та гріх можна ще простити, але невдячність? Хіба-ж я її не годувала через шість неділь в злогах, бо і крамниці вже було не стало? Хіба їй не полекшало від того, що я віднесла її дитину до дому знайдів? А вона мені що за то? Коли я відтак попала в нужду, то не могла ніяк видерти від неї тих грошей, що мені за цілий місяць належалися, ба навіть тих пятнайцять франків, що позичила її готівкою. Пані Сидонія має тепер при вулиці Фобурж-Посассонієр малу крамничку і три кімнати в мецанині та продає ніби то коронки, а на ділі, чого кому забagnetься. Так то, так; от ліпше такої матері і не знати.

В годину по тім ходив вже Губерт попід крамницю пані Сидонії. Він бачив через вікна якусь худощаву, виблділу жінку, котрій з лица годі вже було і літа розпізнати. Вона мала на собі якусь чорну витерту сукню, замашену всякого рода плямами, з котрих видно було, що та баба веде якусь двозначну торгівлю. Що та перекупка ніколи і не подумала про свою дитину, котрій лиш случайно дала життя, видно було їй з лица. Губерт став нишком розвідувати про ню,

та довідався таких річей, що нікому в світі, хоч би навіть і своїй жінці, був би того не розповідав. Мимо того він не міг якось відразу рішитися, чи зайти до неї, чи ні, і перейшов ще раз попід крамницю. Може було ліпше відчинити двері, зайти в крамницю, рзповісти так і так та зажадати позволення? Але він прецінь, як чоловік чесний, повинен був розважити, чи має право, розірвати назавсїгди звязь, що лучила дитину з матірю. Він так і зробив. Не зайшов до крамниці, і ще того самого вечера вернув до Бомон.

Губертина довідалась була вже від Грансіра, що протокол в справі законного опікунства вже підписано. Коли отже Ангелика кинулася витати Губерта, він же здогадався по її очах, що вона знала, чого він їздив до Парижа.

— Моя дитинко, твоя мама вже давно померла, — сказав Губерт спокійно.

З сльозами в очах стала Ангелика цілувати Губертів. Від того часу не згадувала вже про те ані одним словом. Вона уважалася вже їх донькою.

III.

В Зелені Свята того року ходили Губерти з Ангеликою до розвалин замку Готкер, що лежить над рікою Лінель, дві милі від Бомон, і снідали там на розвалинах. На другий день з рана по сій прогульці молоде дівча спало ще як забите, коли годинник в робітні вибив вже осьму годину.

Губертина пішла отже розбудити дівчину і застукала до дверей.

— Ти ще не виспалася? . . . А ми вже і поснідали.

Ангелика одягнулася чим скорше, зійшла на долину і мусіла вже сама снідати. Відтак зайшла в робітню, де Губерт і його жінка бралися вже до роботи.

— А се що таке, що я так заспала! А ми ще обіцяли, ще сей фелон буде до неділі готовий!

Кімната, де містилася робітня, була простора і зовсім ще така, як в давних часах; її вікна виходили на город. Два сволоки під стелею і другі бальки поперечні були не побілені і так закоптілі, що аж чорні, а черваки геть їх поточили. З побіленої стелі повідпадав був тинк і було значно кожду дошку. На однім з мурованих стовпів, що підпирали сво-

лок, був виписаний рік 1463, здається рік, в котрім виставили сей дім. Мурована, але полупана і потріскана піч вказувала, що колись виглядала дуже елегантно; вона мала стовпики і консолі а вершок її кінчився з насадою в виді зводу, на котрім було ще слідно якусь різьбу, мабуть св. Клярія, патрона вишивачів. В тій старосвітській печі не топили вже а зробили лиш з неї якийсь сховок поуоставлявши в припичку полички. Тут лежали купками взірці до вишивання. Хату ogrівала тепер велика залізна піч, від котрої ішла рура по під стелю аж до комина. Розгойдані двері походили з часів Людвика XIV. Дилі на помості були вже таки добре спорохнавіли а діри в них були позабівані листвами одна при другій. Пожовклий тинк на стінах мав вже може яких століт, в горі був ще блідший, але в долині аж червоний, а місцями осіла була на нім салітра. Що року говорилося, що треба буде казати вибілити стіни, але до того не могло якось ніколи прийти.

Губертина сиділа за кроснами, в котрих був роспятий фелон.

— Коли віддамо роботу в неділю, — казала вона, — то дістанеш, як я вже тобі говорила, кілька корчиків фіялок до твого огороця.

— А вжеж, — відповіла Ангелика ударувана. Я візьмуся таки пильно до роботи... Але де мій наперсток? Коли не робити, то і все десь пощезає.

Вона наложила відтак старий наперсток з слоневої кости на палець і сіла з другого боку коло кросен проти вікна.

Меблі і вся обстановка були в тій робітні ще з половини минулого століття і нічо в ній не змінилося. Моді змінялися, штука вишивання прибирала інші форми, а там все ще стояла прикріплена, деревляна підставка, на котрій спочивали кросна, що другим кінцем опиралися на движимій кобилиці. В кутах стояли старосвітські прилади: машинка до навивання цівок з зубчастим колесом і цівками, на котрі з кружілець навивалося сухозолоть; ручний коловорот, валок до навивання ниток, прикріплений до стіни; всіякої величини решета з полупками покритими восковим полотном — на них робилися мережки. На одній поличці була ціла збірка старих залізків до витинання золотих прикрас а даль-

ше лежав також старий прапор давних вишивачів. На гачках вішалки, що була зроблена з прибитого до стіни ремня, висіли: шила, довбеньки, клевіці, залізка до розтинання пергаменту і гладілки з букшпану до модельовання ниток, а кожда з них инша, як котра до якої роботи. Коло стола, що служив до краяння, стояла ще велика самотока, на котру накладалися мітки. Коло скрині висіли на великих мотузках цілі вінці цівок з всіляким шовком а на землі стояв кіш з порожніми цівками. На плетенім стільці лежали великі ножиці а на землю лише що покотився був клубок з нитками до підв'язування.

— Ах, якаж прекрасна стала на дворі погода, — обізвалася Ангелика, — аж серце радується і хочеться жити.

Заки взялася до роботи, постояла ще хвилюк перед вікном, через котре входив до хати свіжий ранний воздух, і майже не чула, що довкола неї діється. З бані на катедральній церкві відбивалися лучі сонця а з єпископського города заносив запах цвітучого бозу. Вона аж усміхнулася, побачивши, як зі всіх сторін заносить весною. А відтак як би хотіла додати собі охоти, схопилася чим скорше і сказала:

— Тату, мені вже не стає золота до поробку.

Губерт, що якраз кінчив відбивати взірець до якогось фелона, виймив моток із скрині, розтяв його, розсукав оба кінці вискубуючи золотий ших на шовкових нитках, відтак завинув моток в пергамент і дав його Ангелиці та спитав:

— Ну, маєш вже все?

— Маю, маю.

Вона ще раз кинула оком довкола себе і побачила, що має вже все, чого їй треба, під рукою: коло неї лежали цівки з різнобарвним золотом, червоним, зеленим і голубим; мітки шовку у всіляких відтінках, золота і срібна луска, кантил і фризурі, а в коробці з капелюха, що служила замість кошика, були довгі і тоненькі голки, сталеві щипчики, золотий і срібний дріт, ножиці і грудка воску. Все те лежало коло неї на рамцях від кросен а сама матерія була прикрита грубим сивим папером.

Вона засилила голку золотою ниткою, але ледви лиш нею уколола, як вона вже і приснула та треба було засилити другу. Вона розскувала знов одну нитку, а то, що остало-

ся їй в пальцях кинула в коробку, що стояла також на кро- снах.

— Но, прецінь раз, — сказала вона зробивши щасливо перший стиб новою голкою.

В хаті стало тихо, хоч маком сій. Губерт почав натяга- ти в рамці нову роботу. Він бив пальцями по матерії а по хаті розходився голос, як колиб хто бубнив.

Ангелика знала вишивати з незрівнаним смаком. А що вже з неї була за зручна робітниця! Губерти аж не могли надивуватися. Правда, що вона багато від них переймила, але пристрасна вдача її уроди надавала роботі далеко біль- шої вартости. Її фантазія була так буйна і жива, що з під її руки виходили всі цвіти на ризах мов би таки живісенькі а з всіляких прикрас аж віяло якимсь духом животворної ві- ри. Її вишивання набрали були в цілій бомонській епархії такої слави, що одного разу зайшли були до Губертів два священники лиш тому, щоби побачити пречудні роботи мо- лоденької вишивачки. Один з них був археологом а другий великим любовником красних штук і оба вони не могли на- хвалитися тих святих угодниць Божих, що повишивала бу- ла Ангелика побіч поважних лиць перших праотців церкви.

Але що найцікавіша річ, то було те, що Ангелика зна- лася дуже добре на рисунку, хоч ніколи не училася рисува- ти; виучилась от так лиш сама з себе, коли робила вечера- ми при світлі та не раз сама поправляла взірці голкою пе- релюючи в них свою фантазію. Губертам, що колись учи- ли її, як то добра вишивачка повинна знатися на рисунку, було тепер вже далеко до неї, хоч вони були старші від неї і мали більше досвіду. Ба, вони стали нарешті лиш скром- ними помічниками Ангелики; всю важнішу роботу мусіла вона брати на себе а для них оставалася лиш посліднійша.

Кілько-ж то величавих і світлих чудес переходило від початку до кінця року через її руки. Вона аж сама стала вже шовком, сатином, оксамітом та золотою і срібною ма- терією. Вишивала фелони, мантиї, наруквиці, епитрахилі, мітри, хоругви і заслони до монстранцій. Але найбільше приходилося її вишивати церковні ризи в пять барвах: білі для тих, що ішли перший раз до сповіди і для дівчат, черво- ні для апостолів і мучеників, чорні для померших і на піст, фіолетові знак непорочности і зелені на всі торжества. Зо-

лото, уживане частійше, могло заступити також білу, червону і зелену барву. В самім осередку хреста вишивалися завсігди однакові знамена, знаки імени Ісуса і Марії: трикутник, ягня, пеликан, голуб, чаша, монстранція і кроваве серце в терновім вінці. На шиї і вздовж рукавів розходилася орнаментика в старім стилі, або ціла збірка гарних цвітів: анемони, туліпани, пеонії, гранатовий цвіт і гортензії.

Не було пори року, в котрій би з під її рук не виходили символічні колоски або виноградні грозна, вишивані сріблом на чорнім або золотом на червонім дні. На дорогоціннійших ризах вишивала вона цілі образи, голови святих та артистичні осередки як: благовіщення, ясла, або Голгофту. Нераз треба було вишивати і сам край матерії, іноді вишивати шовкові або півшовкові уставки в золотий або оксамітний брокат. А вся та гарна робота виходила одна по другій з під її довгеньких і ніжних пальчиків.

Риза, котру Ангелика тепер вишивала, була з білого сатину, хрест був зроблений з китиці золотих лелій, попереpltаних рожами в ярих барвах. В осередку світився серед вінця маленьких рож з матового золота знак Марії з червоного і зеленявого золота і множества прикрас.

Ангелика вишивала вже з годину листки маленької золотої рожі і через цілий той час не відзивалася ані словом. Аж ось знов зломилась її голка, а вона як зручна робітниця почала засилати другу на помацьки під кроснами. Відтак підняла голову і відітхнула глибоко, як коли-б хотіла одним духом втягнути в себе весь свіжий весняний воздух.

— Ах, як же гарно було вчера! — відізвавалась вона з тиха... Як же мило сонічко пригриває!

Губертина, що воскувала свою нитку, підняла також голову.

— А мене як би з хреста здіймили, я собі аж рук не чую. То-ж то бо і є, що мені не шіснайцять літ, так, як тобі. А до того, ми мало куди ходимо.

Губертина хоч і як була змучена, а таки взялася була зараз до роботи. Вона лагодила лелії витинаючи кусні пергаміну і пришиваючи їх, щоби цвіти набрали релефу.

— Ті перші лучі сонця то вам так і голову зараз завертають, — обізвався Губерт, що натягнувши кросна, брався значити на них паси фелона.

Ангелика, мов би на весь світ забула, вдивилася задумчиво в світло сонця, що відбивалося від церковної бані.

— Де-ж там, ні! — відповіла вона спокійно, — перебути цілий день на свіжій воді, то для мене аж легше, аж здоровіше.

Вона скінчила вишивати дрібненькі листки золотої рожі і бралася до більшої. В руці держала тільки засилених голок, кілька треба було барв до рожі. Після того як листок мав виглядати, шила вона то коротким, то довгим стібном. Вона мусіла дуже старанно братися до роботи, а тут все ще був її вчорашній день на гадці, вона ще раз жила ним в своїх думках, а на послідок стали їй таки так насуватися згадки, що годі вже було довше мовчати. Почала отже нагадувати, як то вони вибиралися, як ішли широкими полями, як відтак снідали на дошці серед розвалин замку Готкерів, котрого полупані мури звисали понад Лінедею, що пливе попід верби там в долині яких п'ятдесят метрів глибоко. Розвалини ті зробили на ню дуже велике вражіння; вона виділа в них порослі блющем останки того великана, що панував колись над обома долинами. Тут піднімалася ще висока на п'ятдесят метрів башта, попукана і без вершка, на п'ятнадцять стіп високої підставі і мимо бур та вітрів держалася все ще кріпко. Дальше стояли ще дві вежі: вежа Кароля Великого і вежа Давидова; між обома був ще зовсім добрий вал. В середині замку було ще видно поодинокі кімнати, каплицю і салю, де відбувалися суди та і ще кілька кімнат; ступені на сходах, гзимси на вікнах, лавиці на терасах — все то видавалося ділом якихсь великанів, бо після поняття теперішнього покоління було то все незвичайно велике. Замок той був колись сам про себе великим укріпленим містом; п'ятьсот людей могло в нім держатися через три місяці і могли мати що їсти та чим стріляти. Але вже від двіста літ розпадалось каміння в долішній його часті від диких рож, що тут виростали; а на купах каміння, що спало з гори, цвили лелії та росли буряни; там де в передній кімнаті стояла колись піч, виростав тепер явір. А коли від заходячого сонця падала тінь на поорані поля, що тягнулися на три години ходу, коли серед вечірного сумерку цілий замок здавався прибирати на ново свою давню величину, то і тоді давалася знов почувати його давня власть і та люта сила, що зроби-

ла з него непобориму кріпость, перед котрою дрожали всі, навіть і королі французькі.

— А я певна, — говорила Ангелика, — що там в замку сидять ще душі померших, що вони приходять туди що ночі. Там чути всілякі голоси і всюди повно звірят, що аж очі на нас витріщають, коли там зайти; а як я раз оглянулась, то і бачила, як щось білого літало довкола мурів... Правда мамо, ви знаєте історію того замку?

Губертина лиш усміхнулася.

— Я сама виділа там страхи.

Але вона знала дійсно історію замку; вона вичитала її десь з якоїсь книжки і мусіла тепер оповідати її дівчині, бо не могла її инакше спекатися.

Вся земля тут належала колись до єпископства раймського, а пізніше до св. Ремигія, що передав її відтак Хльодвикові. Архиепископ Северин казав в перших роках десятого століття виставити в Готкер велику кріпость, щоби боронити землю від нападів Норманів, що плили Оазою аж до того місця, де вливається до неї Лінеля. В слідуячій століттю передав землю якийсь наслідник Северина молодшому синові з нормандської родини, Робертві, а той мав йому платити за то по шістьдесять су данини та ще мусів пристати і на то, що місто Бомон і церква в нім мають бути вільні. Тим способом стався Роберт I головою маркізів з Готкер, родини славної, котру від того часу записала історія в своїх книгах.

На Герберта IV кинув був папа два рази клятву, бо він забрав був землю, що належала до церкви; то був один з найбільших розбишаків і одного разу подушив власними руками аж трийцять міщан за одним заходом. Людвик Грубий, з котрим він став воювати, розбив його башту і розвалив аж до самої землі. Рауль I, що ходив разом з Филипом Августом на хрестний похід, погіб під Сен-Жан-д'Акр від списи, що проколола йому саме серце. Але найславніший зі всіх був Іван V Великий, що в 1225 році побудував знову кріпость і до пять літ виставив той страшенний замок в Готкер, в котрім проживаючи задумував раз навіть засісти на французькім престолі. Він був аж в двацять битвах, в котрих була страшна різня, а йому таки нічого не сталося; він помер на власній постелі, ставши шурином шкоцького коро-

ля. По нім наступили Фелиціян III, що ходив босо аж до Єрусалиму, Герберт VII, що правувався за шкоцький престол, та ще багато других славних і благородних героїв аж до Івана IX, котрий за Мазарена дожив того смутку, що мусів дивитися, як валили його замок. По послідній облозі розсадили порохом склепіння башти та висадили й другі вежі в воздух а відтак ще і спалили всі ті будинки, де колись проживав Кароль VI, що збожеволівши думав, що ще тут може подужає, і де майже в двіста літ опісля перебував Генрик IV вісім днів з Гаврисею д'Естре. Всі вони вже давно померли а по них лишилась лиш згадка на тім місці, що тепер заросло зеленою муравою.

Ангелика слухала всего того з такою увагою, що аж кров в ній живійше ходила, а все таки і на хвилику не випустила голки з руки. Її здавалося, як коли-б всі ті покійники виступали з її кросен разом з тою рожею, що в прекрасних барвах виростала чим раз більше. Вона не мала поняття про історію, то-ж всі ті події ставали перед її очима ще величавіші, ще чуднійші. Все то так її займало, вона так вірила всему, що аж дрожала з радости, а перед її очима виступав знов давний замок і піднимався аж під самі небеса, а Готкери були по її думці таки свояками самої Пречистої Діви.

— Коли-ж так, то наш новий владика, Преосвящений з Готкер, є потомком тої родини? — спитала, вона.

— А вже-ж, що потомком, але з молодшої лінії, — говорила Губертина, — бо старша лінія вже давно вимерла. Та то і диво, що один з Готкерів став владикою в Бомонті, бо маркізи з Готкер а бомонтське духовенство спорили сотки літ з собою. Около 1150 року розпочав був один ігумен ставити церкву майже лиш з самих доходів монастиря. Незадовго не стало грошей а церкву підвели лиш під саму баню бічних каплиць, а кораб церкви треба вже було завершити деревом. Так минуло вісімдесять літ, Іван V забрався як раз ставити свій замок. Аж ось дав він від разу триста тисячів фунтів а до того призбиралися ще і інші датки і було вже з чого докінчити церкву. Тепер вже викінчили кораб зовсім. Обі вежі і велику фасаду виставлено значно пізніше, в 1430 році, отже майже в половині пятнайцятого століття. Щоби віддячитися за щедроту Івана V, відступило духовенство для него і для його наслідників муровану гроб-

ницю в каплиці одної апсиди, що була досі присвячена св. Григорію і від того то називається вона тепер каплицею Готкерів. Але давні добрі відносини не вернулися; замок робив все пакости міщанам, нарушував привілеї міста, раз у раз велися спори то за податок, то за те, хто перший має яке право. А вже найбільше велися спори за перевозке, яке конче хотіли наложити властители замку на судна, що стали ходити по Лінелі, від коли долішне місто з своїми фабриками полотна дуже розбогатіло. З тої пори ставав Бомон з кожним днем багатшим, а Готкери все підупадали, аж наслідок таки розвалено замок і церква побідила. Людвик XIV зробив з неї катедру а давний монастир перероблено на владичу резиденцію. Судьба видно так хотіла, що як раз тепер, по чотиреста роках завзятої боротьби, засів один з Готкерів на єпископськiм престолі тої епархії, що колись побідила його предків, котрі, доки лиш могли, не переставали вести боротьби з нею.

— Правда, що Преосвящений мав жінку? — спитала Ангелика. — Вің бачу має і сина, котрому вже мабуть чи не дваццятий рік?

Губертина взяла ножиці, щоби відрізати кусник пергаменту

— А вже-ж, ігумен Корніль все мені розказував. Ой сумна то історія... Преосвященому було ще лиш дваццять і один рік, коли він був капітаном за Кароля X. На дваццять четвертому році виступив він з війська та, як кажуть, аж до сорок літ все лиш гуляв і волочився по світі; все мав якісь пригоди і все, бувало, має з кимсь поединок. Аж ось раз побачив він у своїх приятелів на селі доньку графа Валянсі, Павлю, дівчину, чудо не краса, і велику богачку; її був ледви девятнайццятий рік, була отже молодша від него майже о цілих дваццять і чотири роки. Він полюбив Павлю так, що аж дурів за нею, так таки її обожав, що аж треба було весілля прискорити. Тоді то закупив він ті розвалини замку Готкерів таки за якусь дуже нужденну суму — дав бачу щось чи не лиш десять тисяч франків — і постановив відбудувати замок. Він мав на думці жити там з своєю молоденькою жінкою. Девять місяців жили вони так з далека від всіх в своїй старій посілості в Анжу; для їх щастя були їм години за короткі... Павля повила дитину та і померла!

Губерт, що як раз значив взорець на якійсь матерії, чогось аж поблід і підняв голову.

— Нещасний та й годі! — відозвався він з тиха.

— Розказують, що він мало що не вмер, — говорила Губертина дальше. — В п'ятнадцять днів опісля постригся він в черці. Двацять літ він вже черцем, а тепер ще став і владикою... Але кажуть також, що він через двацять літ ані на очі не хотів видіти свого сина, дитину, що, прийшовши на світ, принесла смерть матері. Він віддав сина до вуйка покійниці, якогось старого ігумена, та навіть і чути не хотів нічого про него, хотів таки зовсім за него забути. Одного разу прислали йому портрет хлопятка, так от що: йому здавалося, що він видить перед собою таки саму покій жінку; його найшли відтак лежачого на землі, без памяти, мов би хто його приголомшив... Але старість, видно, та молитви втихомирили його смуток, бо ось наш добрий панотець Корніль розказували мені вчора, що Преосвящений хоче вже взяти сина до себе.

Ангелика скінчила тимчасом свою рожу, що виглядала так гарно і свіжо, що аж здавалося, як коли-б з того сатину запахом заносило. Вона споглянула знов у вікно, через котре добувалися лучі сонця а на її очі насунулась якась задума. Вона сказала сама до себе тихеньким голосом:

— То син Преосвященого...

Губертина кінчила оповідати.

— Молодий мущина, гарний як намальований. Батько хотів, щоби він був священиком. Але старий ігумен був тому противний, бо він ще малим не мав до того охоти... А ще ті міліони! Кажуть, яких пятьдесять! Його мати лишила йому пять міліонів на ґрунтах в Парижі а з того наростло тепер більше може як пятьдесять міліонів. Богатий отже, як який король.

— Богатий, як король, а гарний, як намальований, — повторила Ангелика, як колиб крізь сон, не знаючи сама, що говорить.

Вона рушила механічно рукою і здіймила з кросен цівочку, обвиту сухозолотю і почала братися вишивати гіпюри великої лелії. Витягнула нитку з цівочки, і причепила кінець її до берега пергаміну, що мав бути підкладкою до

цвіту, а відтак, як би не докінчуючи своїх гадок і бажаючи чогось, чого сама не знала, відозвалася з тиха:

— Ах, як же би я бажала, як же би я бажала...

В хаті стало знов тихо, лиш з церкви заходив від часу до часу голос співу. Губерт упорався вже був з своїми взірцями і значив що лиш пензликом їх контури на матерії; таким способом відбивалися всі украшения фелона в білих чертах на червонім шовку. Відтак він перший відізвався:

— Що то за богацтво було в давних часах!... Великі пани носили одіж, що аж капала золотом. В Ліоні продавали матерію навіть по 500 ліврів за локоть. Треба лиш читати постанови і приписи майстрів штуки вишивання, а там сказано, що королівські вишивачі мали право забирати силою робітників від других майстрів... Ми мали навіть герб: на голубім полі золочені по краях трами та ще і три лелії, дві в горі, а одна в долині... Хіба-ж то не було гарно? Так що-ж, все минулося!

Він замовк і лиш нігтями бив по матерії, щоби стріпати з неї кожде зернятко пороху.

— В Бомоні, — став він знов розказувати дальше, — оповідають про Готкерів ще одну казку. Моя мама не раз мені її розказувала, коли я ще був малим... Раз найшла була на місто страшна пошесть; половина людей вже була вимерла. Тоді побачив Іван V, той сам, що відбудував ту кріпость, що Бог дав йому таку силу, що він може пошесть відвертати. Він ходив відтак босо до недужих, клякне перед ними і поцілує їх. А скоро він лиш диткнеться їх своїми устами та вимовить слова: „Коли Господь Бог так хоче, то і я хочу...” так недужі зараз подужають. Від того часу стали ті слова і приповідкою Готкерів; всі вони могли від того часу відвертати пошесть... Але-ж бо і горді то були люде! Рід, котрому лиш панувати! Сам Преосвящений не хоче, щоби його инакше називати, як лиш Іваном XII, а навіть і імя його сина значиться мабуть також числом, як імя якого князя.

Він замовк знову. Кождісіньке його слово родило ще лиш більші мрії в головці Ангелики.

— Як же би я бажала, як же би я бажала...

Вона держала цівочку в руці не дотикаючи нитки і поводи́ла золотом на пере́міну, то в право, то в ліво поверх

пергаміну. За кожний раз, коли вертала, пришила нитку одним стібном шовку. Поволи стала розвиватися велика золота лелія.

— Як же би я бажала, як же би я бажала віддатися за князя . . . За князя, котрого би я ще ніколи перед тим не виділа, котрий би явився колись під вечір, коли починає змеркати, і взяв мене за руку та повів до свого замку . . . Я би лиш хотіла, щоби він був дуже гарний та багатий, але такий вже гарний та багатий, якого ще ніколи світ не бачив! Під моїм віконцем мусіли би заржати коники, дороге каміння мусіло би посипатися градом мені на коліна, щоби я аж купалася в золоті, і щоби воно аж капало мені з рук, кілька разів жмені отворю. Але я би ще також бажала, щоби той царевич так мене любив, щоби аж шалів за мною, а я щоби аж з розуму сходила. Ми мусіли би бути все а все дуже молоденькі, все дуже невинні, дуже благородні!

Губерт покинув свої кросна та усміхаючись приступив до неї а Губертину як та щира подруга, погрозила лиш дівчині пальцем та сказала:

— Ой ти пустійко, яка з тебе вибаглива! Чи вже таки ніколи розуму не наберешся? От чого тобі ще не стало, кралею бути! Добре що ще твої пусті мрії не то, що украсти кусник цукру а відтак ще і відворкувати. Але правду сказавши, то і тут лихий тобою водить, так говорить з тебе лиш твоя пристрасть, твоя гордість.

Ангелика споглянула Губертині весело і щиро в очи.

— Мамо, що ви отсе таке говорите? . . . Хіба-ж то гріхого любити, коли він гарний та багатий? Я-б такого любила за то, що він багатий, що він гарний, бо то би так аж палило моє серце, мою душу. Та-ж то мусить бути так гарно, так весело, що аж жити лекше, як від того сонічка . . . Хіба-ж ви не знаєте, що я не захланна. Мені грошей? Ви би вже побачили, що я би робила з грішми, коли-б мала їх багато. Вони би так лиш сипалися по місті, як той дощ, а все для бідних. Рай настав би всюди, не було би вже нужди. Я би насамперед вас, татунцю, зробила богачем, а відтак вас обоїх перебрала би в одіж з самого брокату, як яку велику паню і великого пана з давних часів.

Губертину здвигнула на то лиш плечима.

— Ти вже з розуму сходиш! . . . Та-ж ти бідна, моя ди-

тинко, і не дістанеш приданого ані одного су. Куди тобі думати про якогось царевича? А тобі забагається віддаватися за богача?

— А колиб і віддалася?

Губертина лиш видивилася на дівчину.

— Таки й так, я би за него віддалася!... Він би мав багато грошей, то на що вже мені? Я би йому за все була вдячна то і ще більше любила би його.

Губерт аж тішився, що дівчина так мудро доказує і йому аж в голові ходило, коли слухав, як Ангелика так щебетала; він же сам літав з нею гадками аж попід самі хмари.

— Її правда, — відозвався він.

Жінка споглянула на него гнівливо з під ока, і стала поважна.

— Побачиш колись, дитинко, яка ти була дурна і пізнаєш, що то значить життя.

— Хіба-ж я життя не знаю?

— Де-ж ти мала його пізнати?... Ти ще молоденька, ще не умієш злого розпізнати, а лихий бачиш не спить а ходить по людях.

— Лихий, лихий...

Ангелика вимовляла то слово склад за складом, як коли-б хотіла його зрозуміти а в її ясних очах було видно, як в зеркалі, що і її невинність несподівалася так само нічого. Вона знала, що то лихий значить, та-ж вже тільки начиталась про него в оповіданнях. Хіба-ж лихий то не сатана? Хіба-ж вона не знала, як то лихий все на ново зривався, а його за кожний раз побивали? В бійці кидали ним об землю і били що влізлося.

— Коби ви, мамо, знали, як я з лихого сміюся... Треба його лиш побороти, а відтак вже можна жити щасливо.

Губертина зажурившись покивала лиш головою.

— Мене вже таки аж жаль бере, що ми виховали тебе от тут в отсій хатині так саму і з далека від світа. Ще колись будемо тебе мати на совісти, що не научили жити... Не вже-ж ти думаєш, що тобі прийдеться в раю жити? Що-ж ти гадаєш, що то світ?

Дівчина похилилася на свою роботу і поводи́ла цівкою так одностайно, як і перше, а на її молоденькім личку заблисло якесь світло надії

— Мамо, чи ви думаєте, що я таки вже така дуже дурна? Та-ж на світі повно людей чесних. А коли хто чесний і бересь радо до роботи, то його не мине і заплата... Ой, знаю я, що на світі є також і злих людей не мало. Але хіба з ними хто числиться? З ними ніхто не сходиться, а то вже для них найбільша кара... А відтак, бачите, цілий світ здається мені як той великий город, як який величезний парк, повний світла і цвітів. В нім так гарно жити, а життя таке любе, що ніяк злим бути не може.

Дівча щebetало і запалювалося що раз більше, так, як коли-б від тих шовкових ниток та від того золота, що пересувалися по її скорих пальцях, дур її брався.

— Щастя, то прецінь річ дуже проста. Правда, ми щасливі... А чому? Бо ми любимося. В тім то і найбільша штука; треба любити і щоби нас другі любили... Побачите колись, як прийде той, на котрого я чекаю. Ми, як стій, пізнаємося. Я його ще ніколи не бачила, а таки знаю, який він має бути. Він увійде і скаже: Я тебе візьму з собою. А я йому відповім: Я вже від давна на тебе чекала, бери мене з собою. Він мене забере і вже таки на віки. Ми підемо відтак до палати, будемо спати на постелях з самого золота і діамантів. Та-ж то річ так проста, так ясна!

— Ти вже таки на правду дурієш! Мовчи ліпше! — перебила її Губертина строго.

Побачивши однакж, що Ангелика таки вже дуже розгорячилася і її мріям нема кінця, говорила вона дальше:

— Мовчи, кажу, бо мене аж ляк збирає... Коли ми тебе віддамо за якого бідолаху, то ти нещаснице так спадеш з свого неба, що аж кости собі поломиш. Для нас бідаків лиш одно щастя: послух і покора!

Ангелика все таки стояла при своїм і усміхаючись сказала спокійно:

— Я таки чекаю на него... і він прийде.

— Її правда — відозвався Губерт, котрий також, Бог знає, куди літав гадками, як коли-б від неї набрався тої горячки. — Чого свариш її?... Вона-ж така гарна, що і король міг би її сватати. Все може бути...

Губертина засумувалася та споглянула на него своїми розумними очима.

— Ще ти додавай її охоти до злого! Вже-ж ніхто не

знає ліпше від тебе, що то значить дати серцю волю...

Він пблід а в його очах заблсли грубі сльози. Та і Губертині жаль зробилося, що вона так йому притяла; вона приступила до него і взяла його за руки. Але він відступився від неї і заходячись від плачу, повторяв заєдно:

— Ні, ні, я таки немудро сказав... Ти слухай своєї мами, чуєш, Ангелико? Ані ти ані я не знаємо нічого, у неї лиш розум... Я таки немудро говорив, немудро...

Занадто роздразнений, як щоби знов засісти на давнє місце, кинув він на бік фелон, котрий вже натягнув був в рамці, а взявся напускати хоругов, що стояла вже готова в рамках. Він взяв горнятко з фляндрійською гумою і став її накладати пензлем на відворотній стороні матерії; вишивання ставало через то міцнійше. Його губи ще дрожали злегонька, але він вже не обзивався.

І Ангелика мовчала також, бо її так веліли, але гадками літала вона все висше і висше, далеко понад то, чого бажала; що в ній діялося, видно було з її тоненьких губ, що від надмірного чувства були до половини відхилилися, видно було з її очей, в котрих пробивалися її мрії, широкі як то сине небо. А ті мрії снувала тепер все дальше і дальше золота нитка в її руках, з них виростали і розцвиталися на білім сатині великі лелії і рожі а посеред них знамя Марії. Вишиване било лелії світилося, як який луч сонця, а тоненькі листочки з металевої луски, пришиті крученим шовком, виглядали як ті звізди, що дощем спадають з неба. А вже само знамя Марії по середині, то аж за очі ловило, так світилося від золота, що було на нім то грубе нашите, то повитискане; від него розходилися лучі містичного світла, як від сходячого сонця. Ніжні рожечки з шовку виглядали як правдиві а ціла як сніг біла риза ясніла чудно від прекрасних золотих цвітів.

Довго, довго мовчала Ангелика а відтак підняла головку; її личко аж палахкотіло від крови, що тиснулася до него з серця. Вона споглянула злобно на Губертину, рушила з легенька головою і відозвалася ще раз.

— Я таки буду ждати на него, і він прийде!

Якийсь нерозважний дур взявся її голови, але вона все таки обставала при своїм. Так а не инакше, він прийде та й годі, і ніхто не був в силі вибити їй того з голови.

— А я вам кажу, мамо, що все так станеться.

Губертина не знала, що вже на то казати і здвигнула лиш плечима, а відтак стала собі з Ангелики кепкувати:

— А я все думала, що ти не схочеш ніколи віддаватися. Та-ж ті святі, що ти собі ними так голову набила, також ніколи не віддавалися. Замість слухати женихів вони страдали за віру; утікали від родичів і клали під меч голови.

Дівча лиш слухало; бо не знало, що на то сказати, а далі розсміялося на весь голос. В тій природній веселости пробивалося само здоровля і сама охота до життя. Та-ж тоті історії святих, як світ старі! Від того часу став світ зовсім инакший. Сила Божа побідила і Бог не жадає вже від нікого, щоб хтось страдав за него. Її привязували до тих святих оповідань чуда, а не нехтовання світа і охота умирати. Вона все таки мала охоту віддатися, любити і рада-б була, щоб і її любили та щоб вона була щаслива.

— Встидайся, — глузувала з неї Губертина. Твоя хоронителька Агнія буде плакати. Хіба-ж ти вже забула, що вона не хотіла вийти за намісникового сина і воліла померти, щоби злучитися з Ісусом?

На вежі відозвався великий дзвін; з блющу, що широким листям густісінько стелився довкола вікна одної апсиди, піднялося ціле стадо воробців. В робітні взяв Губерт, що як німий вже зовсім не відзивався, розп'яту і від клею ще зовсім мокру хоругов та розвісив її на стіні, щоби просихала. Сонце поступилося вже було дальше і кидало свої лучі на старі прилади, сновалки та мідяні цівки. Коли світло сонця підійшло аж до обох робітниць, то кросна, за котрими вони робили, враз з матерією і витертими від роботи листвами аж засвітилися; клубки шовку, цівки з шихом, золотий та срібний дріт і всякі дрібниці аж горіли в світлі сонця.

В сім тепленькім світлі весняного сонця стала Ангелика приглядатися великій символічній рожі, котру як раз скінчила. Щирим, повним оком дивилася вона на свою роботу, а відтак, як би її небесна радість осінила, промовила:

— Ісус моїм вибранцем.

IV.

Хоч і як Ангелика була щебетлива і весела а все таки любила посидіти на самоті; вона аж тішилася, коли досвіта або вечерами могла так самісінька посидіти в своїй кімнатці та трохи відпочати: там вже давала вона собі волю і думала, скільки вже хотіла та літала в своїх мріях світами. Коли бувало в день могла на хвилю відбігти від роботи та зайти до своєї кімнати, то була вже так щаслива, як той, що утік з неволі на повну свободу.

Кімната її була велика й займала половину причілка, котрего друга половина служила за під. Стіни та вязання крім вистаючих кроквів і мансардів були побілені, а серед них здавалася стара дубова обстанова аж ніби чорна. Від часу, як світлицю і спальню на першій поверсі переробили, то тут поклали всіляку старовину з різних віків. Одна скриня була з часів ренесансу, столи і стільці з часів Людвига XIII, якесь величезне ліжко з часу Людвига XIV, а прекрасна шафа з часу Людвига XV. Лиш біле фаянсове начиння і туалета та малий столик, покритий білою цератою, відбивали від сих старосвітських меблів. Особливо-ж поважно виглядало старосвітське ліжко, заслонене старою рожевою гардиною з китицями вересу, так вже споловілою, що ледви ще лиш слід був, що вона була колись рожева.

А вже найлюбійший був для Ангелики балькон, на котрий виходило одно вікно. Давнійше мала кімната два вікна, але тепер одно, ліве, забили, а балькон, що давнійше йшов вздовж цілої фасади, був тепер ще лиш під правим вікном. А що бальки з під споду були ще добрі, то поклали на них поміст і дали залізне поруччя замість давньої спорохнавілої балюстради. Тож то гарне було тут місце під самим вершком причілка, тихесенький низьок, в котрім збігалися тертиці, відновлені вже сего століття. Коли було перехилитися з балькону, то видно було від города цілу сторону дому, вже добре полупану, з фундаментом з дрібного каміння і цілу деревляну кліть, замуровану цеглами та великі, тепер вже майже до половини зменшені вікна. В долині над дверми від кухні був дашок з бляхи. В горі виставало вязання більше як на метер а над ним була криша, що опирається на стовпах, котрих кінці стояли на платвах делішньої части до-

му. Таким чином находився балькон мов би в якімсь лісі самих бальків та платвів і трамів, засіяних густо цвяхами та зеленим мохом.

Від коли Ангелика жила в сій кімнатці, пересиділа вже тут не одну годину спершися на поручча. Там в долині під нею виднівся насамперед город, засаджений вічно зеленим букшпаном; в кутику під самою церквою стояла стара лавка з граніту а довкола неї була грядинка зниділих лелій; в другім кутику видно було з під блющу, що ніби портієра стелився по цілім мурі, маленькі дверцята. Сюди виходилося на Маріїнське поле, спорий кусень землі лежачої облогом. На тім полі був колись монастирський сад. Через се поле журкотіла бистра річка Шеврота; туди виходили жінки з сусідних домів білля прати; недалеко стояв старий розвалений млин, в котрім пересиджували иноді деякі бідні люде, що вже не мали де притулитися. Впрочім ніхто вже більше не мешкав на тім полі, а з міста ішлося сюди лиш одною вулицею „де Гердаш”, що ішла на бік від вулиці Магльоар попід високий мур єпископської резиденції і попри дім Воанкуртів. Літом заступали тут недалекий вигляд своїм гиллям столітні берести обох парків а на полудне закривала його ще величезна криша церкви: На Маріїнськім полі, замкненім зі всіх сторін і зарослім густо бурянами і тополями та вербами, котрих тут вітер засіяв, було завсігди пусто і тихо; лиш Шеврота перескакуючи з камінчика на камінчик по грубих рінках звеніла мов кришталь чистим голосочком.

Ангелиці ані разу не навкучилось було в сій самітній закутині, хоч вона вже через сім літ що рана дивилась на ту саму картину, котрій вже вечером перед тим приглядалася. Дерева коло дому Воанкуртів, що передом виходив на Широку вулицю, стояли так густо, що вона хіба лиш зимою могла розпізнати дочку графині. Була то дівчина в тих самих літах, що і вона, іменем Кляра. А в єпископськім городі стояли дерева ще густійше і хоч як бувало Ангелика заглядала, то все таки не могла ніколи доглянути фіолетової ризи владики. Навіть і старосвітські ворота з решіткою, що виходили на поле, мабуть ніколи не отвиралися, бо вона не могла собі нагадати, щоби їх хто коли отвирав, хоч би лиш для того, аби туди перейшов огородник. Крім господинь,

що ходили прати білля, бачила вона ще лиш малу обдерту дітвору, що качалася по мураві між бурянами.

Весна була сего року дуже тепла. Ангелиці минав тепер вже шіснайцятий рік а в її очах все ще не було нічого красшого, як то, коли Маріїнське поле починало зеленітися від теплого цвітневого сонця. Найбільша роскіш для неї то були пупіночки тоненьких листків, ясні, теплі вечері і вся весна з цілим своїм запахом, що будила землю до нового життя. Сего року якось на вид перших пупінок забилось і у неї серденько живійше. Від коли травичка стала з під землі добуватися і вітер заносив аж до неї милим запахом зелени, почала і в ній кров грати якось живійше. Її ставало чогось лячно і сама не знала чого, щось аж дух в ній запирало.

Одного вечера припала вона з плачем до Губертини. Не жура, не смуток її давили; противно, вона була щаслива, вона почула в собі чувство якогось так глибокого, так незнамого щастя, що хотіла би була вилити цілу свою душу. В ночі сняться їй бувало чудесні сні, перед її очима пересувалася якась тінь а вона ціла розплилася в якійсь такій щасливості, що проснувшись, аж не могла спам'ятатися від того щастя, яке на ню ангели спустили і аж боялася нагадати, що таке їй снилося. Вона зривалася часто і сідала на постелі, а тоді сплівши долоні ловилася руками за груди. Духу їй не ставало і тоді, як стояла, бігла босими ногами аж до вікна, відчинила його і постояла хвильку, та аж задрожала як не своя, скупавшись в свіжій воздусі; тоді була вже спокійна. Якесь безконечне диво брало і її, вона не могла опам'ятатися; споглядала сама на себе як на яку загадку, бо зміркувала, що вона вже не мала, що в ній відозвалися якась радість, якийсь біль, котрих вона досі не знала: вона бачите почула, що в ній розцвітається чародійна уroda жіноча.

Невже-ж дійсно ті невидимі лелії та головки команиці в єпископськiм городі пускали з себе так солодкий запах, що вона аж не могла ним віддихнути, щоби кров не зарум'янила її личка? Такого роскішного запаху вона ще ніколи не чула, як той, від котрого вона тепер аж скорше стала віддихати. Та-ж і давнішими роками цвила та велика „павловнія”, котрої рясні і сині як фіялки китиці добувалися з помежи вязів в городі Воанкуртів. Коли вона сего року дивилася на цвіті, то аж сльози ставали їй в очах від того зво-

рушення, яке викликувала в її серці їх блідо синя краска. Її здавалося навіть, що Шеврота ще ніколи так не журкотіла по рінках попід ситник, що виростав при її берегах. Річка здавалась таки говорити до неї, вона чула її неясні слова, а все ті самі, ті самі, що аж її в голові заверталось. Хіба там вже не було того поля, котре вона добре знала, що так все її там дивувало, та викликувало в ній нові чувства? А може то вона так змінилася, що чула і виділа, як там що раз нове добувалося життя?

Ще більше дивувала її катедра, та величезна будова, що з свого правого боку підоймалася аж під самі хмари. Що дня бувало досвіта здавалося їй, що вона видить її перший раз а то її страшно зворушало, їй таки здавалося, що ті старі мури так само як вона живуть, так само як вона думають. Ангелика не знала тому ніякої причини, вона того не могла зрозуміти, а все-ж таки чула, що і в ній відзивається щось такого, як то містичне життя тої величезної будови, котрої дитинячі літа тревали вже три століття і котра зберігала в собі віру цілих родів. Долом спочивала церква як колиб на колінах, мов би то вона своїми романськими каплицями по боках, своїми вікнами з повними каблуками схилилася до молитви. Горою піднімалася вона вже просто в гору, підносила очі і руки до неба, бо таке вражіння робили вікна ковчега склеплені до середини, що були зроблені вісімдесять літ пізнійше, та легкі вікна в горі, попереділювані на вхрест з своїми ломаними каблуками і розетами.

І чим раз висше, та висше піднімалася вона від землі простісінько в гору а її поперечки і пілястри хору, побудовані і украшені дзвіночками, пірамідками та наверхками яких двіста літ пізнійше, величалися правдивим готиським стилем. Жолубці, що ішли вздовж поперечних мурів, зводили воду з криші. Балюстрада заросла льоницею відділяла терасу від каплиць апсиди. Цілий будинок ставав тим величавіший, чим більше піднімався в гору і ніби аж молоднів; вирвавшись з під середньовікової господарки духовенства здавався припадати до самого Бога любови і помирненя. Здавалося майже, що та святиня мала в собі навіть фізичне чувство того, що була свобідна і щаслива, бо піднімалася в гору десь аж до неба як та пісня набожна і чиста.

Впрочім слідно було дійсно життя в катедрі. В горі, під

купкою льоніцери, ба навіть в середині готицьких дзвіночків і під самими наверхами наліпили були ластівки сотки гніздочок. Навіть гилля вязів з єпископського города пхалося раз-у-раз на примурки церкви мов ті люде, що вибе-руться на прохід. Іноді сів собі на самім вершку вежі і якийсь ворон, так високо, що виглядав там ще лиш як та мушка і чистив собі піря. А що вже всілякого росло там моху, бурянів і травиці, цілий ліс та й годі! Усе каміння зеленілося від моху а з поміж каміння добувалася слабеньким ростом всіляка травиця і надавала життя мертвому камінню. Коли-ж бувало настала слота, то ціла апсида так гуділа від дощу, що спадав на бляшану кришу, що аж здавалося, мов то вона ціла так шумить і муркотить. Вода зливалася струями в ринвах галерій з поверха на поверх і робила такий шум, як коли-б то з неї котилася якась бистра ріка. Навіть осінні і весняні бурі надавали життя катедрі; вітер то лютився тоді, ніби в злости, то знов заводив жалібно, коли гонився попід безчисленні каблуки, стовпи та розети. Ба, вона оживала і в світлі ясного сонця, коли бувало досвіта засвітяться її вершечки мов би облиті самим чистим золотом, і молодніла вечером в світлі заходячого сонця, пускаючи за собою довгі смуги тіни. А вже живчиками її внутрішнього життя то були торжества церковні, бо вона аж тряслася і звеніла від того звуку дзвонів; аж веселійшала, коли заграли в ній органи, коли заспівали отці духовні. То життя відзивалося в ній безустанно: в ній носився то якийсь глухий шум, то чути було, як священник читав тиху службу Божу, то увійшла якась жінчина і приклякнула тихенько, здавалося навіть, що чуєш, як хтось шепче в покорі тиху молитву, хоч і губами не рушить.

Тепер, від коли дні стали довші, сиділа Ангелика цілими досвітками і вечерами на бальконі під боком своєї подруги, соборної церкви. А вже найбільше любила вона гадити на ню вечерами, коли то вона виднілася під звіздистим небом лиш як одна одностайна і величезна маса. Тоді щезали всі подробиці, ледви що було видно каблуків підпори, що підіймалися мов ті мости понад якесь порожнє місце. Вона чула, що церква будилася серед темряви семівікового сну і підіймалася високо понад ті маси, що клякали перед її престолами повні надії і розпукі. Від мрачної минувшо-

сти аж в безконечну будучність стояла вона на сторожі, як та таємнича і грізна вартівня, в котрій хіба лиш один Господь міг проживати. І в тій мрачній, недвижимій, а все таки повній життя масі шукало її око за кожний раз одного вікна в каплиці під хором, що стояло на рівні з корчами на Маріїнським полі, однісенького вікна, що освітляло каплицю і ніби ночі пильнувало. В середині за вікном, в кутику поза стовпом, горіла лямпа перед престолом. Була то як раз та каплиця, котру відступили були монахи Іванові V, і його наслідникам на вічний спочинок за його щедроту. Каплиця та була присвячена св. Юрієві, а на тім однісенькім її вікні; що походило ще з дванайцятого століття, була вимальована ціла історія того святого. Коли смерклося, то цілий малюнок яснів ніби як якесь надприродне явище. От тому то любила Ангелика так дуже се вікно і за кожний раз споглядала на него з превеликою радістю своїм задумчивим оком.

Тло вікна було голубе а рамці червоні. Від того тла відбивали в ярих красках малюнки осіб, котрих повіваюча одіж відслоняла наге тіло; кожда часть складалася з мальованого скла, темно затіненого і кожда була оправлена в олово. Три відділи історії займали три части вікна аж під сам горішний каблук. На самій долині було намальовано, як донька короля, убрана в королівські шати, ішла до змія, що мав її пожерти і стрітилась на дорозі з святим Юрієм коло ставку, з котрого вже виставала голова змія. На одній ленті було написано: „Добрий рицарю, не шукай задля мене смерти, бо мені ані не допоможеш ані мене не визволиш, хіба лиш згинеш зі мною”. Середина вікна представляла боротьбу, святий на коні пробиває змія ратищем чим раз глубше а напис коло того каже: „Юрій замахнувся ратищем так, що ранив змія і повалив його на землю”. На послідок в горі вводить царівна побороного змія до міста: „Юрій сказав: Закинь йому на ший свій пояс і не бійся нічого, гарна дівце”. Коли-ж вона так зробила, то змій пішов за нею як ласкавий песик.

Коли свого часу виставлювано той малюнок, то була очевидно в середині каблука якась орнаментальна прикраса; коли-ж відтак передали каплицю родині Готкерів, то вони вставили на то місце свій герб. Тому то і виднівся тут серед темної ночі ясний герб з новіших часів. Щит гербовий був

поділений на чотири поля. На першій і четвертій полі були відзнаки міста Єрусалима, а на другій і третій відзнаки Готкерів. Герб Єрусалима є вигнутий, золотий хрест на срібній полі а в кожному його углі є ще по одному хрестикові; герб Готкерів показує на синій полі золоту вежу, а на чорній щиті заглиблене золоте серце а довкола того всего стоять три лелії, дві в горі а одна під сподом. Щит держать з боків два крилаті льви а на горі спочиває серед китиці синій пер срібний шолом, украшений золотими цвітами; шолом похилений трохи наперед а його спущена решітка має дванадцять лісочок, значить отже воеводів і маршалків французських, панів з роду і начальників верховодячих дружин. На послідок виписана ще і ось така стародавня приповідка родини. „Коли така Божа воля, то і моя”.

Дивлячись так на той малюнок, як там святий Юрій ратищем пробиває змія та як царівна витягає до него заломані руки, стала Ангелика поволи дуже любитися в тім герою. З далека не могла вона всего добре розпізнати, але коли бувало всілякими мріями набе собі головку, то видить вже все дуже докладно, ба навіть в більшому обемі як там на вікні намальовано: перед нею стає тоді гнучка білява дівчина таки з її власним личком а святий видаєсь її такий ясний, такий пишний та гарний, як сам ангел. Її здавалося тоді, що то він таки її саму визволяє а вона з вдячності аж цілувала би його по руках. Роздумуючи так про ту пригоду, про те як то ніби вона сама стрічається коло ставку з якимсь молодим мущиною, як він визволяє її з великого нещастя, нагадувала вона собі прогульку до замку Готкерів і тих духів, що ніби то літали там довкола височезної башти, в котрій проживали колись могучі її властители.

Герб світився як зірка на небі серед літної ночі, вона знала його добре і могла плавно відчитати на нім замітні слова, та-ж і вона вишивала нераз герби. Іван V ходив під час пошести в місті з одного його кінця на другий, та цілував недужих в лице, щоби вернути їм здоровля словами: „Коли така Божа воля, то і моя”. Коли Фелісіян III почув, що Филип Красний занедужав і не в силі вибратися в похід до Палестини, пішов туди за него пішки і босими ногами, з свічкою в руці. То і було причиною, що він на своїм гербовім щиті помістив і герб Єрусалиму. Вона нагадала собі

ще і інші оповідання, от хоч би і про жінчини з родини Готкерів, що їх в оповіданнях називали „щасливими покійницями”. Жінчини з тої родини умирали звичайно молоденькими серед самого щастя.

Бувало і так, що в двох або і трох поколіннях не було такого нещастя, аж відтак явиться знов смерть з веселою усмішкою на лиці, доторкнеться з легенька рукою і забирає з собою чи то жінку, чи доньку якого Готкера, коли їй ледви двацятий рік минав і коли її усміхалось як найбільше щастя в любові. Лаврона, донька Равля I, сиділа вечером в день своїх заручин при своїм вікні на вежі Давида а їй привидівся їй суджений і свояк Ришард у вікні на вежі Кароля Великого; їй здавалося, що він її кличе, а що як раз світло місяця освітило стежинку між обома вежами, то вона пустилась іти до него. Вона була як раз в половині дороги, коли нараз ідучи бігцем посовгнулася ногою і злетіла в долину та таки на місці віддала Богу духа. Від того часу літає вона що ночі, коли місяць зійде, довкола замку і пересувається тихцем попід його мури, облиті срібним світлом місяця.

Бальбина, жінка Губерта VII, думала через шість місяців, що її чоловік погіб на війні. Коли вона одного ранку виглядала його з вершка вежі, пізнала його на дорозі, що веде до замку; в ній аж дух заперло з радости і вона пустилась бічи в долину, але на посліднім ступени сходів упала нежива на землю. Ще до нині, скоро лиш змеркнеться, ходить вона в замок з одного поверха на другий і як тїнь пересувається по кімнатах і коритарах або повисає в пустих вікнах понад бездонною пропастю. Всі вони вертали назад: Ізабеля, Гудуля, Івона, Остраберта, всі ті щасливі покійниці, ті любовниці смерті, що забираючи їх в молоденькім віці на своїх крилах з собою, не дала їм дожити в життю розчаровання. Часом в ночі літали вони по замку стадами голубів.

Така була всіх їх доля а навіть і матері сина Преосвященного, котру найшли неживою перед колискою свого сина. Хоч і як вона була слаба, а все таки зволіклася ще з постелі і померла з радости, що могла обняти власну дитину. Всілякі оповідання мучили страшно фантазію Ангелики: вона говорила про них як про річи певні, мов би то вони лише

ще вчора сталися; вона читала прецінь імена Лаврона і Бальбина на нагробних таблицях, запущених в стіни каплиці. Чому-ж то не померла і вона так молоденькою і так щасливою? Герб засвітився ясніше, святий виступив з свого образу, її овіяло наче-б легеньким духом поцілуя і її здавалося, що вона вже в самім раю.

Так учили її побожні оповідання; хіба-ж чудеса не є загальним правилом, не є звичайним ходом річей? Все в них жие безконечно, все діється надзвичайно легко, множитья в безконечність, ширитья і переступає границі, навіть хоч би того не потреба, от лиш як би на перекір правилам природи. З Богом жиетья як з товаришем Абагар, король едецький посилає письмо до Ісуса а той йому відповідає. Ігнатій дістає письма від Пречистої Діви. Божа мати і син Божий являються всюди, преображуються і розмовляють весело і добродушно. Коли Стефан їх стрічає, розмовляє з ними як з добрими знакомими. Всі дівиці обручаються Ісусови, а мученики ідуть до неба, щоби там злучитися з Марією.

Ангели і святі супроводжають за кожний раз людей, вони приходять і відходять, їм розступаються мури, вони являються в сні, промовляють з небес, чи хто родитья чи умирає вони є при нім, розмикають вязниці, приносять відповіді і залагоджують всілякі орудки. На кождім їх кроці діються чуда. Сильвестер завязує змієви пашу ниткою. Земля підноситься, щоби вивисшити Ілярія, котрого товариші хотять понизити. В чашу святого Вульфа спадає дорогоцінний камінь. Дерево убиває ворогів святого Мартина, пес пускає заяця, а вогонь перестає горіти, коли той святий так велить. Марія Єгипетська ходить по воді, а Амброзієви, коли він ледви що уродився, вилітають пчолы з рота. Святі оздоровляють недужих, лічать увялі і усохлі члени, проказу а особливо пошесть. Ані одна недуга не устоїтья перед знаменем хреста. Серед множества людей вишукує собі блискавка всіх слабих а недужих та одним мигом робить їх здоровими. Смерть вже зовсім безсильна, люде воскресаютя так часто, що то лучається вже майже кожного дня.

Навіть ще і тоді, коли святі віддають Богові свого духа, нема ще кінця чудам, бо вони як ті цвіты, ще в більшім

числі виростають з їх могил. Двома струями пливе олій — царський лік — з ніг і голови св. Николая. З домовини Кикилії, коли її отвиряють, роздається чудесний запах рож. Домовина Доротії повна манни. Всі моці святих дівиць і мучеників показують чуда, викривають брехунів, зневолюють злодіїв віддати то, що забрали, вислухують просьби бездітних жінок і вертають умираючим здоровля. Нема нічого неможливого, невидимий рядить, а одиноким законом є лиш воля надприродного володітеля. В святинях показують чарівники свої штуки — видно, як серпи самі від себе жнуть; повзаються залізні вужі; чути, як сміються бронзові статуї і як вовки співають. На то відповідають зараз святі і ще їх перемагають: просфора переміняється в живе тіло; з образа Христа тече кров; палиця засаджена в землю розцвітається; добуваються жерела; теплий ще хліб росте в очах бідних і множитья; дерево віддає честь Ісусові і клониться перед ним; відтяти голови говорять; розбиті чарки стають назад цілими; дощ оминає церкву і лється струями на сусідні палати; одіж пустинника не зуживається а відновляється кожної пори року, як кожа на звірині. В Вірменії кидають гонителі оловяні домовини п'ятох мучеників в море, домовина з шкірою апостола св. Вартоломея стає попереду а чотири другі пливуть рядом за нею мов яка фльота і гнані вітром перепливають далеко морем аж до берегів Сицилії.

Ангелика вірила кріпко в чуда. В своїй невіжости здавалося їй, що всюда довкола неї діються лиш самі чуда: чудом було для неї, що зірки сходять, чудом, що розцвітаються скромні фіялочки. Їй здавалося, що треба хіба бути божевільним, щоби думати, що все діється лиш механічно після якихсь точних правил. Вона так багато річей не могла поняти, вона чулася безсильною і зовсім щезала серед тої всемогучости, котрої силу не могла ніяк зрозуміти, ба навіть не булаб про ню здогадувалася, колиб дух Всевишнього не був від часу до часу овівав її личко. Як християнка первісної церкви, начитавшись і розлюбувавшись в побожних оповіданнях, вона спускалася на ласку Божу вижидаючи від неї прощення первородного гріха. Вона не знала ніякої свободи, лиш сам Бог міг її післати спасіння, зробивши її причастницею своєї ласки. Його то була ласка, що завів її під стріху Губертів, в тїнь катедри до життя в покорі, чистоті

і вірі. Правда, що не раз чула вона, як в глибині її ества відзивався грізно первородний гріх: хто знає, що було-б сталося з неї, колиб була там осталась, де на світ прийшла?

Річ певна, що лихе сотворіння, коли вона тимчасом росла в сім благословеннім кутику з кожним роком в цвигучім здоровлю. Хіба-ж то не ласка Божа була з нею, не той осередок всіх оповідань, які вона знала на память, тої віри, що її наповняла, того превеликого містицизму, котрим вона віддихала, не той осередок невидимого, котрого чуда здавались її природними? Він то був тим, що дав їй силу до боротьби з життям, так як і Його то була ласка, що надавала силу мученикам. І вона представляла собі Його на свій лад: Він виростав в її фантазії, роздразненій оповіданнями, з несвідомих бажань її дівочого серця; Він обнимав все то, що для неї було непонятне і викликавав в ній у всіх річах то, що надавало їм життя, а чого вона ніяк не могла зрозуміти. Все походило з тої ласки, щоби відтак назад до неї вернути; Бог сотворив чоловіка для спасення людей. Так толкувала вона собі в своїх мріях. Нераз мало що з розуму не сходила, ловилася, як коли-б без пам'яті, руками за лице, бо аж не знала, чи вона ще дійсно живе. А може вона також лиш якась мара, котра щезає, як та, що її сон зродив?

Раз в травні сиділа вона до пізна в ночі на балкони і нараз розплакалася. Вона зовсім не сумувала, лиш зробилося їй тяжко на серці, бо вона когось сподівалася, хоч ніхто не мав прийти. Ніч була дуже темна, а Маріїнське поле виглядало під звіздистим небом як країна духів; вона ледви що могла розпізнати чорну масу вязів в єпископськім городі і у Воанкуртів. Лиш вікно від каплиці світилося. Чого-ж їй так важко билося серце в груди, коли ніхто не мав прийти? Вона вже від дуже давна, бо майже від малку, все когось вижидала, а тепер, коли стала старшою — її мицав вже сімнайцятий — палило її то чувство як горячка. Ніс в світі не було-б їй налякало, вона слухала прецінь того шепоту цілими тижнями в сій таємній закутині, що набирала життя лиш в її фантазії. Пóбожні оповідання ослабили її надприродний світ з святыми обидвох полів, для неї мало настати чудо. Вона розуміла добре, що то довкола неї відживало; що той шепіт видавали з себе мовчаливі твори, бо то промовляло до неї лиш листя дерев, лиш вода, що жур-

чила в Шевроті, лиш каміння катедри. Але коли Невидимий так шептав до неї, кого-ж він заповідав, чого-ж хотіли від неї незвісні сили, що прилітали з тамтого світа і уносились в воздух понад нею? Вона вдивилася в темряву, як коли-б гляділа, чи там хтось на ню не чекає, хоч ніхто її того не говорив, вона ждала і ждала аж і сон її зморив. Вона почула, що якась тайна сила не питаючи її, порішила про її життя.

Так плакала Ангелика на самоті через чотири ночі. Відтак стало їй легше і вона успокоїлася. Але її туга ставала чимраз більша і росла з кожним вечером що раз більше. Щось так тяжко лежало їй на серці, що вона аж гадок не могла позбирати в своїй головці. То так щось брало її поволи під свою владу, то вся природа, то весь світ враз з широким небом переливалися в її душу. Найлекший шум розпалював її руки а її очи лиш раз у раз гляділи в нічну пільму. Чи може вже надходило то чудо, котрого вона сподівалася? Де-ж там, нічого не було чути, хіба якась нічна птиця зашуміла крилами. А вона вслухувалася з цілою увагою і могла вже навіть розрізнити, чи то шумить листя на вязах, чи на вербах. Може яких двацять разів пішов її мороз по тілі, коли покотився камінь в річці, або коли яка птиця крилом шарнула по мурі. Утомлена перехилилася через поручча. Все ще нічого не видати.

Аж одного разу настала була дуже темна ніч, така, що хоч очи виколи. Щось то таки мусіло бути. Вона думала що то її лиш щось причулося, бо шум був лиш дуже тихенький, такий, що ледво що можна було його зачути, а все-ж таки не був то такий шум, який вона звичайно чула. Знов стало тихо, а вона аж дух в собі заперла. Ще раз щось зашуміло, але вже сильніше, як перед тим, а все таки ще не виразно. Її здавалося, що то мабуть від того так шумити, що хтось там десь далеко легенько ступає по землі, що то так від кроків воздух дροжить, що хтось підходить, а вона не може ще його ані добачити ані добре дочути. Той хтось невидимий, котрого вона дожидала, виринав поволи чим раз більше з цілого її оточення, що так її лякало. Раз за разом виступав він з її мрій, як коли би мали вже сповнитися ті неясні бажання її дівочого серця. А може хіба святий Юрій, що там намальований на вікні, сував так ногами

по траві, і зближався до неї? Та бо і вікно щось потемніло так, що і святого годі вже було розпізнати; воно виглядало ще лиш як та рожева хмарка, котру мрака заступила. Того вечера не могла вже Ангелика нічого ліпше дослухатися.

На другий вечір в тій самій годині було знов так темно і знов чути було такий самий шум, лиш вже трохи ближше. То вже напевно хтось ходив по мураві. То притихало, то знов шелестіло то тут, то там, але Ангелика все таки не могла розібрати, звідки то так щось шуміло та шелестіло. Може то хто проходжувався пізною порою попід дерева на городі Воанкуртів. А може, і то скорше могло бути, виходив сей шум з поза корчів в єпископськiм городі, з поміж тих лелій, що так своїм запахом аж за серце її ловили. Хоч і як заглядала, а все таки не могла в темноті нічого добачити, чула лиш, що надходить то чудо, котрого вона виглядала, а за ним неслоь ще таким якимсь сильним запахом, як коли-б таки хтось живий самим запахом цвітів віддихав. Через кілька ночей було так чути той шелест від кроків чим раз ближше і ближше довкола балькона, ба чути їх вже було аж під самим муром в споді під нею. Там вони зараз притихали, ставало тихо-тихісінько, а її щось так грудь стискало, що аж душу перло з неї: її здавалося, що її щось поволеньки чимраз більше обнимає а тоді аж сили її опускали.

Одного вечера побачила вона між зірками молоденький місяць. Ледви що смерклося, як він вже викотився на небо, але і зараз зайшов за кришу церкви мов би то ясне око, що ховається за повіку. Вона дивилася на него і бачила як він що вечера ставав більший, і аж гнів її брав, що він своїм світлом розяснить то „щось” невидиме. І в самім ділі, на Маріїнськiм полі стало виднійше; з темряви виступили розвалини старого млина, видно було купки дерев і річку, що бистро туди перепливали. А в світлі тім виростили і її мрії; то, що вона досі бачила лиш як би крізь сон, ставало тепер ніби перед нею, ніби набрало тіла, бо вона дивилася зразу, як якась тінь пересувалася в світлі місяця. Звідки взялася та тінь? Може то яка гиляка пускала її на землю від місяця? Часом щезало все, на полі не було ані живого духа, а Ангелика вже думала, що її щось привиджується. Але ні, таки щось там було: щось чорного поступа-

лося по яснім місці і пересувалося попри верби. Десь поділося а відтак знов показалося, а вона все таки не могла розпізнати, що то такого.

Одного дня здавалося їй, що вона бачить щось плечистого; її очи звернулися зараз на вікно від каплиці, але воно в світлі повного місяця було аж якесь темне. Від тої пори бачила вона, що та якась жива тінь стає довша, що підходить аж до її вікна і що все сунеться попід церквою з одного місця на друге. Чим більше до неї підходила, тим більше щось в ній ворушилося, щось так її непокоїло, як то буває, коли хто спогляне на нас таємничим поглядом, хоч ми не в силі того погляду зрозуміти. Отже там під деревами була таки якась жива істота, що не спускала з неї очей. Вона чула той довгий і лагідний, навіть боязкий погляд на своїх руках, на своїм лиці; вона не втікала від него, бо чула його чистоту і думала, що він походить з того краю роскоші, про котрий розказується в побожних казках. Зразу було їй якось лячно, але відтак аж майже від пам'яті відходила з того щастя, котрого вже була певна. Аж нарешті одної ночі зарисувалася тая тінь на ясній від місяця землі в виразних чертах. Була то тінь муштини, котрого вона не могла самого видіти, бо він стояв за вербами, муштина не рушався і вона могла довго приглядатися його спокійній тині.

Ангелика знала тепер якусь тайну. Про ту тайну не знав крім неї ніхто більше, лиш її біленька хатина. Цілими годинами лежала вона в своїй великій та широчезній постелі з заплученими очима; вона не спала, а перед нею ставала раз-у-раз та сама тінь на чистенькім помості. Коли рано проснулася, водила очима від високої шафи до старосвітської скрині, від фаянсової посудини аж до тоалети і не могла надивуватися, що не бачить тої тині, котрої черти так собі добре запам'ятала. Коли спала, то їй снилось, що вона видить тую тінь, як вона пересувається поміж споловілими китицями вересу на заслоні від постелі. В сні і на яві ставала тая тінь перед нею. Тая тінь ходила за нею і вона мала аж дві тині, хоч то лиш самі мрії снувалися по її головці. З тою тайною не була-б вона звірилася нікому, навіть і Губертині, хоч досі про все її розказувала.

Коли Губертині раз її спитала, чого вона така весела,

то вона аж спаленіла; того весела, відповіла, що так скоро весна настала. Поспівувала собі від рана до вечера, мов та муха, що брениць, коли на ню сонце пригріє. Ще ніколи не світились так від золота і шовку ті ризи, що вона їх тепер вишивала. Чим ближше було до вечера, тим вона ставала веселійшою. Коли зійшов місяць, то вона співала, а коли прийшла та пора, то вона сиділа тихенько на балкони і придивлялася тіни. Через цілий час, доки місяць був в повні, ставилась вона точно і тихенько на своє місце, хоч сама не знала, що її так туди тягне. Хіба-ж то дійсно була лиш якась тінь, якесь зявище? Може то святий зійшов з вікна, а може той ангел, що полюбив Кикилію, а тепер спустився до неї? Вона стала горда з того, що хтось невидимий робить її таку ласку. Але відтак бралась її вже нетерплячка; вона хотіла би вже була особисто познакомитись з тінею. Стала отже на ново дождати.

Місяць в повні світив над Маріїнським полем. Коли вже станув простісенько в горі і облив всю твар своїм світлом, то і тінь від дерев десь згубилася; вони виглядали як ті водотриски, що тихенько підіймаються в гору. Ціле поле купалося в світлі місяця а прозора як кришталь філя світла покрила ціле поле. Стало так ясно, що можна було навіть побачити кождий листочок на вербах. Здавалося, що сим морем проміння, що в глибокім спокою спочивало між деревами сусідного города а церковною банею, зможе вже найлекший подув вітру довкола закрити.

Проминули ще два вечері. Але третьої ночі забилося дуже Ангелиці серце, коли вона знов станула на балкони. На дворі було ясно, як в день і вона побачила його, як він стояв обернений лицем до неї. Його тінь, як і від тих дерев, щезла йому десь під ногами. Він стояв в повнім світлі.

Тепер з близька виділа вона його, як коли-б в день: літ яких двацять, білявий, великий і рослий; подобав на святого Юра. Волосся мав кучеряве як у пречудесного Ісуса, малу борідку, ніс рівний, хоч трохи грубий, а чорними очима споглядав гордо але все таки лагідно і мило. Вона зараз пізнала, що то він, бо ще ніколи не бачила такого другого; то він був той, на котрого вона чекала. От і сталося чудо: той хтось невидимий станув живцем перед нею. То він той, що взявся з того, чого вона не

могла зрозуміти, з того, від чого кожда річ дрожала, з того шипоту, з тої гри ночі, з того всего, що їй так дуже груди стискало, що вона аж була оmlіла. Він видався їй якимсь надприродним і її здавалося, що він уноситься понад землею а то чудо обгортає її зі всіх сторін і розпливається в таємничім світлі місяця. Вона таки виділа, як коло него стають всі святі з побожних оповідань, ті святі, що їх палиці розцвітаються, і ті, що з їх ран молоко випливає, а від білої хмари Пречистої Діви аж зірки померкли.

Ангелика дивилася та дивилася. Він підніс руки до неї і розложив їх широко, широко. Вона вже тепер не боялася, лиш усміхнулася до него.

V.

То не була забавка, коли Губертина що три місяці забиралася до великого прання. Тоді наймалося звичайно одну жінку, бабусю Габе. Через чотири дні ніхто тоді і не подумав про вишивання. Навіть і Ангелика ставала до прання і мирила або ішла до Шевроти полукати білля. Коли виймили білля з золи, поскладали його на малий візок та вивозили крізь вузонькі ворітця на ріку. Цілий день пеклися відтак на сонці на Маріїнським полі.

— Мамо, сим разом і я буду прати; то така для мене утіха!

Аж заходячись від сміху закотила Ангелика рукави по-нише ліктів і стала бити праником так, що аж вода на всі боки розприскувалася. Вона була дуже рада з того, що може трохи наробитися на свіжім воздуху і прала з всеї сили.

— Правда, мамо, то аж здоровійше так трохи попрати; і сила від того береться!

Шеврота плила косом через Маріїнське поле; вода несла в ній зразу поволи, а відтак бистро і місцями творила навіть досить глибокі плеса. Ріка випливала попід ліску опід муру єпископського города а на другім кінці в куті коло дому Воанкуртів щезала під мурованим склепінням ніби десь під землю і випливала знов аж яких двіста метрів далєко коло Долішньої вулиці а відтак вже вливалася в Лінелю. Треба було добре уважати, щоби відтак не бігати нітами: кожда шматинка, що упала в воду, то так як би вже і пропала.

— Заждіть, мамо, заждіть! Я приложу рушники каменем.. Побачимо, чи та злодійка вода вхопить їх з під него!

Вона приложила білля каменем, а сама побігла ще по другий до млина і аж радувалася в душі, що може трохи помогти та потрудитись; коли-ж стовкла собі палець, то лиш стрясла ним і сказала, що то нічого не вадить. Діди, що жили в розваленім млині, ходили в день за прошенням. На полі було отже пусто і тихо, не видно було ані живого духа, лиш часом зашуміли густі верби та високі тополі або зашевелілися буряни, в котрих можна було сховатися по саму шию. З сусідних городів, обсаджених високими деревами, віяло якимсь холодним спокоєм. Від третьої години з полудня почала вже і тінь катедри ставати довша, а з неї нісся ніби аж якийсь запах кадила на поле.

Ангелика прала білля ще дуще а праник в її здоровій білій руці так і літав по воздуху.

— То-ж то я собі в вечір попоїм, мамо!... А ви казали, що дасьте мені торта з суніць.

Але сим разом мусіла Ангелика вже сама полокати білля на ріці. Бабусю Габе було підвіяло і вона того дня не прийшла, а Губертину мусіла поратися коло хати. Ангелика підложила собі соломи під коліна і полокала один кусень за другим, бовтала ним доти по воді, доки аж не відпливала вода чиста як сльоза. Вона не конче спішилася. Вже від самісінького рана взяла її була цікавість, бо і не мало здивувалася, коли побачила, що якийсь старий робітник в сірім кафтані почав ставити руштовання під вікном каплиці Готкерів. Мабуть бралися направляти малюнок в вікні. А вже давно був би час його відновити: святому Юрію нестало кілька шиб а замість других, мальованих, що Бог знає коли вже були повибивалися, вставлено біле скло. А все-ж таки тота робота щось її дуже була занепокоїла. Вона вже так була навикла до того святого змієвбийчика та до царівни, котра вела за собою на поясі змія, що аж мало не плакала; її здавалося, що то хотять ще більше потовчи старий малюнок. Та-ж то таки гріх тикати таку стару річ та щось там на ній змінити. Коли-ж вертала з полуденку, то вже годі було їй гніватися: на руштованню стояв тепер другий робітник, але вже молодий. Він мав на собі такий самий сірий кафтан. Вона зараз його пізнала, то був той сам.

Ангелика ані трошки не засоромилась, лиш приклякла

знов на солону на пралі. Засукавши рукави повисше ліктів почала знов полокати білля в ріці. То він був, такий рослий, білявий, з маленькою борідкою і кучерявим волоссям ніби який молоденький божок; його лице білілося так само, як тоді при світлі місяця. Вона вже не боялася, щоби малюнокви в вікні щось не сталося; коли то він до него взявся, то зробить його хіба лиш ще красшим. Та ані трошки не стало їй дивно, що він в тій сірій свитині виглядав як робітник, бо і вона прецінь була також лиш робітниця а він певно той маляр, що на склі малює. Противно, коли пригадала собі давні свої мрії, що вона мусить таки колись стати царівною, то її аж сміх з того збирав. Та-ж про те очевидно і бесіди не може бути. А хто знає? Ану-ж він колись стане тим, чим має бути. Тоді з вершка катедри посиплесь золото дощем а музика разом з органами заграє марш тріюмфальний. Її навіть на гадку не прийшло подумати над тим, звідки він береться там в день і в ночі. Коли він не мешкав в однім з сусідних домів, то міг зайти туди хіба лиш з вулиці Гердаш, що іде здовж муру єпископської палати аж до вулиці Магльоар.

Так проминула одна весела година. Вона полокала білля і схилилася так, що аж мало лицем до самої води не дотикала. З кожним новим куснем піднесла вона голову і зиркнула до него, хоч в тім було і трохи пустоти, мимо того, що її серденько дуже важко билось. А він стояв на руштованню і ніби то дуже пильно оглядав вікно, де в нім що треба направити та все споглядав на ню з боку, а лиш то його дуже соромило, що мусів бути задом до неї обернений. Дивна лиш річ, що він так скоро червонівся, і що його біле лице могло так скоро прибрати иншу краску. Така вже була його врода, що коли бувало лиш трохи чого врадується, або лиш крихітку розсердиться, то зараз вся кров набігає йому в лице. Він був сміливий, а все-ж таки так чогось налякався, як та мала дитина, коли вона на него поглянула; аж не знав, що зробити з руками і дрожачим голосом давав якісь прикази свому старшому поваришеві. А Ангелика аж раділа, що могла бовтатися в воді і любивалась в тім, що вода аж рвала її руки. Вона чула інстинктивно, що він так само невинний, так само ще нічого не знає, як вона, і що йому так само хотілося дуже як і її зазнати життя. По що-ж тут голосно говорити, що то було то, що викликають невин-

димі віщуни любови, то, що говорять губи, хоч і пари з себе не пускають. Вона підняла головку і побачила, що він як раз в тій хвилі відвернувся. Серед такої розкішної забави проминали хвилі за хвилями.

Нараз побачила вона, що він зіскочив з руштовання і пустився бурянами, як коли-б хотів вийти на поле, щоби ліпше видіти. Вона аж мало не розсміялася, бо зміркувала, що він хоче лиш до неї підійти. Він рішився енергічно, як пристало на сміливого мушину, що все ставить на одну карту; забавно лиш виглядало, що він, підійшовши до неї вже лиш на кілька кроків, обернувся нараз до неї задом і пристав та нараз знайшовся в такому клопоті, що аж не важився обернути. Через хвильку думала вона, що він вернеться назад до вікна, звідки прийшов, і ані не оглянеся. Але він таки надумався і обернувся, а в тій хвилі підняла і вона головку та споглянула на него, як би насмішливо; їх очі стрітилися і спочили на собі. Обое страшно змішалися: вона не знала, що діяти, і була би певно не дала собі ради, колиб не була трафилася драматична пригода.

— Падоньку мій! — крикнула Ангелика, як не своїм голосом.

В своїм зворушенню пустила вона з водою барханову сорочку, котру вже лиш механічно полоскала. Вода понесла її бистро; ще хвилька і вона була-б щезла на плесі під муром Воанкуртів під тим склепінням, де Шевроґа щезала під землю.

Настала хвиля найбільшого страху. Він догадався, що сталося, і побіг чим скорше долі рікою. Але вода не чекала а плила скоро як стріла по гладоньких рінках. Прокляту сорочку несло скорше як він міг бічи. Він нахилився над воду і думав, що вже її схопить, але в його руці лишилась лиш піна. Так два рази йому не удалося. Аж за третим разом він таки вже не надумуючись скочив відважно у воду, як коли-б то розходилося про життя якого чоловіка, що потапає, і витягнув сорочку як раз в хвилі, коли вона мало що вже не щезла під склепінням.

Ангелика, що досі з тривогою дивилася, як він бігав за тою сорочкою, чула вже, як її на сердешний сміх збирається. То-ж бо то і пригода! Кілько-ж то разів вона придумувала, як би то було, коли-б вона була де над яким озером а якийсь молодий мушина, такий гарний як той день Божий, скочив

за нею у воду! Тепер же вже й той святий Юрій не був у неї відважнішим, як той молодий робітник, маляр в сірім кафтані. Коли-ж побачила, як він йшов з замоченими ногами назад і як незручно ніс сорочку, з котрої вода таки цюрком бігла, та як собі нагадала, як то він завзято скочив у воду, то аж мусіла собі губи закусити, щоби не розсміятися; її страшно кортіло сміятися.

Він не бачив нічого лиш її перед собою. З тим придушеним усміхом на лиці, в тій молодости, котра аж на скрізь переймає і від котрої аж задрожить, здавалась вона йому пречудною дитиною. Мокра від води, з почервонілими від полокання руками, виглядала вона як то чисте і ясне жере-ло водиці що добувається в лісі серед ясного дня з під моху, саме здоровля, сама роскіш. Подобала на добру газдиню, то знов на якусь царівну, ніби перебрану в свитину робітниці; її гнучкий стан, її подовгасте лице казало догадуватись, що то якась царівна, така гарна, як то буває хіба в казці. Він аж не знав як її віддавати сорочку, така була краса, зовсім таки як намальована. Він ще більше змішався, бо зміркував, що видивився на ню, як дурний, а її так на сміх збирається, що вона аж губи закусує. Не було що робити — він подав її сорочку.

Ангелиці здавалось також, що вона розсміється йому в счи, скоро не закусить губ. Бідний хлопчисько, її аж жаль його стало. Так що-ж, коли-ж вона не могла вже витримати; аж надто була щаслива, щоби не розсміятись на весь голос.

Наконець думала, що вже промовить; вона хотіла лиш сказати: „Спасибіг Вам!”

Аж тут знов її сміх взяв, вона зайшлася від сміху і не могла промовити ні словечка. Сміх роздався довкола, понісся сильний і дзвінкий голос, а йому вторували кришталеві філи Шевроти. Він вже таки зовсім не тямився і не міг промовити ні слова. Його бліде лице стало як бурак червоне а очи, звичайно несмілі як у дитини, засвітилися як у орла. Він відступився і шез десь з старим робітником а вона стала далі полокати білля, що аж вода на всі боки розприскувалась, і рада з щастя, яке її сьогодні стрітило, не переставала сміятися.

На другий день досвіта, бо вже від шестої години, взялись сушити білля, бо через ніч і так воно вже з грубшого

висохло. Настав був вітер, що як раз добре сушив. Вони розстелювали білля таки на зарінку, прикладали кожду штуку на всіх чотирох кінцях камінням. Зарінок аж забілівся від него, здавалося, що то скрізь по нім зацвили так білі квітки.

Коли Ангелика поснідавши вибігла подивитися, чи все в порядку, то аж мало собі волосся не рвала на голові; здавалося, що вже все білля порозлітається, такий був сильний вітер, хоч на небі не було ані хмарки. Одно простирало понеслось десь світами, а рушники аж на вербу викинуло. Вона здіймила рушники, а тимчасом позад неї зірвало знов хусточки. А тут нема нікого! Не знала вже, що діяти. Взлася розстелювати простирало, а тут вітер так його рвав, що аж умучилась; простирало так шуміло і лопотіло, що аж її заглушало.

Нараз серед того вітру роздався якийсь голос.

— Може вам, пані, допомгти?

— То він, а вона не мала коли і подумати, тільки було у неї роботи, та ддятого і зараз відозвалася:

— Коли ваша ласка, то допомжіть!... Візьміть за спід і держіть міцно!

Вони розтягнули простирало, що лопотіло як яке вітрило, і держали його міцно своїми сильними руками. Відтак розложили обоє простирало на землю і приложили його кінці камінням. Через хвилю ще постояли обоє на колінах проти себе, лиш біле як сніг простирало ділило їх від себе.

Ангелика почала знов усміхатися, але вже не злосливо, а ніби так як би хотіла йому подякувати. Він став тепер сміливіший.

— Мені на імя Фелісіян.

— А мені Ангелика.

— Я маляр, що малює на склі. Мене закликали направити он то вікно в церкві.

— А он то наша хата, там мої тато та мама, а я вишивачка.

Вітер дув так сильний, що аж дух в них запирав і розносив далеко їх слова а вони купаючись в теплім світлі сонця розказували собі про річи, про котрі вже давно знали.

— Чейже в церкві не будете вставляти нового вікна?

— А вже-ж, що ні. Направки не буде і слідно... Воно мені так само подобається, як і вам.

— Знайте, що воно мені таки дуже подобається. Які

там приємні краски... А я навіть вишивала з него святого Юра, але він якось мені не удався.

— От маєте! Неудався!... Хіба я його не видів? Мабуть то той сам, що вишитий на червонім фелоні з оксаміту, на тім, що то його що неділі бере на себе отець Корнил. То чудо не вишивка!

Вона почервоніла з радости та чим скорше відізвалась:

— Приложіть простирало з лівого боку каменем, а то ще вітер його схопить.

І в самім ділі, простирало лопотіло вже мов крильми та пташка, що її зловили, і було-б вже з вітром полетіло, аж він його чим скорше приложив каменем. Тепер мали вони вже спокій і ходили лиш стежками поміж білля, щоби все добре оглянути, а він все лиш розглядався, чи ще де не звіяло якого обруса або якої скатерті. То було для них зовсім природно. Ангелика стала при тім говірлива; вона оповідала, яку має що дня роботу та що її найліпше подобаєсь.

— Я дуже люблю, коли кожда річ на своїм місці. У нас є годинник, а на нім зазулька, то вона мене будить що рана в 6-ій годині. Розуміється, що я швидко убираюся. Тут мусять лежати панчохи, там мило... чиста привичка. Але я спершу не така була; я була давніше дуже неопрятна. Мама мене бувало так сварить, що аж страх!... А в робітні я нічого би добре не зробила, коли-б мій столець не стояв все на однім місці проти світла. Щастя ще, що я умію однаково робити, чи правою, чи лівою рукою, мені то все одно. То ласка Божа, бо того не всі утнуть... А як я цвіти люблю, страх! А все-ж таки не можу знести, коли коло мене стоїть китиця цвітів; мене зараз голова розболить. Лиш одні фіялочки можу ще знести і то навіть дивна річ, що мені від них зараз стає лекше. Аби мені як було не добре, а я аби лиш зачула фіялки, то і зараз стане мені лекше.

Він слухав її одушевлений. Її дзвінкий і милозвучний голос вражав її глибоко і аж завертав йому голову. Здається, що людський голос мав на него якусь незвичайну силу, бо від мягкого і ніжного голосу декотрих людей ставали йому аж сльози в очах.

— От бачите! вже сорочки і повисихали, — відозвалась вона, перериваючи своє оповідання.

Відтак стала вона дальше розповідати зовсім щиро і отверто, як коли-б хотіла, щоби кождий бачив її такою, якою вона дійсно була.

— Правда, біла барва завсігди гарна? Синьої та червоної барви я часом стерпіти не можу, а біла мене завсігди веселить. То-ж то бо і є: біла барва нічим не вражає, нераз аж хотілося-б в ній розплисти... Ми мали білого котика з жовтими смугами, а я йому ті жовті смуги замалювала. Він був такий гарний; так що-ж коли краска не довго його трималася... Моя мама не знає, що я все собі прячу останки білого шовку — я вже маю повну скринку — то аж розкіш нераз на него подивитися і взяти його в пальці... А відтак... є у мене ще одна тайна, але то вже велика! Що дня, коли я рано проснуся, то хтось стоїть таки коло самої моєї постелі, щось білого, що відтак десь відлітає і зезає...

Він її мабуть зовсім вірив, бо і не усміхнувся. Хіба-ж то все не було так зовсім природне і легко понятне? На ніяку, хоч би і як пишну царівну він би був так не задивився. Серед того білого білля на зеленій мураві здавалася йому Ангелика прекрасною, веселою і величавою. Її погляд вражав його в саме серце і обіймав чим раз більше цілу його душу... Сталося... вже лиш вона одна була для него на світі і вона мусила остатися його аж поки його життя. Дрібненьким кроком побігла Ангелика дальше а він все за нею з заду, повний того щастя, котрого дістати в свої руки не мав надії.

Нараз зірвався вітер а все білля піднялося хмарою з землі. Ковнірики, крізки з перкалю, батистові хусточки, воальки літали по воздусі як то стадо білих птиць, котрими буря гонить.

Ангелика бігла, що лиш мала сили.

— Ах, Господи!... Ходіть же, допоможіть мені!

Обое пустилися бічи. Вона ще над самим берегом Шевроти схопила ковнірик, він зловив між кропивою дві воальки. Відтак догонили ще дві крізки одну по другій. Серед тої біганини, доторкнулася вона його три рази фалдами своєї спідниці і за кожний раз почувла, як її щось за серце іміло і що кров вдарила її в личко. Він знов доторкнувся їй, коли підбігав, щоби ловити послідну хустку, що йому був вітер таки з рук вирвав. Вони задихалися і пристали. Нараз вона чогось так змішалася, що аж їй сміятися відхотіло; вже не жартувала і не глузувала з невинного і незручного хлопця. Що їй такого сталося, що вже не могла бути веселою і що її такий якийсь солодкий ляк взявся? Коли він подавав її хустку, доторкнулися обое руками, обое задрожали і спо-

глянули на себе як би змішані. Вона трохи поступилася і станула безрадна не знаючи, що робити серед сеї надзвичайної пригоди. Нараз пустилась бічи як шалена з купою тонкого білля, лишаючи проче на Божу волю.

Фелісіян хотів щось промовити.

— Простіть!... Заклинаю вас...

Сильний вітер запер в нім дух. Він лиш видів, як вона втікала від него, мов би буря її пірвала з собою. Вона не питаючи нічого бігла помежи чисте білля, що ще лежало на сонці, аж забігла в тінь катедри. Ще лиш було їй скочити через ворітці від города не оглянувшись поза себе. Але на порозі вона як стій обернулася; в ній відозвалося якесь чувство доброти; вона не хотіла, щоби він собі подумав, що вона вже така недобра. Змішана і ніби усміхаючись відозвалася до него:

— Спасибіг! Спасибіг!

За що-ж вона йому дякувала? Чи за то, що помагав її ловити рознесене білля? Чи може за що иншого? Вона щезла. Лиш ворота замкнулися за нею.

Він остався самісенький серед вітру, що гонив безустанно аж попід хмари. У владичім городі шуміли дерева мов ті філі, що несуться по морю, а з попід каблуків в катедрі роздавався сильний голос. Але він не чув нічого, лиш то, що на білині з лелії тріпотів якийсь чіпець, а то був її чіпець.

З того дня виділа Ангелика за кождий раз, коли лиш відчинила вікно, що Фелісіян стояв там на Маріїнськім полі. Иноді направляв щось і коло вікна в церкві, щоби там лиш постояти, але робота ні на волос не поступала наперед. Він стояв цілими годинами в бурянах за вербою і виглядав її. То-ж то було мило та солоденько чи ранком чи з вечера усміхнутися до себе! Вона була щаслива і не бажала більше нічого. Велике прання не зараз настало, бо аж за три місяці, а до того часу були певно ворота від города замкнені. Але три місяці проминають скоро, коли можна бачитися що дня, а відтак, хіба-ж може бути більше щастя, як чекати дня, щоби з рана повитатись, або ждати ночі, щоб вечером розпрощатись?

Зараз при першій стрічі розказала йому Ангелика все своє життя, все, до чого вона навикла, що любила, навіть всякі дрібні тайни, що скривала досі в своїм серці. Він був мовчаливий і сказав лиш, що йому на імя Фелісіян; більше

нічого не знала про него. А може то так і мало бути, щоби жінчина розкрила своє серце а мушциа був для неї тайною. Вона і не дуже була цікава; вона знала, що таки її буде на верха і усміхалася лиш, коли собі нагадала те, що таки конче мусить настати. Вона не знала нічого про него, а все-ж таки відгадувала йому з очей його гадки. Він з'явився, вона зараз його пізнала і обоє полюбилися.

Вони аж розкошували з радости, що бодай з далека можуть на себе споглядати. За кожний раз добачували вони одно на другім щось нового, що нову викликувало в них радість. Вона мала від голки так кінчасті пальці в яких він дуже любувався. У него знов були такі малі ніжки, що аж її заздрість брала. Ціла його урода припала була її дуже до вподоби і вона аж не знала, як йому дякувати за його красу а ще більше зрадувалася того вечера, коли добачила, що його борідка ясніша від волосся на голові, через що він так дуже був милий, коли усміхався. Одного дня рано він вернув від неї аж ошоломлений: вона бачите, перехилилася була через поручча а він добачив на її делікатній шийці якусь чорну цятинку. Навіть і серця їх стояли їм для себе отвором і там можна було за кожний раз щось нового добачити. Коли вона свобідним і гордим рухом відчиняла вікно, то йому здавалося, що то вона не вишивачка а просто сама царівна. Так само думала і вона, коли виділа, як він еластичним кроком поступає по мураві. Ще з першу, коли вони були разом, зміркували вони одно на другім всі добрі прикмети, добачили свою уроду. Кожда стріча приносила нову розкіш. Їм здавалося, що їх щастю нема вже кінця, що вони ніколи не надивляться на себе.

А мимо того став Фелісіян скоро нетерпеливим. Він вже не перестоював цілими годинами під вербами, для него вже мало було того щастя. Скоро лиш Ангелика явилася на бальконі і там сіла, він став зараз неспокійний і старався всякими способами зблизитися до неї. То стало її вже таки на добре гнівати, бо вона боялася, щоби хто не підглянув. Одного дня таки мало що вже не погнівались: він підсунувся був аж під мур а вона аж мусіла уступитися з балькону. Та катастрофа вбилася йому клином в голову, але з його лица промовляла таки зараз така покора, він так здавався просити її прощення, що вона таки зараз на другий день йому простила і сіла собі в звичайній порі на бальконі. Та

ба, коли йому то вже не було до вподоби і він став по давньому братися на штуку.

Тепер стало його нараз всюди повно на Марійнським полі; здавалося, що вже і само поле набралось від него тої горячки. Раз зазірав з поза дерева, то знов виглядав з поміж ожин. Іноді сідав як той голуб між галузями на дереві. Ходив чогось до Шевроти і ніби то дивився на воду, або ніби то поглядав на хмари. Раз побачила вона його серед розвалин млина; він виліз був на бальки розваленої шіпчини і рад був, що знайшов собі таке високе місце, коли вже ніяк не міг злетіти до своєї любки. Раз мало що вона аж не скрикнула, бо побачила його високо між двома вікнами на галерії, що була на каплиці під хором. Як він лиш дістався на ту галерію, коли ключі від дверей, котрими входилося на ту галерію, були у паламаря? Яким чином опинився він аж на бани між підпорами ковчега і верхками побічних стовпів? Звідтам міг він заглянути аж в її кімнату, як ті ластівочки, що літали довкола вежі, хоч її і на гадку не прийшло ховатися перед ними. Від сего часу стала вона вже ховатися. Її брався чим раз більший неспокій; вона знала, що хтось за нею слідить, хоч все лиш двоє їх було. Коли-ж не боялася нічого, чого-ж її билось серденько у груди так сильно як то серце дзвона на велике свято.

Три дні минуло, а Ангелика і не показала, так дуже налякалася того, що Фелісіян ставав чим раз сміливішим. Вона заклалася, що і не подивиться в ту сторону, де він буде, і стала в себе вмовляти, що він не варт того. Так що-ж, коли і вона набралася вже тої горячки від него; вже і вона не могла висидіти спокійно на однім місци; все знайшла собі якусь причину встати від фелона, котрий вишивала. Коли довідалась, що бабуся Габе в великій нужді та ще і слабує, заходила до неї що рана. Тота бабуся жила також при вулиці Орфевр, три доми дальше. Ангелика приносила її то росолу, то цукру а часом бігала і по ліки до аптики аж на Широку вулицю. Коли одного дня вертала з флящинками до старухи, то аж горячий піт на ню виступив, бо застала Фелісіяна коло неї. Він спаленів цілий і вийшов тихцем з хати.

На другий день явився він знову, як раз, коли вона відходила; вона лиш не радо йому уступалася. Хіба він вже хоче, щоби вона і до бідних не ходила. На ню найшла була

як раз та пора безмежної добродійности, в котрій була би дала все з себе, щоби лиш бідному помочи. Коли побачила, як то не оден гірко в нужді бідує, то її брав такий жаль, що аж сльози її в очах виступали. Вона бігала до діда Маскарта, старого сліпого каліки при вулиці Долішній; сама годувала його росолом, що принесе бувало в горнятку. Так само ходила до Шутів, двоє стареньких людей — чоловік і жінка; їм було вже може по дев'яност літ — що мешкали в пивниці при вулиці Магльоар; до них позносила вона була старі меблі, що валялися у Губертів на поді. Та не лиш до тих, але і до багато інших убогих заходила вона; до всіх, що жили в тій часті міста і кождому щось потайком підоткнула та була щаслива, коли могла їм зробити яку несподіванку і стати в пригоді. Але від того часу стала вона всюди стрічати Фелісіяна. Ще ніколи не сходилася з ним так часто, як від тої пори, коли перестала ставати у вікні, щоби його не побачити. Вона була в чим раз більшим клопоті, і вже сама міркувала, що його поступовання починає її дуже лютити.

Але при тім всім було то найгірше, що вже і добродійність почала її надоїдати. Через того хлопчиська вже і добре діло ставало її якось немиле. Давніше давав він поміч може яким иншим убогим, але не тим, що вона, бо він перед тим до них не заходив. Він таки десь засідав на неї, чи що, а відтак лазив за нею, щоби з ними познакомитись і їх від неї собі забрати. Кілько разів зайшла до Шутів з стравою в кошику, то завсігди застала у них навіть срібні гроші на столі. Одного дня побігла вона до діда Маскарта і понесла йому цілий свій маєток, десять су, бо він раз у раз просив тютюну, а то застала у него світячу як сонце двацятьфранківку. Коли раз зайшла була до бабусі Габе, то вона навіть попросила її, щоби пішла розміняти банкнот.

Ах, як-же то її було прикро, що вона така безсильна! У неї не було грошей, а він міг ними сипати. Вона була рада з того, що її убогі дістають щедрю поміч, але для неї самої було то дуже прикро, що вона не могла тільки давати, як хтось другий. Він, необачний, не здогадувався, що відбирав її тим охоту до доброго діла, коли, щоби її приподобатись, хотів ще більше бути щедрим від неї і сипав грішми, поминувши вже то, що вона мусіла заедно слухати, як всі убогі його хвалили.

„Такий добрий, такий щирий, а такий чемний паннич”, — говорили всі. Все лиш про него говорили та показували дарунки від него, як колиб дарунки від неї мали вже за нізащо. Вона хоч заклалася, що вже забуде на него, а все таки розпитувала убогих про него: Кілько вам дав? Що він вам розказував? Правда, який він гарний, яке у него мягоньке серце, а який він боязкий? Але він певно десь все лиш про неї говорить! Відтак старалася знов від него зі всієї сили відпекувати, бо хіба-ж то не він був тому винуватий, що її так важко ставало на серці?

Але так не могло вже довше бути. Раз в вечер, в травні, коли вже смеркалося, прийшло таки до катастрофи. А то сталося у Лянбалезів, у тої дідівської родини, що жила в старім млині. Там були лиш самі жінки: стара Лянбалезиха, баба з поморщеним лицем, Тієнета, її найстарша донька, страшна ледациця, літ яких двацять, і її молодші сестри Роза і Іванна, у котрих обох споглядали очи зухвало з під рудого волосся. Всі четверо волочилися по вулицях за подайним або сиділи де в ровах коло дороги; вечером вертали вони помучені домів, та ледво сували ногами в дрантивих ходаках, повязаних мотузками. Як раз того вечера вернула Тієнета з пробитою ногою; вона забула десь на дорозі свої черевики. Сіла отже на дворі серед бурянів та добувала терня з ноги а її мати та обі сестри обступили її та лиш йойкали.

В сій хвилі надійшла Ангелика з хлібом в запасці, котрий їм що тижня приносила. Вона вийшла крадькома ворітцями від города і навіть не замкнула їх за собою, бо галала зараз назад вернутись. Але вона забарилася на хвилику, коли побачила, що ціла родина чогось дуже бідкається.

— А вам що такого? Що таке сталося?

— Ох, моя люба панночко! — почала заводити Лянбалезиха, — ось дивіться що тото дурне сотворіння Боже собі паробило! Не буде могла завтра і рушитись, пропала-ж моя тнина... Черевиків не має!

Роза і Іванна, у котрих очи як грань блищали з під розпатланого волосся, стали і собі кричати пискливим голосом:

— Черевиків не має, черевиків не має!

Тієнета підняла голову з вихудлим трохи лицем і з чор-

- ним на ній волоссям та не кажучи ані слова виймала собі голкою величезний кусень терня з ноги.

Ангелиці стало жаль і вона дала їм хліба.

— Нате вам хоч хліба.

— Та що нам з хліба! — відозвалася стара. — Хліба чейже не взує на ноги. А в Бліні ярмарок, такий ярмарок, що раз. Вона що року заробляла на нім більше як сорок су... Божечку мій, який буде сему кінець?

Ангелика з жалю і клопоту не знала, що вже казати. Вона мала при собі лиш круглих п'ять су. За п'ять су не купить черевиків, хоч би і крадених. От і біда, що у неї не було ніколи грошей. Та ще як на лихо наднесло і Фелісіяна, він з'явився десь таки саме коло неї. Мабуть чув всю розмову, бо вже стояв там від довшого часу. Вона вже таки зовсім не знала, що почати. Він десь за кожний раз візьметься звідкись коло неї і не знати як та звідки.

— Він вже вистарається звідкись черевиків... — подумала вона собі.

І в самім ділі, він підійшов ближше. На темно синім небі засвітили перші зірки. На Маріїнське поле насунувся глибокий, тепленький спокій і вколисував його до сну; лиш верби червонілися з далека. Катедральна церква виднілася на вечірнім небі ще лиш як чорна смуга.

— Він її певно подарує якісь черевики.

— Дур брався її голови. Не вже-ж таки лиш він мав би все роздаровувати, а вона не зможе ані разу над ним затріюмфувати! Мало що серце не вискочило її з грудей. Коби то вона була богачка, вона би вже була йому показала, що і вона уміє робити людей щасливими.

Тимчасом і Лянбалези добачили того доброго панича. Стара кинулась до него, а обі молодші сестри пустились до него мов ті гайворони та виставили руки; старша перестала довбати коло ноги і споглядала з під ока на него.

— Чуєте, жінко, — сказав Фелісіян, — пійдіть на Широку вулицю, ріг вулиці Бас!

Ангелика вже догадалася, в чім річ іде, бо там була крамниця якогось шевця. Вона перебила йому і була так змішана, що і не зважала що говорить.

— Чого аж туди ходити?... Пуста робота!... Та-ж ліпше...

Але, що „ліпше“, то вже не знала сказати. Що-ж її

було тепер діяти, щоби показатись ще більше добротливою як він? Аж сама собі не вірила, як його зненавиділа.

— Скажіть, що я вас прислав, — говорив Фелісіян даліше, — і кажіть, най вам дасть . . .

Ангелика, аж перестрашена, знов його перебила:

— Та-ж прецінь ліпше . . .

Нараз притихла, сіла на каменю і чим скорше розв'язала черевики та здіймила їх із ніг ба стягнула навіть і панчохи.

— Натє вам, візьміть собі! Так прецінь ліпше. По що ще кудась ходити.

— Моя ви люба панночко! Бог да прости вам! — дякувала стара Лянбалезиха і стала таки зараз як який знаток оглядати черевики, що були ще майже новісенькі. — Я їх в горі трохи розріжу, щоби ліпше пасували . . . Чуєш, Тієнето, ти бовване, то-ж подякуй за них!

Але Тієнета і слова не сказала а стала лиш видирати Розі і Іванні з рук панчохи, котрі вони вже собі хотіли взяти.

Аж тепер полапалась Ангелика, що вона боса і що Фелісіян може се добачити. Вона так змішалася, що аж не знала, що робити. Боялася ступити з місця, бо міркувала, що він ще ліпше може доглянути, скоро вона встане. Нараз зжахнулася, стратила ще більше голову і стала втікати. Ї маленькі ніжки так і білілися лиш по траві. Почало ставати чимраз темпійше, між деревами коло Маріїнського поля а катедрою залягла була густа темрява. Серед тої темряви видно було лиш білі як той пух на голубі ніжки, що перебирали по землі.

Ангелика боялась води і бігла перелякана понад Швероту, щоби дістатися до кладки. Фелісіян побіг тимчасом направиці через к'орчі. Він, що доси був так несмілий, став тепер ще червонійший від неї, коли побачив її босі ноги. Його грудь палило мов вогнем: то відозвалась в нім з цілою молодечою силою та пристрасть, що запанувала в нім була від першої хвилі, а котру він рад би висказати таки на весь голос. Коли здогонив її і легенько лиш її доторкнувся, мав ще лиш тільки сили, що міг вимовити дрожащим голосом:

— Я вас люблю.

Вона стала мов би остовпіла. Через хвильку споглядала йому сміливо в очи. Її здавалося, що вона гнівається на него, що його ненавидить; а то все десь щезло і замінилось

лиш ніби в якийсь страх ніби в невисказану розкіш. Що він такого сказав, що її в груди стало так якось зовсім инакше? Що він її любить, то вона знала, а тепер коли він шепнув її ті слова до уха, то її стало чогось так дивно, що вона аж задрожала. Він став смілійший і ризкрив би був ціле своє серце перед нею, та сказав лиш ще раз:

— Я вас люблю.

Нараз взяв її якийсь ляк від милого і вона стала знов втікати від него.

Тепер вже і Шеврота її не спиняла; як та сполохана серничка скочила вона у воду, її ноги аж задеревіли від студеної водиці, а вона таки чим скорше перебиралася по рінках. Дверці від огорода замкнулися і ніг вже не було видно.

VI.

Два дні не мала Ангелика спокою. На самоті плакала, як коли-б, Боже борони, щось злого вчинила. Раз у раз приходило їй на думку: чи вона не согрішила з тим молодим чоловіком? А може вона вже така пропаща, як ті злі жінщини в побожних оповіданнях, що то віддавалися чортови? Тихо прошептани слова: „Я вас люблю” гуділи в її ухах таким громом, як коли-б виходили з присподні якоїсь невидимої, страшної сили. В тій несвідомості, в якій вона виросла, не розуміла вона, бачите, і не могла нічого розуміти.

Не вже-ж вона согрішила з тим молодим чоловіком? Як могла, так нагадувала собі все, як то було і розважала все то, що в своїй невинности уважала за гріх. Чим же вона согрішила? Чи може тим, що бачилась з ним, що з ним говорила і нічого про те не сказала дома? Та-ж то прецінь ще нічого злого. А чого-ж вона так лякалася? Чому-ж була як коли-б не своя, як колиб в ню якийсь инший дух вступив, коли була невинна? А може то гріх в тім якімсь непонятнім невдоволенню, від котрого аж знемагала? В її серці настав якийсь страшний розлад, родились якісь слова, діялось щось такого, що її страхом переймало, заки ще могла зрозуміти, що се такого з нею діється. Кров бида її в лице і вона паленіла, а зі всіх сторін несло до неї страшні слова: „Я вас люблю”. Вона не могла вже і роздумувати, лиш все плакала, аж від розуму відходила і все її ляк брав від того,

що вона в чімсь похибила, хоч сама не вмiла сказати, в чiм i як.

Найбiльше то її гризло, що вона не звiрилась Губертинi. Наколи-б могла була її поспитати, то одним словом була-б вся тайна розкрилася. Може-б її полекшало, думала вона, коли-б могла комусь розказати про те, що її так бо-лить. Але тайна стала вже страшно велика, вона умерла би зi встиду. Взялась отже на хитрощi, стала удавати спокiй-ну, хоч в глибинi її серця шалiла страшна буря. Коли її спи-тали, чого вона так призадумуєсь, то вона, нiби то здиво-вана таким питанням, вiдповiдала, що про нiщо не думає.

Коли бувало сидiла за кроснами, то рука її робила гол-кою мов яка машина, але зовсiм розумно, хоч вiд рана до вечера мучила її все одна i тота сама гадка. Вiн її любить, вiн її любить! А любить же i вона його також? Се пита-ння було для неї ще зовсiм неясне, бо в своїй несвiдомости не умiла собi на то вiдповiсти. То питання насувалось її раз-у-раз на гадку i все лиш шумiло в її головцi, так що її аж здавалось, що вона вже дурiє, вже i самi слова ставали для неї незрозумiлi i аж голова її крутилася.

Видно було по нiй, що вона ще лиш на силу опам'яту-валася та перебирала голкою знов так уважно, як давнiйше, хоч все таки як коли-б її бралась якась задумчивiсть. Мо-же бути, що то були початки якоiсь тяжкої недуги. Коли одного вечера лягала спати, почало її страшно тряс-ти, во-на думала, що вже бiльше не встане. Серце билось її так сильно, що мало не вискочило з неї, а в ухах дзвонило їй, як коли-б дзвонами. Чи се була любов, чи то вже смерть прийшла по ню? А Губертину воскресивши нитку глядiла на ню пильно i не без журби та усмiхалась до неї так спокiй-но!

Впрочiм же Ангелика заклялася, що вже нiколи не стрi-неться з Фелисiяном. Вона вже боялася виходити на Марi-iнське поле межи тi зачарованi буряни; вже i до убогих не ходила. Вона все побоювалася того, що колись, коли-б вона стрiтилась з ним око в око. могло би статися щось страш-ного. Ба, вона хотiла тим ще i себе саму мучити, хотiла тим наложити сама на себе кару за свої грiхи. Кiли з рана хо-тiла себе вже таки дуже покарати, то не важилась i в вiкно споглянути, щоби не побачити його там над берегом Шев-роти. Коли-ж її вже так дуже кортило, що i сили у неї не

було, щоби не виглянути, а вона його не побачила, то була сумна аж до слідуєчого дня.

Одного рана давав її Губерт якраз дальматику до роботи, коли хтось задзвонив в дзвінок від хати і він мусів вийти. То певно прийшов хтось замовляти роботу, бо Губертина і Ангелика чули добре через відхилені двері, як з надвору доходив до них голос. По хвилі підняли вони, налякані, голови. Чути було, що хтось ішов по сходах; вишивач вів гостя на гору, чого ще ніколи не бувало. Ангелика стала мов нежива, вона пізнала, що то Фелісіян. Він представився їм яко ремісник-артист, а у тих людей руки прецінь завсігди білі. Коли вона не виходила до него, то він, довго її виглядаючи і не знаючи, що такого сталося, думав вже, що вона таки його не любить, та зайшов тепер сам до неї.

— Чуєш, дитинко, — відізвався Губерт, — то до тебе прийшли. Сей пан хоче нам дати якусь дуже важну роботу. Я думав, що таки найліпше буде, коли я його сюди заведу і тут спокійно поговоримо . . . . То моя донька, будьте ласкаві та покажіть її взірець.

Ані він, ані Губертина не підозрівали ані трошки нічого. Лиш з цікавості приступили ближше, щоби приглянутись. Але Фелісіян і Ангелика так були зворушені, що аж дух в них запирало. Йому аж руки тряслися, коли розвивав взірець, і мусів поволи говорити, щоби не дати по голосі пізнати, що з ним діється.

— Розходиться, бачите, о мітру для Преосвященого . . . . Тутешні жінки хотять зробити йому дарунок і припоручили мені, щоби я тим ділом занявся, виготовив що треба і допильнував роботи. Я маляр, що на склі малює, але іноді займаюся і старинною штукаю . . . . Ось видите, я не видумав нічого нового, лиш просту готицьку мітру на новий лад.

Ангелика нахилилася над великий розложений взірець і лиш з тиха шепнула:

— О, свята Агнія!

І в самім ділі, то буга та сама тринадцять-літна мучениця, покрита лиш своїм довгим волоссям, з маленькими ніжками і рученятами, точно така як та, що стояла на філярі під катедрою, або як та деревляна її статуя, що стояла в церкві і що колись була помальована а тепер вже зовсім споловіла. Цілу передну часть мітри занимала Агнія, її несли два ангели просто до неба. Під нею десь далеко тягну-

лась якась весела країна; задню частку і ленти украшали лянцетоваті прикраси в гарному стилі.

— Тоті жінки, — почав Фелісіян знов говорити, — лагодять той дарунок на процесію чуда і длятого думав я, що треба вибрати святу Агнію...

— А то дуже добра гадка, — відозвався Губерт.

— Преосвящений буде дуже радуватися, — сказала Губертина.

Процесія чуда відбувалася що року 28 липня. Перший почин до неї дав Іван V з Готкерів; він хотів тим полишити по собі вічну вдячність за ласку від Господа Бога, що дав йому і його родові чудесну силу уздоровляти недужих в часі пошести в Бомонті. Побожне оповідання розказує, що Готкери доступили тої ласки через святу Агнію, котру вони дуже почитали. З того часу отже походив звичай, що в роковий день виносили статую святої з церкви і несли її в торжественній процесії вулицями в тій побожній вірі, що вона ще і нині може всяке нещастя відвернути від міста.

— На процесію чуда? — спитала Ангеліка тихесенько не здіймаючи очей з взірця. Та то вже лиш двацять днів. Час дуже короткий.

Губерт покрутив лиш головою. Страх, як пильно і старанно треба братися до такої роботи. Губертина звернулася до дівчини.

— Я би тобі помогла; я взяла би робити всі прикраси, а ти робила би вже лиш саму фігуру.

Ангеліка була так змішана, що заєдно лиш святу оглядала. — Або таки ні! думала вона — не приймуся тої роботи, не візьмуся до неї. Помагати ще йому до гріха, та-ж то був би вже найбільший гріх. Що Фелісіян не говорив правди, то річ певна; вона то дуже добре міркувала, що він богач та лиш удає звичайного ремісника. А ціла тота вигадка, ціла видумана історія, що він тепер розказував, щоби лиш дістатися до неї, наказувала її бути осторожною. Взавши добре на розвагу, то вона була таки трохи рада з того і щаслива, бо він в її очах не був звичайним чоловіком, він мусів таки конче бути якимсь царевичем і то таки тим самим, котрого вона собі в своїх мріях представляла.

— Ні, — відповіла вона ще раз, — нам таки часу не стане.

Ангелика не здіймаючи очей говорила дальше як би сама до себе:

— Але святу не годиться таки вишивати инакше, як лиш чистим золотом.

— Правду кажете, — відозвався Фелісіян, і я також думаю, що лиш самим золотом, а чув я, що ніхто так не удасть, як ви, бо ви мабуть знаєте всю тайну стародавнього вишивання, з котрого взірці можна ще нині приміром в закристії оглядати.

— Так, так! — відозвався Губерт з одушевленням, — то ще моя пра-прабабка вишивала в пятнайцятім столітті... Саме золото! Нема бо, паноньку, красшої роботи понад тую. Але до того треба багато часу та грошей і — правдивих артистів. Вже від двіста літ ніхто такої роботи не робить. Коли вже моя донька не хоче инакше робити, то вже можете на ню спуститися, бо в теперішніх часах могла би хіба лиш вона щось такого зробити; вірте мені, що нема такої другої, котра би мала таке око і таку руку як у неї.

Від коли ішла бесіда про золото, то Губертина слухала з всяким признанням.

— Таки в самім ділі річ неможлива зробити щось такого до двацять днів, — додала вона переконуючо. — На то треба хіба якоїсь чарівниці.

Ангелика придивляючись святій добачила щось, що наповнило її серце невисказаною радістю: Агнія була зовсім на ню похожа. Фелісіян відрисовуючи стару статую певно про ню думав. Коли собі подумала, що вона все стоїть йому перед очима, що він все лиш її перед собою бачить, то рішилась не держати його дуже з далека від себе. Вкінці підняла головку; вона добачила, що він аж дрожить перед нею а його очі аж світяться, так просяться до неї; вона зміркувала, що вже не в силі йому опиратися. Лиш не хотіла ще признатися, що вже йому піддалася. Така невинна злоба, той природний інстинкт не виявляти відразу своїх правдивих чувств, є у всіх дівчат, хоч би і у таких, що ще нічого не знають.

— Ні, то таки річ неможлива, — сказала вона ще раз і віддала йому взірець. Я не можу підіймитися такої роботи для нікого.

На лиці Фелісіяна малювалася дійсна розпука. Він змір-

кував, що то вона через него не хоче підняти тої роботи. Пустився іти та ще лиш сказав:

— Шкода, бо вам би заплатили, що би ви самі захотіли. Тоті жінки дали би і дві тисячі франків . . .

Губертам певно не ходило о заробок, але така велика сума то все таки щось значить. Чоловік поглянув на жінку. Такий гарний зарібок, таки жаль було з рук пустити.

— Дві тисячі, кажете? Та вже хіба най буде. Я би того для нікого не зробила, але коли вже так платять . . . Коли буде треба, то буду вже і по ночах робити.

Але тепер і Губерт і Губертина стали противитись тому, бо боялися, що вона таки замучиться.

— Ні, ні, годі покидатись таких грошей, коли самі лізуть в руки. Мітра буде готова в навечері процесії.

Фелісіян лишив взірець і вийшов з важким серцем з хати; він не мав вже смілости пояснити роботу ще дальше, що би через то побути ще довше. Річ зовсім ясна, що вона його не любить; вона умисно удала, що його не знає і обійшлась з ним, як з першим ліпшим, котрий лиш добре платить. Зразу брав його навіть гнів, він добачував в ній просту натуру, мало що не захланність. Тим ліпше, що вже раз буде тому кінець, шкода вже про ню і думати. Але чим більше про ню роздумував, то тим більше починав її оправдувати: вона-ж прецінь жиє лиш з праці рук і хіба-ж не треба її на хліб заробляти? По двох днях він чувся таки дуже нещасливим; лазив по всіх закутках і аж з сил спадав з жалю, що не міг її побачити. Вона не виходила з хати, ба навіть і в вікні не показувалася. Він міркував добре, що хоч вона його не любить, може хіба лиш його гроші, то за те він за нею аж пропадає, аж гине; так її любить, як любить хіба лиш тоді, коли мається двацять літ, без розваги, а так, як серце наказує, лиш для самої розкоші і муки з любови. Раз в вечір він її побачив і вже був кінець всему: або вона, або ніяка друга; хто би вона і не була, чи добра чи зла, погана чи гарна, бідна чи богата, він таки загине, коли вона не стане його подругою. Третього дня по тім він не міг вже витримати; хоч закликав, що на ню забуде, вибрався таки до Губертів.

Коли задзвонив, вийшов Губерт і пустив його в хату. Стали говорити, а Губерт не порозумівши добре Фелісіяна думав, що таки найліпше буде, коли він його на гору заведе.

— Чуєш донечко, вони хочуть тобі дещо розповісти, бо я того добре не розумію.

— Не прогнівайтесь на мене, — промовив Фелісіян на силу, — але то я хотів би розвідати у вас, як стоїть наше діло. Тоті жінки, що знаєте, дуже мене просили, щоби я розвідав, як іде робота... Розуміється, коли я вам тим не стану часу займати...

Ангелиці мало серце не вискочило з грудей, так забилося сильно, коли почула що то він іде. Вона думала, що її прийдеться таки удушити. Лиш на силу успокоїлася знову; навіть кров не виступила її на лице. Спокійно і мов би рівнодушно відповіла:

— Мені то нічого не завадить; мені все одно робити, чи хто сидить надімною, чи ні. Та-ж то ваш взірець то і зовсім природно, що ви хочете видіти, як його вишивають.

Фелісіян був так заклопотаний, що і не важився би був сісти, коли-б Губертина не була його попросила з всею ввічливістю як свого доброго гостя. Вона сіла відтак знов до роботи і схилилася над кроснами, на котрих гипюрою вишивала готицькі прикраси. Губерт здіймав з стіни готову напущену вже клеєм хоругов, котру розвісив був на два дні, щоби просихала; він хотів тепер її розпинати. Всі замовкли; обі вишивачки і Губерт працювали, як коли-б не було нікого більше в хаті.

Серед сего мирного оточення молодий чоловік трохи успокоївся. Била третя година, тінь від катедри ставала вже довша а сумерк сунувся через широке вікно. В малім, холоднім серед зелени положенім домі починало вже від полудня вечеріти. Чути було, що на вулиці ступав хтось в легеньких черевиках, то дівчата з пансіону ішли до церкви. В робітні здавалося все спочивати відвічним сном; прилади, старі мури, словом все довкола несло глибокою тишиною і спокоєм. Лиш на кросна, на котрі нахилились ніжні профілі обох робітниць, падало рівно ясне світло і відбивалося ярко від жовтого золота.

— Я хотів вам сказати, — почав Фелісіян говорити, міркуючи, що треба прецінь оправдати, чого він зайшов, — я хотів вам сказати, що і волосся треба би вишивати золотом, а не шовком.

Ангелика підняла головку. З її веселих очей було добре видно, що він не потребував задля того аж сюди захо-

дити, коли не мав її що іншого сказати. Вона схилилася знов над роботу і відповіла миленьким але шутливим голо-сом:

— А вже-ж, що так.

От і дурницю сказав, бо аж тепер добачив, що вона як раз мала волосся в роботі. Перед нею лежав взірець, що він накладав легенько водними красками та золотом. З того, що був блідий, подобав на старий споловілий образець мініатуровий з якогось молитвослова. А вона вишивала з того взірця так пильно та зручно, як той артист, що робить під люпою. Вона перенесла взірець насамперед грубими, смілими чертами на добре натягнений грубим полотном підшитий, білий сатин; відтак заложила цілу матерію сухозолоттю, прикріпленою лиш на обох кінцях а впрочім зовсім вільною. Тоті нитки то була основа. Вона розсувала нитки, щоби побачити під сподом взірець і пришивала їх з під споду шовком, котрого краски добирала після взірця. Там, де приходила тінь, закривав шовк золото зовсім. Там де тінь була слабша, стояли цяточки шовку далеко від себе, а на зовсім ясных місцях було золото зовсім незакрите. Само золото було тіньоване, на його споді спливалися нитки, нашивані на шовк голкою, в малюнок, що яснів якоюсь містичною зорею.

— Ах! — відозвався нараз Губерт, що розпинав хоруггов, — давними часами уважала робітниця за найбільшу свою штуку вишити щось тіньованим золотом... Вона так робить як стоїть в правилах: „поодинокий образ з тіньованого золота, пів третини високо”... Тебе би, Ангелико, зараз приймили.

І знов стало в хаті тихо. Що до волосся св. Агнії, то Ангелика, проти правил, годилась зовсім з поглядами Фелісіяна: не набирати шовком, а лиш накладати золото золотом. Вона робила нараз десять голками, в котрих були засилені нитки всілякої тини, від червоних як грань аж до блідо жовтих як листя дерева в осени. Агнія покривалася отже золотим волоссям, що спливало її від голови аж до ніг. Волосся ішло від самої шиї та вкриваючи мов плащем боки спливало з плечей двома пасмами, що сходилися під бородою, аж до самих ніг, чудний поріст волосся як в казці, невидане руно з величезними кучерями, словом тепла, жива одіж, від котрої віяло непорочною чистотою.

Сего дня міг Фелісіян приглянутися, як Ангеліка вишивала кучері, і не міг надивитися, як з під її голки вросло і чим раз більше світилося волосся. Губертина нашивала як раз прикрасу і споглядала на него від часу до часу спокійним оком. Губерт розвивав осторожно хоругов. Аж і Фелісіян, котрому чим раз ставало маркотнійше, що так всі мовчать, догадався, що йому пора іти домів, бо йому не насувалася на гадку ані одна замітка, котру він ніби то хотів висказати.

Він встав і промовив дрожащим голосом:

— Я знов до вас зайду... Я так зле нарисовав голову, що вам придадуться може мої замітки.

Ангеліка глянула своїм ясним оком спокійно йому в очі.

— Де-ж там ні... Але прийдіть знов коли до нас, коли вже конче хочете самі допильнувати роботи.

Він вийшов урадуваний, що вона дозволила йому приходити, але і сумний тому, що вона чогось така холодна. На другий день зайшов він знову і так що дня опісля пересиджував він в тій спокійній хаті при вулиці Орфевр. Години, в котрих його там не було, були страшні для него, бо в його нутрі кипіла якась страшна боротьба; його мучила непевність. Аж коли він знов сидів коло Ангеліки, став спокійніший, він на все годився, на все приставав, навіть і на то, щоби її і не сподобатись, лиш коби бути коло неї. Він заходив що рана, розмовляє бувало про роботу і сяде перед кроснами, як коли-б без него не могло обійтись. Не міг надивитися на її гарний профіль, на її ясне волосся та на то, як її тоненькі пальчики перебирають голками. Вона вже собі нічого з него не робила і обходилася з ним як з товаришем. Мимо того чув він, що між ними є щось, про що вона не говорила а що його за серце ловило. Вона не раз піднесе головку і спогляне на него ніби лиш на жарт своїм нетерпеливим і питаючим оком. Коли побачить, що він зжахнеться, то вона зараз стає знов холодна.

Але Фелісіян винайшов незадовго спосіб, як би її розвеселити і користав вже з того кілько лиш міг. Він розповідав її про свою штуку, про пам'ятники стародавньої майстерської штуки вишивання, котрі він бачив в скарбниці катедральної церкви або в старих книгах; про пречудесні фелони, приміром про фелон від Кароля Великого, з червоного шовку і з великим орлом, що широко розпняв свої

крила; про фелон з цілим здвигом святих; про якусь дальматику, що уважалася за найкрасшу, іменно про царську дальматику, на котрій була представлена слава Христова на землі і на небесах, відтак преображення і страшний суд, котрих фігури повишивані шовком всілякої відтіни, золотом та сріблом; дальше про дерево з Єссе, золоту вишивку на сатині, котру відроблено мабуть з якогось вікна церковного з п'ятнадцятого століття, при споді Авраам, Давид, Соломон і Пречиста Діва а в горі Ісус; опісля про фелони як приміром про той зовсім простий, на котрім видно Христа прибитого на хресті, з червоного шовку на золото-тканій матерії а йому коло ніг держить св. Іван Пречисту Діву; наконець про фелон з Нентре, на котрім видно в цілій величавості Пречисту Діву Марію, що держить на руках дитятко. Так розповідали вони собі про багато ще інших чудесних пам'яток, замітних чи то своїм віком, чи прославлених чудесами або звісних з своєї дорожності та достойних пошанівку хоч би для того, що перейшли благовонним кадилом і що на них світилось притерте золото якимсь містичним світлом.

— Ах, — зітхнула Ангелика, — ті часи вже давно минули. Нині ніхто не умів би вже так красок дібрати.

Аж очі її світилися, коли він оповідав про давних вишивачів і вишивачок, тоді відкладала вона роботу і слухала, що він розказував про якогось Семена з Галії та про Коліну Жоліє, котрих імена остануть по віки незабутніми. Вона починала вправді знов вишивати, але була вже як не своя, а лице її ясніло від артистичного одушевлення. Ніколи не видавалася вона йому гарнійшою, ніколи більше одушевленою і невиннішою, — як коли-б від неї в відблиску золота і шовку розходилося якесь ясне світло — як тоді коли вона пильненько кінчила свою роботу і колола голкою раз коло разу. Вона вкладала в ту вишивку всю свою душу. Він переставав тоді говорити і вдивлювався в неї, аж вона осмілена мовчанням, побачила той жар, що в ній викликала. Її ставало тоді соромно, мов би то вона щось злого зробила і ставала скоро знов рівнодушною, а коли промовила, то таким голосом, як коли-б чогось гнівалася.

— Се вже якесь лихо надало, чи що; геть мені шовк попувся!... Та бо сидить тихо, мамо, не рушайтеся!

Губертина, що цілий час ані не рушилась, лиш усміха

лася. Її було зразу дуже маркотно, що той панич не вилазить з хати, і одного вечера, заки полягали, говорила навіть про те і з Губертом. Молодий мущина припав їм був досить до вподоби; він був дуже милий в товаристві: чому-ж противитись тому, щоби він правильно до них заходив, ану-ж то може і щастя Ангелики? Губертина дала отже всему волю і споглядала лиш розважно на обоїх. Та-ж і її серце знов від кількох тижнів дуже страдало від того, що чоловік її так дуже голубить, та все на дармо. Був то як раз той місяць, в котрім померла їх дитинка. Що року в тій порі починала їх гризти совість, будились ті самі бажання; він лежав у її ніг і благав горячо прощення; вона в любові і розпуці віддавалася йому цілою душею і тілом, але не мала вже надії змінити волю покійниці. Перед світом вони ніколи про те не говорили і ані разу одно другого більше не поцілувало, як давніше. Але нишком в кімнаті вибухала любов з їх серця з подвійною силою а коли при найменшій порушенню стрінулись їх очи, то обоє забувались на хвилинку і одно в другім розпливалося. Була то важка мука, котру мусіли зносити.

Минув тиждень; робота коло мітри поступала, щоденні сходити прибрали характер родинної дружби.

— Високе чоло і без брів, правда?

— А вже-ж, дуже високе і зовсім без тіни, зовсім так, як на мініятурах з того часу.

— Подайте-ж мені білий шовк.

— Позвольте, най вам засилю нитку.

Він помагав їй, тотя робота в двійку була для них якимсь успокоюючим средством і звертала їх до щоденного життя. А все-ж таки з кожною годиною ставала між ними звязь сильніша, хоч ніколи ані словечком про любов не згадали, хоч ані разу одно другого хоч би пальцем нарочно не торкнулося.

— Тату, що ви робите? Вас ані не чути в хаті.

Вона обернулася і побачила, що вишивач навиваючи цівку задивився на жінку задумчиво.

— Я твоїй мамі лагоджу золото.

Він подав її цівку а вона взяла від него з тихою подякою а з тої запопадливої любови, якою Губерт завсігди окружав свою жінку, повіяло теплом ніжного чувства, котре обгорнуло аж Ангелику і Фелісіяна, що знов схилились бу-

ли над кросна. Мабуть була тому виновата навіть і старосвітська робітня, з своїми старими приладами і з тим спокоем, що перейшов був ще з тамтих століть. Здавалося, що вона десь далеко від того життя, що на вулиці; десь в краю мрій і духів, де панують чуда і де дуже легко може настати всяка розкіш.

За п'ять днів мала вже бути мітра готова. Ангелика була певна, що вона упорається з нею не то на час, але ще на двацять і чотири годин скорше. Аж відітхнула, але і здивувалася, коли побачила, що Фелісіян все ще стоїть коло неї спершися на валок. Не вже-ж вони стали дійсно нероздільними товаришами? Вона не була вже рівнодушною на то, що її до него потягало, вже не сміялася злбно з того, з чим він таївся а чого вона догадувалася. Що-ж то було такого, що приспало було її неспокійне дождання? Вічно вертало то питання, котре вона ставила собі кожного вечера, коли лягала спати: чи вона любить його? Цілими годинами лежала вона на своїй великій постелі, накрившись з головою та все розбирала ті слова і не могла їх ніяк зрозуміти. Нараз, одної ночі, почувла вона, що її серце розступається, вона залилася сльозами і притиснула головку до подушки, щоби її ніхто не чув. Вона його любила, так любила, що аж вмирала. На що? Як? Сама не знала, не хотіла того знати, але вона любила його, так говорила з неї ціла її душа. Довкола неї стало ясно і любов виступила, як ясне світло сонця. Довго так плакала вона в чувстві якогось зворушення і невисказаного щастя. І знов стало її жаль, що вона не звірилася Губертині. Її тайна страшно її мучила і вона знов заклялася на все в світі, що супроти Фелісіяна буде холодна, як і давнійше та що волить радше все притерпіти, як дати йому пізнати своє ніжне почуття. Любити його, любити і мовчати про те, то буде, — думала вона, — справедлива кара для неї, то буде проба, котру коли видержить, то направить зло, котрого допустилася. Так страдала вона радо, бо нагадувала собі на мучеників з побожних оповідань, уважалася навіть трохи чи не їх посестрою, бо і вона також хотіла сама себе покарати. Її здавалося, що на ню споглядає її хоронителька св. Агнія своїми лагідними очима.

На другий день скінчила Ангелика вишивати образ угодниці Божої. До рученят і дрібних ніжок, що виставали

з під розкішного золотого волосся, взяла вона тоншого шовку, як до інших частей святої. Личко вишила таке, мов би нахухане, мов той цвіт лилії. З під шовкової паволоки пробивалось золото мов та кров в жилах. А то ясне як сонце личко піднімалося до синього неба, несене двома ангелами.

Коли прийшов Фелісіян, то аж зачудувався і таки на весь голос відізався:

— Ах як же вона на вас похожа!

Він мимохить признав тим, що умисно зробив взірець подібним до неї. Аж тепер полапався, що сам себе зрадив і почервонівся по самі уха.

— Таки правда, доню, — відозвався Губерт приступивши ближе — у неї зовсім твої гарні очі.

Губертина на то лиш усміхнулася, вона вже давно то добачила. Аж налякалася, аж щось її заболіло, коли Ангеліка відозвалася на то тим несамовитим голосом з давніх часів:

— Мої гарні очі! Глузуйте собі здорові з мене!... Я знаю, що я погана!

Вона встала відтак, обтріпалася і удаючи аж до пересяди обурену, холодну дівчину відозвалася:

— Слава-ж Тобі Господи, що вже раз скінчилося... Менше одного клопоту на голові!... За ту ціну я би вже другий раз не робила.

Фелісіяна якось то дивно обійшло. Отже вона лиш на гроші ласа? Як же міг він лиш на хвильку подумати, що вона так дуже одушевляється штукаю. Він обманувся, її ходило лиш о зарібок, її була вже байдужа сама готова робота, а ще може більше то, що вже не буде його видіти. А він від кількох вже днів ломив собі голову, як би то що придумати, щоби можна заходити до неї. Вона його не любить і не буде любити! Йому стало так прикро, так щось схопило його за серце, що аж в очах йому потемніло.

— Чи ви самі докінчите мітру?

— Ні, мама уміють то ліпше... Я рада, що не потребую її вже і в руки взяти.

— Отже ви не любите навіть своєї власної роботи?

— Я!... Я нічого не люблю.

Губертина розсердилася на ню і приказала її мовчати, а відтак стала його просити, щоби він не зважав на ту розвезену дитину і сказала, що завтра ще в пору мітра буде

вже зовсім готова. Йому здавалося, що тим вже його пра-
цають, але він все таки не забрався, а став ще оглядати
старосвітську робітню, бо йому здавалося, що його з раю
гонять. Йому здавалося, що він прожив тут щасливі хвили
і для того приходило йому дуже прикро лишати тут своє
зранене серце.

Ледви що заперлися двері, як вже Губерт спитав:

— Що тобі, дитинко, чи ти не слаба?

— Не бійтеся, нічого мені не буде; то він лиш так мене
знувдив. Добре, що вже раз забрався, най більше і не пока-
зується.

— Добре, вже більше не покажеться, — відозвалася Гу-
бертина, — але то ще не вадить, щоби ти була чемна.

Ангелика вже не могла дочекатися хвили, коли буде могла
забічи до своєї кімнати. Там розплакалась гіркими сльоза-
ми. Яка-ж вона була щаслива, а як дуже мусіла страдати!
Її дорогий, милий, бідняка, прецінь нічого не завинив, що-
би так сумно розставався з нею. Але вона заклалася на всіх
святих, що буде його на смерть любити, а він про те ніколи
не дізнаєсь.

VII.

Вечером того дня жалувалася Ангелика, вставши від ве-
чері, що їй чогось дуже слабо зробилося і пішла зараз до
своєї кімнати. Її зворушення з рана, а відтак боротьба з са-
мою собою страшно їй ослабили. Лягла на постіль і зали-
лася знов сльозами. Сховала головку під накривало і рада
би таки була в своїй розпуці десь зовсім пропасти, щезнути,
щоби їй вже раз не було на світі.

Минали години, настала глуха ніч, ніч липнева, тепла, а
тяжка духота заходила отвореним вікном аж до середини.
Цілісеньке небо було засіяне ясними зірками. Була вже десь
одинайцята година. Місяць на четвертій кватирі сходив аж
коло півночі.

А в темній кімнаті Ангелика все ще плакала і сльози не
переставали литися струями з її очей. Вона кинулась, коли
почула, що хтось застукав до дверей.

Зробилося тихо а відтак відозвався якийсь голос:

— Ангелцю ... серденько ... Ангелцю ...

Вона пізнала голос Губертини, що певно, коли лягала

спати, зачула з далека її плач і зажурена вийшла на пів роздягнена на гору подивитися.

— Ангелцю, ти слаба?

Дівча заперло в собі дух і не відзивалося. Ангелиці нічого так не хотілося, як лиш остатися на самоті; то був ще найліпший лік на її недугу. Для неї була би мука, хоч би навіть рідна мати її голубила та потішала. Вона представляла собі, як там за дверми стояла Губертина, догадувалася, що вона жде там боса, бо чула як лиш з легка сунула по землі ногами. Проминули вже дві хвилі а вона була певна, що Губертина все ще там стоїть, що приложила ухо до стіни і що красними своїми руками придержує на собі свиту, котру лиш накинула на себе.

Коли Губертина не могла навіть віддику дівчини дослухатися, не важилась вже дальше добуватися. Вона була переконана, що хтось заводив; але може дівча тимчасом заснуло, так на що-ж його будити? Постояла ще хвилю; смуток доньки наляг і на ню, бо вона вже трохи чогось догадувалася та і її серце обгорнула якась велика пристрасть. Наконець рішилась піти, звідки прийшла; вона мацала руками на кождім місці, де знала, що є закрут на сходах і зійшла на долину, а серед глухої ночі чути лиш було шелест, який вона робила, ступаючи по землі босими ногами.

Тимчасом піднялася Ангелика і стала надслухувати. Всюди було так тихо, що могла зовсім добре розпізнати, як там хтось ступав босою ногою на сам край кожного ступеня. Чула, як на долині відімкнулись двері від кімнати, і відтак заперлися. Опісля доходив до її ух лиш якийсь невиразний шеліт; то певно родичі говорили з собою про те, чого бажали а чого побоювалися. І той шеліт не втихав, хоч родичі певно були полягали і погасили світло. Ще ніколи не доходила до неї в сім старім домі так виразно бесіда серед ночі. Звичайно засипляла Ангелика відразу, так, як то спиться лиш молодому; вона не чула навіть, як часом щось трісло в хаті. А тепер, коли в ній розгорілась пристрасть, то десь і сон подівся, її здавалося, що цілий дім тужить з любови. А хіба-ж і Губерти не сплакали нераз нишком, що вони на дармо так голубляться, бо пропала вже надія, що їх Господь поблагословить дитинкою. Вона того не знала, догадувалась лиш, що там на долині під нею обоє супруги не спали і в горячій любові та сльозах все ще ділились безконечним, непорочним щастям перших днів свого подружжа.

Коли так сиділа на постелі, здавалось їй, що ціла хата дροжить та стогне. Вона не могла вже витримати і мусіла знов сплакати дрібними сльозами; але тепер поплили вони вже тихцем і рясні та теплі як кров в її жилах. Одна одинока гадка не могла її від самого ранку зійти з голови та мучила цілу її душу: чи се добре вона зробила, що так обійшлася з Фелісіяном, що відправила його від себе викликавши в нім гадку, що мов то вона його не любить, і вразила його тим мов би ножем в саме серце? Вона-ж прецінь його любила, а то завдала йому і собі тільки муки. На що-ж так страшної муки? Хіба-ж святі жадають того, щоби ридати? Хіба-ж святій Агнії стало би того жаль, що вона щаслива? Вона не могла вже успокоїтиса. Коли давніше дожидала того, що мав до неї прийти, представляла собі все так гарно; він зявиться перед нею, вона зараз його пізнає і обоє злучаться з собою на віки та підуть разом через ціле життя. Тепер він вже зявився — а одно і друге плакало, бо на за-всїгда з собою розлучилися. Що мало те все значити? Що такого сталося? Хто-ж казав їй присягати на то, що буде його вічно любити а ніколи йому того не скаже?

Але найбільше мучило Ангелику те, що вона була всему винувата, бо була злобна. Може то в ній відізвалася знов та недобра натура, як тоді, коли ще була дитиною. Вона аж зжахнулася, коли собі тепер нагадала, як то вона була рівнодушна для Фелісіяна, з якою злобою приняла його і як тішилась з того, що здобулася на таку хитрість, щоби викликати в нім фальшиве про себе поняття. З її очей полились ще рясніші сльози, в серці відізвався якийсь невисказаний, безконечний жаль на вид тої муки, яку вона йому заподіяла, мимо своєї волі. Їй здавалося, що він стоїть перед нею, що відвернувся і хоче іти, вона виділа його сумне лице перед собою, як блудив очима і як йому тряслися руки; в своїх гадках поступала вона за ним аж на вулицю і здавалося їй, що видить його, як він блідий поступає непевним кроком а з його розраненого серця аж кров капає. Де він тепер перебуває? Може лежить в горячці і загигає? Аж руки ломилася з розпуки, коли подумала, що не має способу, щоби зло направити, якого наробила. Сама на себе лютилась на гадку, що має лишити його і дальше в тих муках. Ах, як же радо була би пригорнула його до серденька, як радо хотіла би була зробити його зараз щасливим.

Було вже около півночі. Місяць ще не висунувся був на небі з поза високих дерев в єпископськiм городі, в кімнаті було темно. Ангелика склонила головку на подушку і не думала вже про ніщо, рада була заснути; та що-ж коли сон її очей не брався, з під замкнених повік протискалися сльози. Стала знов роздумувати, пригадала собі на фіялочки, що найшла їх була дві неділі тому назад на бальконі під вікном, коли вечером зайшла була до своєї кімнати. Що вечера знаходила відтак китичку фіялок. То певно викидав їх Фелісіян на гору з Маріїнського поля, бо і пригадала собі, що раз розказувала йому, що лиш фіялки мають таку силу для неї, що можуть її успокоїти а від всіх інших цвітів то її голова страшно розболує. То таки він хотів, щоби її від фіялок солодко і здорово спалося та снилося мило. Китичка, котру найшла сьогодні вечером, стояла таки коло самої подушки.

От і прийшло її на гадку поставити її коло себе, вона притулила її до личка і дійсно стала трохи спокійніша від її запаху. Наконець перестали від фіялок і сльози котитись її з очей. Вона все ще не спала а лежала лиш спокійно серед того запаху, що розходився довкола неї; вона чулася щасливою, що вже успокоїлась і лежала тихенько, а душа її літала аж попід небеса.

Нараз взяла її сильна дрож. Вибила як раз дванайцята година. Коли отворила очі, аж зачудувалася, як побачила, що ясне світло облило цілу кімнату. Місяць підіймався поволи з поза дерев а від него аж гасли зірки на блідім небі. Через вікно було видно, як світилася в білявім світлі ціла апсида катедри. То від неї відбивалося світло, що на досвітку озарило було білявим світлом цілу кімнату. Білі ті стіни та бальки, ба, і ціле те біле місце здавалося її якимсь більшим, якимсь просторнішим, ніби крізь сон. Вона пізнавала ще ті самі старі меблі з почорнілої дубини, то була та сама шафа, та сама скриня, ті самі стільці з полискуючими берегами різьби, лиш її постіль широка та велика як у якої королевої, здавалося її своїми крутими стовпами і своїм бальдахином з рожевого катуна ще більшою. Світло місяця так обливало цілу постіль, що її здавалося, як коли-б вона уносилася десь аж під небом на ясній хмарі, котру несла громада якихсь невидимих ангелів. Через хвилинку здавалося її, що все довкола неї ходить. Відтак вже привикли її очі до того світла, її постіль стояла як і давніше міцно на своїм місці, а вона

лежала на ній спокійно горілиць, лиш очі її блукали по тім морі світла а на її вогких губах лежали фіялки.

Чого-ж вона чекала? Чому не могла спати? Тепер вже міркувала вона дуже добре, що на когось чекає. Перестала вже плакати, бо він мав прийти. Вона так ясно то передчувала, що вже і сон її не брався; мусіло конче так статися, як віщувало її серденько. Він мусів прийти, бо місяць світив йому до неї, він зійшов скорше, щоби ще на досвітку їм присвітити. Кімната так була ясна, як коли-б хто оббив її білим оксамітом, вони моглиб отже одно другого видіти. Вона встала і одягнулася, взяла на себе просту білу одіж, ту саму мушлінову сукню, що мала на собі, коли ходила на прогульку до замку Готкерів. Навіть не поправила собі волосся на голові, лиш розпустила його долі плечима. На босі ноги наділа виступці і так чекала.

Ангелика не знала ще в сій хвилі, звідки він надійде. Вилізти до неї не міг, але вони моглиб все таки побачитися: вона булаб на бальконі, а він стояв би на Маріїнськім полі. Вона поки що усіла, як коли б міркувала, що не придасться на ніщо ставати у вікні. А впрочім чому не мав би він і крізь стіну прийти до неї, як то стоїть в побожних оповіданнях? Вона чекала. Але вона не чекала сама, бо знала, що коло неї стоять всі святі дівиці, котрі окружали її білою хмарою від самої її молодости. Вони неслись до неї на білих лучах місяця, виходили до неї з таємничих дерев єпископського города з синіх примурків і з глухих кутиків катедри, де проживали серед цілого ліса стовпів. З всего, що її довкола було знакове і любе, з Шевроти, з верб, з травиці чуло молоде дівча, як до неї відзивалися її мрії, її надія і бажання; вона перенесла на них всі свої мрії, щоби мати їх що дня перед очима, а тепер ті мрії залітали від них до неї. Ще ніколи не говорило до неї так виразно голосом Невидимого, її здавалося, що вона чує голос аж з тамтого світа; серед парної і тихої ночі чула вона, як щось леґенько шелестить і її здавалося, що то так сунеться по землі риза святої Агнії, котра стає коло неї яко хоронителька її тіла. Аж лекше стало їй на душі, коли подумала, що і свята Агнія станула коло неї з другими святими. Так чекала вона.

Минали хвилі за хвилями. Ангелика сама не знала, як довго могло то бути, але її здавалося зовсім природним, коли побачила, що Фелісіян іде. Він вихопився через поруче

на балкон. Його росла постава зазначилася остро на ясній тлі. Він не ввійшов до кімнати, лиш пристанув в вікні...

— Не бійтеся... То я, я прийшов до вас.

Вона і не боялася, бо все сталося так, як вона собі думала.

— Ви вилізли сюди по бальках, правда?

— А вже-ж, що по бальках.

Вона аж усміхнулася, що він так легко міг вилізти. Він видобувся насамперед на піддаше над дверми, відтак дістався на вязання, що кінцями спочивало на підв'язи, а звідси вже без великого труду виліз і на балкон.

— Я вас дожидала, зайдіть ближше!

Фелисіян, що досі, як той шалений, силоміць хотів дістатися до неї, не рушився і з місця; від несподіваного щастя став як без пам'яті. Та і Ангеліка стала вже тепер добре розуміти, що святі не наказують її любити, бо аж чула як і вони витають її легеньким, мов той подув ночі, усміхом. Як же могла вона бути так нерозумна припускати, що свята Агнія буде на ню за то гніватися. Та свята мучениця аж ясніла коло неї від радості а чувство тої радості мов легіт двох великих крил спливало на ню від голови аж до ніг. Всі, що погибли з любови, брали участь в муках святих дівиць і блукали серед теплих ночей, щоби невидимо стерегти її ніжні чувства любови.

— Зайдіть ближше, я вас дожидала!

Фелисіян поступився непевним кроком. Він постановив собі, що вона мусить його бути і що всякий крик її здушить в пристрастних своїх обняттях. Коли-ж почув, що вона тепер до него миленько промовила, коли ввійшов в білу як сніг кімнату, з котрої аж віяло невинністю, то його серце стало ще чистійше, як у неї, а з него зробилась покірнa дитина.

Він поступився три кроки наперед. Нараз почав трястися і припав оподалік від неї на коліна.

— Ох, коби ви знали, які страшні перетерпів я муки! Я ще ніколи так не страдав, як тепер, думаючи, що ви мене не любите — нема в світі нічого як той біль!... Волів би скорше все стратити, волів би терпіти найбільшу нужду, згинуту з голоду, або хоч би і живцем гнити! Ще одного такого дня, в тій страшній муці, що так палить серце, я би вже не пережив, я би вже не витримав; колиб знав, що ви мене

не любите!... Змилюйтесь надією, не мучте мене!...

Ї взяв великий жаль а все-ж таки слухала його мовчки, хоч дуже, дуже була щаслива.

— Чи-ж ви мали серце так зі мною нині з рана розставатися?! Я думав, що ви стали для мене ласкавіші, що ви мене зрозуміли, а вам було так само байдуже, як і першого дня. Ви обходилися зі мною, як з першим ліпшим чоловіком, що приносить вам роботу, і як би лиш, щоб мене мучити розпитували про байдужні, про звичайні річи. Я на сходах спотикнувся, біг чим скорше вулицею, бо боявся, що вже не видержу і заллюся сльозами. Коли я входив до своєї хати, здавалося мені, що прийдеться удушити, коли в ній замкнуся... Я вибіг на поле, пустився туди на осліп, то сею, то тою вулицею. Вже і ніч була настала а я все ще бігав то сюди, то туди, як шалений. Куди не пустився, мука мене не попускалася, страшно палила. Так воно вже на світі, що люба-згуба... Ось тут ви ніж уткнули, а він впивається мені чим раз глибше в груди.

Він зітхнув глибоко згадавши про то, що протерпів.

— Страшний біль кинув мною до землі і я лежав цілими годинами в траві як та деревина, що її вирвала буря з корінем... Крім вас не було вже для мене нічого більше на світі. Коли я подумав, що ви не будете моєю, то рад би був смерть собі зробити. Ноги западались підомною і дур голови брався... Ось чому я до вас назад вернувся. Сам не знаю, як я сюди зайшов, звідки я тут взявся. Простіть мені, але я був би в силі і двері виважити і в білий день сюди полізти.

Ангелика сиділа в тіні. Він стояв перед нею на колінах в повнім світлі місяця і не бачив, що вона розпадаючись з жалю в любові аж зблідла і так була зворушена, що і слівця не могла промовити. Він все ще думав, що вона немає серця до него і зложив аж руки.

— Вже давно тому, коли я вас тут одного вечера в сім вікні перший раз побачив. Ви здавались мені лиш як щось ясніючого, я ледви був в силі розпізнати черти вашого лица, а все-ж таки я видів вас, я собі вас такою представляв, якою тепер бачу перед собою. Мене брав великий ляк, я снувався довго цілими ночами і не мав відваги зійтись в день з вами... Мені любо було глядіти на вас хоч би лиш як на якусь таємничу появу, найбільшим моїм щастям було розду-

мувати про вас як про якусь незнакому, з котрою я ніколи не познакомлюся. Коли я пізніше довідався, хто ви, то вже я не міг видержати, щоби не розвідати про ту, котру я досі як би лиш в сні бачив, не міг видержати, щоби її не пригорнути до себе . . . З тої пори стала мене палити тота жара. Вона ставала більша за кожним разом нашої стрічі. Чи пригадуєте собі, як то ми стрінулись перший раз там на полі того ранку, коли то я саме оглядав онте вікно в катедрі? Я ще ніколи не був такий змішаний, як тоді; ви мали чого сміятися з мене . . . А пізніше я вас нераз налякав, то все була моя нерозвага, коли я не давав вам спокійно заходити до ваших бідаків. Та що-ж було діяти, коли я тоді вже не міг сам над собою запанувати, я був боязкий і лякався відтак того, що сам зробив . . . Коли я зайшов був до вас замовити мітру, гнала мене якась внутрішня сила, я сам був-би на то не зважився, бо знав, що вам то не сподобається . . . Чи вже знаєте тепер, що за погана в мене душа? Не любіть мене, але позвольте хоч, най я вас люблю. Чи ви будете для мене холодні, чи злобні, мені все одно, я не перестану вас любити; лиш щоби вас видіти, без всякої надії, лиш для самої роскоші, щоби лежати, як тепер, при ваших ногах.

Його стали вже майже сили опускати, він стратив відвагу і замовк, бо не знав вже, що ще сказати, щоби її порушити. Він не бачив, що вона усміхалася, що її губи уклалися чим раз більше до побідоносного сміху. Який же простодушний, який повний віри був той дорогий для неї мущина. Він благав її так щиро і пристрасно з цілого серця, мов би то вона сама так стояла на колінах перед мріями своєї молодости. А вона, вона силувалася, щоби його вже ніколи не бачити, вона заклялася, що буде його любити, але він не сміє про те нічого знати! Настала знов глибока тишина, і святі певно не боронять так любити. Вона побачила, що поза ним щось задрожало, то світло місяця пересунулося на поміст в кімнаті. Якийсь невидимий палець, певно її хоронительки, спочив ніби на її устах, мов би увільняв її від присяги. Вона могла вже тепер говорити, могла все розказати, чим наповнила її груди всемогуча любов.

— Ах, правда, пригадую собі, пригадую . . .

В Фелісіяна аж дух вступив від сего звінкого голосу; від того голосу повіяла якась чародійна сила, бо чим біль-

ше він вслухувався в него, тим що раз більше росла його любов.

— Ах, правда, пригадую собі, як то ви мені раз в ночі показалися. Першого вечера ви були так далеко від мене, що я глухий шум від ваших кроків не могла собі ніяк пояснити. Відтак зміркувала я, що ви мусіли той самий бути; опісля виділа я лиш вашу тінь, аж одного вечера я вас таки зовсім побачила, то була чудно ясна ніч, така, як ось би і нині. Ви висунулися поволи наперед, зовсім такий, як я вас вже від многих літ сподівалася... Я пригадую собі, як я розсміялася, хоч і на силу хотіла здержатись від сміху, коли то вода в Шевроті вхопила сорочку, а ви скочили до води і її витягнули. Пригадую собі, як то мене лютило, що ви мені відбирали моїх бідних і тільки давали їм грошей, що вони аж могли собі подумати, що з мене якась скупа. Пригадую собі, як то я була налякала того вечера, коли мусіла втікати перед вами полем босими ногами... Правда, правда, я то все собі пригадую, все пригадую...

Її кришталевий голос став на сю послідну згадку якось мутний, немов вона знов почула слова: „Я вас люблю”. А він слухав її, слухав в райській розкоші.

— Правда, що я з вами таки погано обійшлася. Мій Боже, коли-ж чоловік такий дурний, коли нічого не знає! Чоловік зробить нераз щось, що уважає конечним, боїться, щоби не похибив, коли піде за голосом свого серця. Коби то ви лиш знали, як мене совість гризла, якої я знала муки дивлячись на вашу муку!... Я не в силі вам того розказати, хоч би і хотіла. Коли ви прийшли за взірцем святої Агнії, я так тішилась, що аж не знала, що собі робити, коли подумала, що могу щось для вас зробити; відтак стала сумніватися, що ви ще коли прийдете. Правда, я удавала що дня трохи байдужу, як би хотіла вас подразнити, щоби ви до нас не заходили. Чи вже не можна инакше, як хіба лиш робити себе нещасливою? Я була-б прийняла вас з отвертими руками а в мені відзивалася якась друга женщина, що тому противилась, що боялася вас і вам недовіряла, що тішилась з того, що вас непевність буде мучити і котрій здавалося, що вона задля якоїсь давної і давно забутої причини мусить з вами поперечитись. В тім то і діло, що я не все добра, в мені борються якісь дві незрозумілі натури... А що найгірше, що я мусіла з вами про гроші говорити. Ой, ті гроші!

Ще ніколи мені на грошах нічого не залежало; правда, я хотіла би їх мати і цілими мішками, але лиш щоби мати ту радість сипати ними до вподоби як дощем. Звідки прийшла мені охота виставляти так саму себе на помовку? Ви чейже вже не будете гніватись на мене?

Фелисіян лежав у її ніг. Він підсунувся на колінах аж до неї. Його несподіване щастя не знало вже границі.

— Мое ти дороге, мое неоцінене, гарне і добре серденько, — прошепотів він, — чудо не доброто! Сам твій віддих вилічив вже мене! Сам вже не знаю, чи я коли страдав... То ви повинні мені простити, бо я мушу признатися вам, мушу вам сказати, хто я.

Аж тепер зміркував він свій клопіт, подумавши, що годі йому вже буде і дальше таїтися, скоро тепер отверто скаже, хто він. То було досі з його сторони несовісно. Мимо того не хотів він через хвильку говорити, бо аж страх взяв його, що може її утратить, коли вона довідається, хто він, і для того стане журитися о свою будучність. Вона чекала умисно, щоби він говорив; то знов відізналась в ній злоба, хоч зовсім мимо її волі.

— Я не сказав правди вашим родичам, — промовив він тихим голосом.

— Я то знаю, — відозвалася вона усміхаючись.

— Ні, ви не знаєте і не можете знати, бо і звідки-ж вам знати всю правду... Не думайте, що я справдішний маляр, я так лиш з власної охоти малюю на шклі.

Вона чим скорше стулила йому губи рукою і не дала дальше говорити.

— На що мені тоє знати? Я ждала на вас і ви прийшли. Чого-ж мені більше?

Він не говорив вже дальше, мала ручка на його губах ще збільшила його щастя.

— Я все то довідаюсь пізнійше, коли час на то прийде... Впрочім вірте мені, що я все знаю. Ви прецінь найкращі, найбагатші, найблагороднійші, бо таким я собі вас представляла в своїх мріях; я буду для того спокійно ждати і знаю, що все так буде... Ви той, котрого я сподівалася і я ваша...

Ще раз притихла, бо лиш уриваними словами могла говорити. Та і не від неї неслись ті слова, то їх підшіптували їй величава ніч та широке, зористе небо, старі дерева і глу-

хе старе каміння, що там віддалік сном вічним дрімало; до неї промовляв тихенько і голос її подруг з побожних оповідань, що наповняв цілий воздух. Ще лиш одного слова не сказала, того слова, котре більше значило як її дождання, як поява милого і як більшаюча жара першої стрічі. А то слово носилося серед ясно освітленої кімнати мов та рання птиця на блискучих крильцях, що підлітає до сходячого сонця.

— Я вас люблю!

Ангелика підняла руки і опустила їх на коліна. Вона вже його була. А Фелісіян згадав той вечір, коли то вона йому так чудесною здавалася, як бігла босо через поле, що він аж пустився за нею на здогін і шепнув їй до уха: „Я вас люблю!” Він зміркував добре, що і вона йому, лиш йому, хоче тими самими словами відповісти: „Я вас люблю!”, що той вічний голос вийде вже з самої глибини її серця.

— Я вас люблю!... Візьміть мене з собою, ведіть куди хочете, я вже ваша.

І вона припала до него цілою душею, віддалась йому зо всім. В її груди загорівся вогонь, що тлів в ній від самої уроди. Вона витягнула руки, як коли-б за чимсь шукала, головка тяжко повисла їй на плечах. Коли-б він був розложив руки, вона була-б припала йому до грудей, бо не знала, що з нею діється, так кров в ній заграла, найрадше таки була-б в нім розплилась. А він, що прийшов, щоби її таки силою собі забрати, він аж трясся в своїй невинній пристрасти. Він взяв її легенько за руки і зложив охрест на її невинну грудь. Через хвильку глядів її в очи і не важився навіть притулити своїх уст до її волосся.

— Ви мене любите а я вас люблю. Ах яка-ж розкіш знати, що є душа, що тебе любить!

Нараз стали вони неспокійні і опам'яталися. Що таке сталося? Вони побачились в яснім світлі, котре аж за очи ловило; світло місяця ставало якось ніби яснійше, то починало вже світати. Понад деревами в владичім городі пересунулась рожева хмарка. Що? То вже свитає? Вони аж налякалися і не могли зрозуміти, що так кілька вже годин з собою перебесідували. А все ще таки нічого собі не розповіли, та-ж він тільки ще мав її розповісти!

— Ще хвильку, ще одну хвильку!

Вже робився день, небо зоріло ясно, теплий ранний воз-

дух заповідав гарячий літний день. Зірки почали одна по другій пригасати а з ними шезали і всі марева, з лучами місяця зникали і її невидимі приятельки. В світлі молодого дня видавалася кімната ще лиш білою від своїх білих стін і бальків і майже порожною, хоч в ній стояли меблі з почорнілої дубини. З поза відхиленої заслони ліжка видно було розкинену постіль.

— Ще хвильку, ще одну хвильку!

Ангелика піднялася і почала наставати на Фелісіяна, щоби він вже ішов. Від коли стало свитати, почало її в голові ходити як в млині; коли споглянула на постіль, робилось її ще маркотніше. Її здавалося, що з правого боку почула якийсь легонький шелест і волосся почало на ній літати, хоч до кімнати не завіяло ні найслабшим вітерцем. А може то Агнія пращалася послідна з нею, уходячи перед світлом сонця?

— Ні таки вже ідіть, я вас прошу... Вже розвиднюється, а я боюся.

Фелісіян послухав її і пійшов. Він ані не сподівався, що вона його любить. Коло вікна ще раз оглянувся до неї і довго, довго споглядав на ню, як коли-б хотів в ню впитися своїми очима. Повні щастя споглядали вони глибоко собі в душу і окружені світлом свитаючого дня стояли усмінені проти себе.

Він відозвався ще раз:

— Я вас люблю!

А вона відповіла:

— Я вас люблю!

Стало тихо. Він зліз чим скорше тихенько по бальках на долину, а вона сперлася на бальконі і дивилася за ним. Вхопила відтак китицю фіялок і вдихала з неї запах, щоби ним успокоїтиса. А коли він ішов вже Маріїнським полем і ще раз підняв голову до неї, побачив, як вона цілувала його цвіти.

Ледви що Фелісіян зайшов за верби, як Ангелика стала знов неспокійна, бо почула, що на долині отвираються двері. Біла четверта година а дома вставали звичайно дві години пізнійше. Вона ще більше налякалася, коли побачила, що то Губертина, бо звичайно вставав Губерт ранше. Вона виділа, як Губертина стала ходити по вузьких стежках в городі, опустивши вяло руки в долину; її лице видавалася

серед раннього воздуха блідим. Мабуть гнало її щось по безсонній ночі на двір з душної кімнати. Губертина, накинувши на себе скоро свитину, виглядала все ще гарно. Вона була чогось дуже утомлена; хоч була щаслива а все-ж таки жила без надії.

VIII.

На другий день рано пробудилася Ангелика аж в осьмій годині, спала добре і здорово, як спитьсья по якійсь великій радості і щастю. Підійшла до вікна. На небі не було ані хмарки, спека була така сама, хоч з вечера перейшла сильна туча, котрої вона так дуже була налякалася. Урадована відозвалася до Губерта, котрий на долині якраз відмикав віконниці:

— Тату! сонце... Як же я тішуся, що буде гарна процесія.

Вона чим скорше убралася, щоби зійти на долину. Того дня, 28 липня, мала ходити процесія чуда вулицями Бомонту. То було щорічне свято у вишивачів; ніхто і голкою не рушив, за то старим ладом, так як то прадіди робили, украшались всі доми.

Ангелика випила душком свою каву і вже не думала про нічо, як лиш про те, як би то хату прибрати.

— Треба, мамо, подивитися, чи всі річі ще добрі.

— Та ще час на то, — відозвалася Губертина спокійним і поважним голосом, — і так до полудня не будеться нічого розвішувати.

Діло ішло о три паси старої пишної вишивки, котрі Губертина переховувала старанно яко родинні святощі. Лиш раз до року виставляла вона їх прилюдно а то завсігди в день процесії. День перед тим, після давного звичаю, ходив майстер церемоній, любенький ігумен Корнил від дому до дому і заповідав, котрими вулицями будуть нести образ святої Агнії в супроводі владики з святими Тайнами. Вже може від сто літ ходила процесія одною і тою самою дорогою: процесія виходила з церкви воротами святої Агнії, ішла вулицею Орфевр, відтак Широкою вулицею, дальше через вулицю Долішну, нове місто а опісля заходила знов полпри вулицю Магльоар на пляц ді Кльоатр і вертала до церкви головними воротами. Всі, що мешкали при тих вулицях, старалися одні наперед других украсити свої доми, мили вік-

на, обвішували стіни дорогими матеріями і посипували шу-
тровані вулиці рожами.

Ангелика не дала спокою, доки її не дозволили виймити
всі три вишивки зі скрині, де цілий рік спочивали.

— Нічо їм не сталося, — подумала вона собі урадувана.

Коли було здіймати папір, в котрім вони були завиті,
то можна було побачити, що всі три вишивки були присвя-
чені Пречистій Діві Марії: на одній було представлене Бла-
говіщення, на другій було видно, як Марія плаче під хре-
стом, а на третій як Пречиста Діва піднімається до неба.
Вони походили ще з п'ятнадцятого століття і були вишиті
тіньованим шовком на золотім дні та чудно ще удержані.
Вишивачі були дуже горді на ті діла штуки їх премислу і
булиб їх за жадні гроші не продали.

— Мамо, я їх вивішу.

Та не так то легко було. Губерт порався цілий ранок
коло чищення старої фасади. Він прив'язав мітлу держаком
до жердки і обмивав аж під сам причілок бальки, що виста-
вали з поміж цегол; відтак мив губкою камінне підмурован-
ня і саму вежочку як високо міг лиш досягнути. Аж по тій
роботі вивісили ті три кусні вишивки на своїм місці. Анге-
лика завісила їх кільцями на гаках, котрим вже певно було
яких сто літ; Благовіщення розвішено під лівим вікном а
Успення під правим; гаки на третю вишивку, що представ-
ляла Матір Божу під хрестом, були забиті висше великого
вікна долішньої части дому. Ангелика мусіла отже приста-
вити драбину, щоби завісити вишивку. Перед тим вже при-
брала вона вікна цвітами. Здавалося, що старий будинок
аж відмолоднів від тих прикрас і наче в давних віках заяснів
від золотих та срібних вишивок.

Попопудні розпочалася на вулиці Орфевр горяча ро-
бота. Процесія мала розпочатися аж в п'ятій годині попо-
лудні, щоби люде не мусіли печися на сонці, але місто по-
чало вже від полудня прибиратися в святочну одіж. Напро-
ти Губертів мешкав золотар і він вивісив на своїм крамі го-
лубі драперії з золотими бортами а його сусід, що прода-
вав віск, прибрав свою хату катуновими, червоними як кров
занавісами свого алькову. Що хата, то іншої краски видні-
лися на них матерії, бо що хто мав, то вивішував, хоч би і
покривало з постелі, а все те здувалося від легенького вітру
на дворі. Вулиця прибрала веселу, легку одіж і перемінила-

ся в святочно прикрашену галерію. Люде стояли купками перед дверми і розмовляли так голосно, мов би то вони були у себе в хаті; одні все ще виносили якісь прикраси, от, хто що мав; другі лізли на драбину, прибивали і кричали. На розі Широкої вулиці виставлено ще один престол, перед котрим зібралися всі жінки з сусідства і порались коло него, що аж духу їм не ставало, бо одна наперед другої садилася, щоби заставити його вазами та світлом.

Ангелика винесла і собі два канделябри ще з часів царства, що стояли на комині в сальоні. Від самісенького рана вона ще ані разу не спочила; радість в її серці додавала її сили і охоти. Коли з розпущеним волоссям вбігла до хати, щоби взяти ніжик на рожі, почав Губерт собі з неї жартувати.

— Ти певно і на своїм весіллю не будеш так поратись як нині . . . А може ти нині віддаєшся?

— А вже-ж, що віддаюся, — відповіла вона весело. Губертина засміялась.

— Коли вже хата прибрана, то ходім і ми убиратися.

— Зараз, мамо . . . . От і кіш вже повний.

Вона скінчила обривати листочки з рож, що мала сипати Преосвященому на вулиці під ноги. З її тоненьких а довгих пальців сипались в кіш листочки і наповнили його по сам верх. Ангелика вибігла скоренько сходами в гору та сміючись відізвалась ще з відтам:

— Побачите, що я так приберуся як сама княгиня.

Час не стояв. В Бомон-ль'Егліс стало трохи спокійніше; все вже було готове, всі чекали а вулицями носився лиш тихенький голос співу. Сонце було вже на заході і велика спека попустила, а серед густо стоячих домів настала тепла тінь. Всі чекали процесії з таким настроєм духа, що здавалося, як би ціле старе місто було лиш продовженням катедри. З нового міста, з Бомон-ля віль, над берегом Лінелі долігав гуркіт возів; там декотрі фабрики не святкували і не мали охоти брати участі в сім споконвічним торжестві церковнім.

Від четвертої години почав на північній вежі бити великий дзвін, той сам, від котрого звуку дрожав аж дім Губертів. В тій самій хвилі показалися і Губертина з Ангеликою, убрані вже святочно. Губертина мала на собі сукню з звичайної темної матерії, обшиту коронками і виглядала в ній ще так молодо, як колиб вона була лиш старшою сестрою

своєї прибраної доньки. Ангелика надягнула білу фулярдову сукню, без всякої прикраси; не мала ані ковток ані бронзолеток; руки і шия аж по груди були зовсім відкриті а її мягоньке як оксамит тіло виглядало з під легкої матерії як коли-б розцвітаючий пупінок з під окружуючих його верхніх листочків. На борзі заложений гребінь придержував трохи її ясне як світло сонця волосся. В своїй отвертій простоті виглядала вона так пишна і гарна, як яка царівна.

— Вже дзвонять, — відозвалась вона. — Преосвящений вийшов з свого палацу.

Великий дзвін раз-у-раз гудів а його голос нісся далеко по синім воздусі.

Губерти станули в отвертім вікні на долині; жінки поспирались на вікно а Губерт стояв за ними. То було їх звичайне місце, звідки могли вони найскорше і найліпше видіти, коли виходила процесія з церкви і добачити кожного, хто ніс свічку.

— А де-ж мій кошик? — спитала Ангелика.

Губерт подав її його; вона взяла його обіруч і притиснула до грудей.

— Ах, той дзвін, — шепнула вона, — аж спати хочеться від него.

Дзвін гудів так сильно, що аж цілий дім трясся від него. А на вулицях в сій часті міста, куди лиш заходив його голос, стало тихо і всі вже чекали, коли надійде процесія; слабый вечірний легіт порушав лиш незначно повивішуваними матеріями. Сильний запах рож розносився чим раз більше.

Минуло пів години. Нараз розскачилися входові двері в порталю святої Агнії і показалася темна середина церкви, серед котрої як звізди світилися свічки без ліку. Перший вийшов на вулицю хрестоносець; був то субдіакон в туніці а по обох його боках ішли два помічники з кадильницями. За ними ішов майстер церемоній, старенький ігумен Корнил; він споглянув насамперед на гарно прибрані вуплиці а відтак станув в присінку, щоби перепустити попри себе процесію; він хотів побачити, чи всі ідуть в порядку. Передом поступали брацтва церковні, богомольні товариства і шкільна молодь. За ними тупцяли самі маленькі діти, маленькі дівчатка біло поубирані, що виглядали як дружки та молодички, і гладко вичесані хлопці в святочних одежах,

що виглядали знов як які князі; діти аж розпливалися в радості і вже тепер розглядалися між людьми за своїми родичами.

Один хлопчина, котрому було може десять літ, перебраний за святого Івана Хрестителя, ішов сам один серединою; він перевисив через свої вузонькі плечі овечу кожу. Чотири дівчатка з червоними лентами через плечі несли піднос з мушліну, на котрім був сніпок збіжжа. Відтак ішли старші дівчата з хоругвою Пречистої Диви, за ними чорно убрані жінки також з хоругвою кармазинової барви, на котрій був вишитий святий Йосиф; за ними несли ще багато, багато хоругов шовкових і оксамітних на позолочуваних жердках. Також було і багато мужеських брацтв, а кожде з хоругвою іншої краски.

Найбільшу увагу звертало на себе знамя сірих покутників в чорних капуцах; був то величезний хрест, на котрім висіло колесо, а на нім знов всі знаряди муки Христової. Ангелиці аж серце радувалося, коли побачила дітей.

— Ах, які-ж миленькі! Подивіться!

Одно хлопятко, що ледви від землі підросло, і мало ледви що три роки, перебирало так забавно ніжками, що Ангелика аж вложила руку до кошика і коли хлопчина переходив коло неї, вона обсіпала його листям з рож. Хлопець пійшов дальше з листям на плечах і на волоссю. Люде усміхалися, куди він лиш переходив, а з кожного вікна сипались на него рожі. Серед глухого шуму на вулиці було лиш чути, як трохи голоснійше ступали путники а зі всіх сторін сипались цвіти на дорогу. Незадовго ціла дорога покрилася самими цвітами.

Ледви що ігумен Корнил пересвідчився, що все в порядку, як і зараз видобувся аж на сам перед походу. Переходячи попри Губертів повитав їх веселою усмішкою на лиці. Він занепокоївся тим, що похід на переді спинився і стояв вже дві мінути.

— А чому-ж вони не йдуть дальше? — спитала Ангелика, котра вже стала неспокійна, немов би дожидала, що звідтам з долини надійде її щастя.

— А чого-ж мають спішитися? — відповіла Губертинича спокійно.

— То-ж то глота! А може там напереді ставлять ще престол, — відозвався Губерт.

Дівчата з прапором Пречистої Диви почали співати, а їх пискливі голоси понеслись далеко по воздуху. Поволо почав похід поступати наперед.

За світськими людьми вийшло духовенство з церкви; насамперед виступив низший клир. Всі були в дальматиках а в присінку накрили голови баретами. Кождий з них ніс запалену свічку; ті, що ішли з правого боку, несли її в правій руці, а ті, що з лівого боку, в лівій; подвійний ряд горючих свічок майже бліднів від світла сонця. Насамперед ішли алюмини, а за ними духовенство з сусідних церков і монахи, відтак всі священники з катедри а доперва аж крилошане в білих фелонах. Серединою ішли півці церковні в червоних шовкових дальматиках; вони почали грімким голосом співати, а їм вторувало трохи тихійше і все духовенство. Чистим і ясним голосом понеслась вулицями похвальна пісня *Pange lingua*, зашуміли мушліни, а попри дома пересувалися фелони, з поміж котрих світилася полумінь воскових свічок, як би зізвочки на матовім золоті.

— Святу Агнію несуть, — шепнула Ангелика.

Вона аж усміхнулася до святої, котру несли чотири слуги церковні на ношах вибитих синім оксамітом та обшитих коронками. Що року, коли винесли святу з того сумерку, в котрім вона вже сотки літ спочивала, дивувалась Ангелика, що вона в світлі сонця під тою своєю одежею з довжезного волосся ніби зовсім якось виглядала змінена. Статуя була стара, як світ, а все-ж таки видавалася Ангелиці свята Агнія з своїми малими руками і дрібними ніжками та подовгастим, від старости аж почорнілим лицем, ніби в першій розцвіті молодости.

От вже надходив і Преосвящений. З середини церкви почувся бренькіт ланцухів від кадильниць.

Поміж людьми пішов шепіт.

— Преосвящений... Преосвящений, — повторила Ангелика і собі.

А коли вона звернула свої очі на святу, прийшла її в тій хвилі на гадку стара історія про маркізів з Готкерів, що за ласкою святої Агнії спасли Бомон від пошести, коли то Іван V і всі з тої родини стали покірною припадати перед її образом і до неї молитися. Ангелиці став перед очима цілий ряд тих ведьмож, що дожили того чуда і вони всі пересунулися тепер перед її очима.

Зробилося широке місце. Відтак показався на самім переді священник, що ніс єпископський жезл, звернений до него своїм загненим кінцем. За ним ішли два другі, що держали коротко в руках кадильниці, а за ними по одному з кожного боку ішли міністранти з лодками на кадило. Великий багрянний бальдахін з золотими френзлями ледви що міг влізтися в двері порталю. Але зараз зробився знов порядок і призначені до того достойники взяли дручки від бальдахіну в свої руки. Серед почетного духовенства постував владика з відкритою головою; через плечі мав він на собі білий шаль, котрий спадав йому на руки, що несли св. Евхаристію не дотикаючись до неї.

Кадилоносці ішли попри людей а кадильниці літали по воздусі та лиш дзвонили в такт своїми срібними ланцушками.

Зараз, кого-ж то виділа Ангелика так подібного до Преосвященого? Люде схиляли низенько голови перед архипастирем. І Ангелика схилила також свою головку, але не так низенько, щоби не могла з боку приглянутись владиці. Він був високого росту, держався просто і поважно і мимо своїх шістьдесяти літ виглядав ще дуже молодо. Очі у него світилися, як у орла а трошки грубий ніс збільшував ще розказуючий вираз лица, лиш густе сиве волосся на голові надавало йому трохи лагіднійший вигляд. Її впало в очи його бліде лице, в котре тепер здавалася входити кров. А може то був лиш відблеск від монстранції, котру він ніс заслонецькими руками і то надавало йому якийсь таємничий вигляд.

Побачивши Преосвященого, нагадалось їй в самій річі якесь подібне до него лице. Владика виступивши на вулицю почав співати якийсь псалом тихим голосом і на переміну з своїми діяконами. Вона аж задрожала, коли побачила, що він звернув свої очі до вікна, ті очі, що здавались доказувати строгість і горду холодність та голосили марність всякої пристрасти. Він повів очима по тих трох куснях вишивки, поглянув на Марію, котру сповіщає ангел, на Марію під хрестом і на Марію, що підіймається до неба. Його очі за-світилися, а відтак спочили на Ангелиці, котра в своїм замішанню не могла розібрати, чи та нагла зміна барви його очей походила від якоїсь твердості серця чи з доброти. Але зараз по тім звернув він їх на святу Тайну і дивився заєдно просто себе та таким якимсь поглядом, як коли-б його очі

завмирали від блиску великої золотої монстранції. А кадильниці заєдно то піднималися в гору, то спускалися і дзвонили своїми срібними ланцюшками та легким і благовонним димом наповняли воздух.

Ангелиці мало аж серце не вискочило. За бальдахином побачила вона якраз, що несуть мітру з святою Агнією, котру уносять ангели до неба — то її робота, в котрій вона нитка за ниткою вишивала свою любов; її ніс поважно один священик, а його руки були прикриті шалем, мов би він ніс яку річ святу. А там між світськими людьми серед товпи урядників, офіцерів, громадської старшини спізнала вона в першій ряді Фелісіяна в чорнім одінню. Рослий, білявий, з кучерявим волоссям, з рівним, трошки грубим носом, ступав поволи наперед, а його чорні очі світилися якось так мило, що аж надавали йому вид якогось незвичайного чоловіка. Вона такого сподівалася і для того ані крихти її то не зачудувало, що він перекинувся в якогось князя. Коли він неспіливо споглянув на неї, мов би хотів її перепросити за то, що не сказав її правди, вона відповіла йому лиш веселим усміхом.

— Стійте-ж! — відозвалася тихцем Губертина, — а то-ж чи не той то наш панич?

І вона пізнала Фелісіяна та стала дуже неспокійна, коли оглянулася і побачила, що її донечка стоїть як не своя.

— Хіба-ж би він не сказав нам правди? ... Знаєш, чому? ... Чи знаєш, хто той панич?

Ба, Ангелика може і не знала. Якийсь внутрішній голос вже її на то відповів, але вона боялася і не хотіла дальше розпитувати. Колись, коли на то пора прийде, вона про все довідається. В своїй пристрасти і гордості міркувала вона, що до того вже час недалекий.

— Що такого сталося? — спитав Губерт нахилившись до жінок.

Нераз, коли його було треба, то десь завсігди його не було, а тепер зараз і він вмішався. Коли Губертина показала йому молодого чоловіка, він таки ніяк не міг собі його пригадати.

— Той? Де-ж там, то не може бути!

Що-ж було діяти, Губертина удавала, що ніби то вона помилилась. То ще було найрозумнійше, а тимчасом хотіла вона про него дещо ближше розвідати. Процесія була

знов спинилася, а коли Преосвящений від престола, що стояв на розі вулиці, поблагословив нарід святими Тайнами, рушив похід дальше. Ангелика, що несвідомо держала досі руку в кошику, схопила тепер останки рожевого листя і аж не знаючи з радости, що робить, стала ними сипати як раз в тій хвилі, коли переходив Фелісіян. Листки посипались мов рожевий дощ та літали легенько в воздуху, а кілька з них спало йому на волосся.

Тим і закінчилася ціла історія. Бальдахін щез край Широкої вулиці а за ним посунувся кінець походу. На вулиці зробилось пусто, як коли-б все спочило сном блаженным, понісся лиш досить сильний запах рож, порозкиданих на вулиці. Здалека чути було чим раз слабший бренькіт ланцюшків, що дзвонили за кожним порушенням кадильниць.

— Мамо, ходіть зі мною до церкви, будемо видіти, як буде процесія вертати, — сказала Ангелика.

Губертина в першій хвилі не хотіла іти, але відтак і її щось так перло дізнатися правди, що пристала на то.

— Зараз, зараз, коли тобі так дуже забаглося.

На то треба було трохи терпеливості, а Ангелика не могла ані хвильки устояти спокійно на місці, від коли принесла собі капелюх з своєї кімнати. Що хвилька бігла до вікна, гляділа на кінець вулиці та споглядала в гору, як би хотіла само небо розпитати. А при тім слідячи крок в крок за процесією говорила в голос сама до себе:

— Вже сходять на Долішну вулицю... Тепер вже мусять бути на майдані коло префектури... Тим вулицям в Бомон-ля-віль нема бо й кінця. Що то за радість для тих крамарів дивитися на святу Агнію.

Рожева хмарка, покрита тоненькою золотою сіткою, плила по воздуху. Весь воздух був так тихий і спокійний, що здавалось, мов би все життя на землі скінчилось до тої пори, доки Всевишній не верне до своєї святині; всі чекали, коли він поверне, щоби знов взятися за щоденну роботу. Сині драперії у золотаря і червоні заслони у торговельника воском украшали все ще їх крамниці. На вулицях все як би дрімало, з одної на другу пересувалася лиш процесія з духовенством; кожної хвилі можна було відгадати, де тепер похід знаходиться.

— Я вам кажу, мамо, що вони тепер на розі вулиці Магльоар. Зараз будуть іти в гору.

Ангелика не казала правди, бо то було ледви пів до семої а процесія не могла скорше вернути до церкви, як чверть на осьму. Вона знала дуже добре, що бальдахін несли тепер попри долішну пристань в Лінелі; ну, але її чогось дуже було спішно.

— Ходім скорше, мамо, бо вже не буде місця.

— То ідім, — сказала наконець Губертина і усміхнулася мимо волі.

— А я тут лишуся, — відозвався Губерт. — Я поздіймаю вишивки і прилагоджу до вечері.

Церква була майже зовсім порожна, знак, що Господь Бог з неї вийшов. Всі двері стояли отвором як в тім домі, де зробився нелад, коли пан його мав вертати. Лиш мало хто з людей заходив до церкви; в глибині церкви на великім престолі, поважнім саркофагу в старо-римськім стилу, горіли воскові свічі. В прочих частях просторого дому Божого, по боках і в каплицях, було темно як в ночі.

Ангелика і Губертина ходили поволи по церкві. В глибині будинок ніби аж до купи сходився; там на коротких стовпах спочивали льожі апсиди. Вони переходили попри темні каплиці, що виглядали ніби гробниці. Коли ішли коло головного порталю попри бальки, на котрих спочивав хор, то аж лекше відітхнули, бо споглянули на великі готицькі вікна, що піднималися понад тяжку долішну будову в романськім стилу. Коли-ж пустились відтак попри полудневу сторону, то знов зробилося їм якось важко на серці. Коло хреста в трансепті спочивала баня на чотирох присадковатих стовпах; сюди залітало ще слабеньке світло а почавши від розет в бічній фасаді ставало вже таки зовсім темно. Обі женщины вийшли на ступені коло крилоса і обійшли довкола апсиди, найстаршої части цілого будинку, що виглядала як якась відвічна гробниця. Постояли хвильку перед старою, дуже штучно виробленою решіткою, що відділяла зовсім крилос, щоби тут надивитися на великий престол, з котрого світло відбивалося в гладких сталлях з дубового дерева, украшених богатими різьбами. Так вернулись вони знов там, звідки почали були ходити; вони підняли голови і здавалося, що таки чують той дух, що носився по церкві, підчас коли серед чим раз більшої темноти старі мюри з останками позолочень і малюнків здавалися аж розступати і ніби ширшати.

— Я знала, що ми прийдемо за скоро, — відозвалася Губертина.

— Ах, який же то величезний будинок! — прошептала Ангелика — ніби то не чуючи, що Губертина сказала.

Її здавалося, як би вона ще ніколи в сій церкві не була, як би її перший раз в середині виділа. Вона водила очима по лавках і дивилась на каплиці, в котрих ледви що ще можна було розпізнати намогильні плити, бо там вже у двоє так було темно. Вона добачила також і каплицю Готкерів, пізнала недавно направлене в ній вікно з святим Юром, котрий серед вечірного сумерку виступав знов як яке явище. Аж утішилася, коли його побачила.

Нараз затряслася сильно ціла катедра; то стали дзвонити в великий дзвін.

— Ах, вже ідуть горі вулицею Магльоар, — відозвалася Ангелика.

Сим разом казала вона правду. Бічними входами стало тиснутися багато людей, що хвиля було слідно, що процесія вже надходить. І чим раз дуще і сильнійше перся воздух широкою струею через отворені двері головного порталю, а великий дзвін не переставав гудіти.

Ангелика сперлася Губертині на плечі і станула на пальці, щоби дивитися в двері, котрих обем зарисовувався остро серед темноти, яка запанувала на пляцу ді Кльоатр. Насамперед з'явився субдіякон зі свічкою а за ним ішли міністранти з кадильницями; за ними ішов майстер церемоній, старенький пан-отець Корнило, котрий ледви вже дихав, так був утомився. Кождий, хто входив до церкви, зарисовувався через хвильку острими чертами на порозі, а відтак входив до пануючої в середині темноти. Увійшли світські люде, шкільна молодіж, товариства і брацтва, котрих хоругви повівали як вітрила і щезали десь серед темноти. Показалася знов білява громадка сестриць Пречистої Диви, вони увійшли до церкви співаючи якусь побожну пісню. Всі тиснулися до церкви а мимо того вона заповнялася лиш поволи; мушчини станули по правій руці а жінки по лівій. Тепер вже десь і темнота щезла, церква наповнялася сотками ходячих свічок. Двома поперериваними рядами увійшло духовенство з свічками в руках. А свічкам не було тепер вже і кінця, що раз вносили їх більше; увійшли алюмни, парох катедральний, церковні співаки та крилошане в білих ризах.

В церкві ставало чим раз ясніше. Як звізди літом серед темного неба, так появилися в церкві нараз сотки горючих свічок.

Два крісла стояли порожні, Ангелика станула на одно.

— Уступися! — сказала Губертина, — там не вільно нікому ставати.

— Не знати, чому не вільно? Я рада би все видіти... Ах, як же то гарно!

Вона не дала спокою, доки і мати не станула на друге.

Тепер вже ціла церква ясніла від запалених свічок а світло відбивалося аж далеко в глибині каплиць, де від него світилася неодна скринка з мощами або дарохранильниця зроблена з золота. Лучі заходили аж в глибину апсиди і до гробниць. Крилос з світячим престолом і з сталлями, стара решітка з своїми розетами аж горіли від світла. Серед того освітлення виступав кораб церкви чимраз ясніше, в долині стояли тяжкі філяри, від котрих розходилися каблуки, що відтак в горі двигали цілий ліс чим раз тонших стовпчиків. Все підносилося в вірі і любові до гори, як ті лучі світла.

А серед того сування ногами, серед стукоту кріслами роздався знов дзвінкий бренькіт ланцушків від кадильних Нараз загуділи органи могучими акордами, що аж ціле склепіння затряслося мов би від гуку грому. Преосвящений увійшов до церкви. Чотири священники несли святу Агнію назад до апсиди а її лице в світлі воскових свічок аж світилося ніби з радости, що вернула назад на то місце, де через чотириста літ перебувала в дрімоті. За хрестом і мітрою вертав і сам владика та все ще ніс в заслонених руках Святу Тайну. Бальдахін ішов самою серединою церкви і приставав коло решітки перед крилосом. Тут зробився малий заколот, бо люде, що ішли за єпископом, почали до него тиснутися.

Відколи Фелісіян появился за мітрою, не спустила Ангелика ані на хвильку очей з него. Раз станув він по правім боці від бальдахіну так, що її око могло рівночасно видіти і сиву голову Преосвященого і біляву голову молодця. Як би блискавка перелетіла перед її очима, вона зложила руки і відізвалася в голос:

— О, Преосвящений! Та і син Преосвященого!

Мимоволі вирвалася її тайна з уст. Вони оба так бу́д

до себе подібні, що вона аж тепер вже все добре зрозуміла. Може вона і давно того догадувалася, але якось не сміла з тим досі відізватися. Аж тепер вона все собі нагадала, а всі її гадки то само її говорили.

— Хто? Той молодець, то син Преосвященого? — відізвалась Губертина зачудувана з тиха.

Коло них тиснулися люде. Всі пізнавали їх та чудувалися їм: матір в простій перкалевій сукні, все ще так гарна, що хоч би в ній і зараз залюбитися, а дочка, гарна як ангел, в фулярдовій сукні, що як би пухом прикривала її тіло. Обі були так гарні і стояли на так виднім місці, що всіх очі на них зверталися і всі їх подивляли.

— Таки так, люба пані, — відозвалась стара Лямбелезиха, що стояла коло самої Губертини, — то син Преосвященого! Хіба-ж ви того не знали? Уродливий хлопець, а що вже багатий, то багатий! Міг би і ціле місто купити, коли-б схотів. У него мільйони на мільйони!

Губертина слухаючи таке аж поблідла.

— А ви-ж не чували про ту історію? — говорила жєбруха дальше. — Його мати при нім померла і від тої пори став Преосвящений священником. Аж тепер він рішився взяти сина до себе. Йому властиво на імя Фелісіян VII з Готкерів, як справдішному князеві!

По Губертині видно було, що вона чогось дуже зажурилася, а Ангелика аж ціла ясніла, бо міркувала, що її давні мрії починають сповнитися. Вона впрочім і не дуже дивувалася, бо вже давно знала, що він мусить бути найбагатшим, найкрасшим і найбагороднішим чоловіком... Але мимо того її радість була величезна, безконечна; її ані на голову не приходили якісь перешкоди, бо і не виділа ніяких. Аж тут і він дався пізнати. При світлі мигкотячих свічок сипалось ніби золотом, органи здавались грати весільний похід, казочні предки Готкерів виступали в цілій параді: Норберт I, Іван V, Фелісіян III, Іван XII, аж до Фелісіяна VII, що звернув до неї свої очі. Він був для неї наслідником своїх Пречистої, він був учителем, прекрасним і величавим як той Ісус, що сидів на престолі слави свого Отця.

Фелісіян як раз усміхнувся до неї і длятого не добачила вона, що Преосвящений споглянув на неї грізним оком, коли побачив, що вона стоїть на стільці з червоним як грань лицем, на котрім малювалися пристрасть і гордість.

— Бідна моя дитинко! — зітхнула Губертина в розпучі.

Тимчасом духовенство і служба церковна уставились по обох боках; перший діякон взяв з рук єпископа пресвятійшу Тайну і зложив на престіл. Почалось благословенство. Хористи співали *Tantum ergo*; з кадилиць піднимався в гору благовонний дим і розпочалась тиха молитва. Серед ясно освіченої церкви і переповненої духовенством та народом приступив Преосвящений до престола, взяв обіруч велику золоту монстранцію і зробив нею три рази знак святого хреста.

ІХ.

Коли Ангелика того дня вернула з церкви, подумала собі: „Я його зараз побачу; він буде на Маріїнськiм полі, а я побіжу до него”. Вони дали собі знак очима, що зійдуться.

Аж в осьмій годині сіли вечеряти, як звичайно в кухні Лиш сам Губерт, котрого сей день трохи розрушив, був говірливий. Губертина була чогось дуже поважна і ледви що відповідала, а все не спускала ока з дівчини, котра дуже смачно заїдала, хоч зовсім без думки; Ангелика майже не знала, що несе ложку до губи, так забила собі була голову своїми мріями. Губертина читала зовсім ясно в її душі, вона виділа добре, що під тим веселим і ясним, як водиця в жерелі, чолом гадка гадку насувала.

В девятій годині роздався голос дзвінка від дому і вони всі аж кинулись. То був отець Корнил. Хоч як був змучений, а таки зайшов до них, щоби їм розказати, що Преосвященому дуже подобались ті три кусні вишивок.

— Так, він говорив зі мною про них. Я знав, що вас то утішить, коли довідаєтесь про те від мене.

І Ангелика зацікавилась, коли почула, що бесіда про владику, але зараз стала знов задумчива, коли бесіда зійшла на процесію. За кілька хвиль вона встала від стола.

— А ти куди? — поспитала Губертина.

Дівча аж зжахнулося на то питання, бо і само ще не знало добре, чого встало від стола.

— Я іду на гору, мамо, я дуже утомилася.

Губертина догадувалася, що тому инша причина, іменно, що Ангелика хоче сам на сам натішитись своїм щастям.

— Обійми-ж мене.

Коли Губертина обняла її своїми руками, почула, що дівча аж ціле дрожить. Вона звичайно на ніч легенько її цілувала. Губертина споглядала їй допитливо в личко, вона виділа її з очей, що дівча обіцялось вийти до милого і аж ціле паленіло на саму згадку про те.

— Май-же розум і спи спокійно!

Ангелика ледви встигла сказати Губертови і отцеві Корнилові добраніч та і зараз пустилась до своєї кімнати; аж налякалася, коли подумала, що мало що не виявила вже тайни. Коби її мама ще лиш хвилику довше була голубила, так була би все виповіла. Вона замкнула двері аж на два спусти, відтак і світло її разило і вона задула свічку. Місяць сеї ночі сховався пізніше і длятого на дворі було ще темно. Не роздягаючись сіла вона на потемки коло отвертого вікна і чекала цілими годинами. Хвиля за хвилею минали скоро а у неї було лиш одно на думці, іменно то, що вона вийде до него, скоро стане по півночі. То річ зовсім легка, думала вона собі і представляла собі вже як би в сні, як то вона буде виходити і як буде ступати. Вона чула, як виходив від них отець Корнил. Відтак пішли і Губерти до своєї кімнати. Їй здавалось, як би ще два рази відмикалися двері від їх кімнати, як коли-б хтось легко ступав в гору по сходах і як би з надвору підслухував під її дверми. Відтак здавалось, як би вже цілий дім засипляв сном глибоким.

Коли вибила дванайцята година, Ангелика встала.

— Треба іти, він чекає на мене.

Вона відімкнула двері і лишила їх отвором. Коли сходила сходами попри кімнату Губертів, стала надслухувати, але не чула нічого, лиш зробилось їй якось лячно так самісенькій. Впрочім було їй якось легко на серці, вона ані не трівожилась ані не квапилася, бо ані на гадку їй не прийшло, щоби вона щось злого робила. Якась непонятна сила перла їй наперед, а все видавалось їй так звичайним, так само собою зрозумілим, що аж сміх їй брав, чого тут чогось боятися. Зійшовши на долину, перейшла через кухню до города та і тут не засунула засувки. Відтак пішла скорим кроком, як то вона уміла, до воріт, що виходили на Маріїнське поле, та і ті ворота не замкнула за собою. Мимо того, що на дворі було темно, хоч очі виколи, вона пустилась простісенько до кладки на Шевроті і ішла відтак полем на потемки, звичайно як на місці, котре добре знала, де знала кожду

деревину. Опісля звернула на право а тут не було вже її що більше робити, як лиш подати руку тому, що, як вона то добре знала, чекав тут на ню під вербою.

Не відізвавшись ані словом держала вона через хвилюку руки Фелісіяна в своїх долонях. Вони не могли себе видіти, бо густа мрака засунула була ціле небо а вузенький серпок місяця ще був не зійшов. Вони розмовляли отже на потемки і виливали одно перед другим всю свою радість.

— Мій ти соколику дорогенький, як же я тебе люблю, як же я тобі вдячна!

Вона сміялася весело, бо вже прецінь дізналася, хто він; дякувала йому, що він такий молоденький, такий гарний і багатий, багатіший ще, як вона того сподівалася. Як же вона радувалася, яка-ж була весела, як не могла надивуватися та як аж не знала, як йому дякувати за то, що все так сталося. як вона видумала собі в своїй головці.

„Князю мій прекрасний, мій учителю, я вже ваша, на віки ваша! Чим же я проти вас? . . . Але я горда з того, що я ваша, мені буде того, що ви мене любите і що я ваша краля . . . Як же добре віщувало моє серденько, коли я на вас чекала, але як же воно ще більше врадувалось, дізнавшись, що ви такого високого роду . . . Мій соколику дорогенький, як же я вам дякую, як же я вас люблю!”

Він обняв її гнучкий стан легенько рукою і повів її за собою.

— Ходіть зі мною, — сказав він.

Вони ішли високими бурянами через Маріїнське поле і вийшли аж на кінець поля. По дорозі оповідав він її, що він що вечера виходив на поле фірткою в старім паркані, що довкола єпископської палати. На небі піднимався поволі місяць, але з поза густої мраки ледви що було його видно: Ціле беззвізде небо покрила як би яка хмара легенького пороху, від котрої ставало якось вогко, хоч ніч так була весела. Вони ішли поволі здовж Шевроти, що плила відтак парком, лиш тут не була вже так рвуча, як там, де котилась попід верби по камінню. Понад річку понахилялися дерева. що купалися в яснім світлі місяця, а вона крутилась між ними, як той дрімаючий елевзинський ручай.

— Коби ви знали, яка я щаслива, яка горда з того, що ви мене так ведете, — відозвалася Ангелика весело.

Фелісіян аж не знав, що собі робити з тої радости і

щастя, що вона так скромна так миленька, що в простоті свого серця щєбече так щиро про все, що їй прийде на гадку.

— Моя дороженька, я вам того ніколи не забуду, що ви хоч крихітку мене так щиро полюбили... Скажіть же мені так щиро, як мене любите, скажіть, що ви собі подумали, коли дізналися, хто я.

— Та на що-ж вам то придасться? Говорім ліпше лиш про вас, про вас, мій любий, — перебила вона йому і порушила при тім миленько з нетерпеливості. — Хіба-ж я що значу? Хіба-ж вам що з того прийде, хто я, і що я думаю? Тепер лиш ви у мене, ви всім на світі у мене і більше нічого.

Вона пригорнулась ще ближше до него та стала іти помалійше понад воду і раз-у-раз його розпитувала; хотіла про все дізнатись, про його вік дитячий, про молоді літа і як то він через двайцять літ жив далеко від свого батька.

— Я знаю, що ваша мати при вас померла, та що ви ховалися відтак у свого дядька, того старого черця. Я знаю, що Преосвящений не хотів вас ані на очі...

Тепер почав і Фелісіян говорити голосом тихеньким, як коли-б з него відзивалась давна бувальщина.

— Так то, так, мій тато страшно любив мою маму. Я прийшов на світ, а вона віддала духа Богу... Мій дядько, чоловік дуже строгий, ховав мене у себе та навіть нічого-сенько не розказував про родину, от так, як би я був вже таки круглий сирота на світі, котрого лиш йому віддали на ласку. Я аж пізнійше все довідався, недавно, бо ледви що два роки тому назад. Мені то і не дуже стало дивно, бо я якось міркував, що маю велике щастя. Я не міг взятися до роботи, чогось дуже не хотілося, а все був би лиш уганяв по полях. Відтак взяла мене охота малювати вікна нашої церкви...

Ангелика розсміялася, а він став також веселійший.

— Я такий самий робітник, як і ви робітниця; я вже давно перед тим, коли на мене спали так великі гроші, постановив був сам собі заробляти на кусник хліба тим, що буду малювати вікна до церков... Раз написав мій дядько до тата, що з мене зробився страшний чортисько, і що я не хочу ніяк іти в черці, а тато тоді дуже зажурився. Він конче хотів, щоби я став священиком; може він мав і гадку, щоби я переблагав Бога за маму, що при мені життям наложила. Але тепер він таки попустив і взяв мене до себе... Бо-

же! Яке-ж то життя гарне, як же хочеться жити, коли любиш, і коли є душа на світі, що і тебе любить!

Так відзивалась з него невинна молодеча сила, а від того голосу аж тиха нічка дрожала. В нім відізвалась та сама пристрасть, що принесла була смерть його матері, пристрасть, що тайним способом загнала його в сю першу любов, а в ній пробивалася повна смілість молодеча, його краса, його удалість, його несвідомість і охота пожити собі раз добре на світі.

— Я був зовсім такий самий, як і ви, і я видно на вас чекав, а коли ви мені першої ночі в вікні показалися, я зараз вас пізнав... Скажіть же мені, що ви собі думали, розповідьте про ваші давніші літа...

Вона знов затулила йому легенько губи рукою.

— Ні, говорім про вас і лиш про вас. Я хочу все а все про вас розвідати, все знати достоту, щоб могла вас полюбити всею душею!

Аж не могла його досить наслухатися, як він її так про себе оповідав; її аж під небеса підносило з радости, що вона може наскрізь його пізнати, що може його обожати. Обоє не могли досить наговоритися та без кінця наоповідати собі все одно і те саме, як то вони полюбилися та і як ще любляться. Все одно і-то саме говорили а слова їх все таки прибирали ніби якесь нове, несподіване, непонятне значіння. Щастя їх росло з кожним звуком їх бесіди. Він призначався її, яку розкіш викликає в нім її милий і повний чувства голос; він готов би і душу свою віддати, щоб лиш почувти її милий та солодкий голос. Вона знов розповідала йому, як її мило робиться на серці, хоч ніби аж трошки ляк її бере, коли її біле личко набігне кровю ніби від якогось гніву. Так відійшли вони поволи від ріки і рука об руку зайшли між дерева.

— Ось вже і город, — відозвалася Ангеліка зтиха; її стало якоесь веселійше на душі, коли з поміж листя повіяло свіжим холодом.

— А я так не раз хотіла зайти до сего парку... Тепер же зайшла, і то з вами!

Її було байдуже, куди він її веде; вона спустилася зовсім на него і так ішли обоє в темряві між столітними деревами. Земля під ногами була вогка а верхки дерев сягали високо в гору, так, як та баня на церкві. Тут не було ані живого ду-

ха, ані навіть вітерець не повіяв; чути лиш було, як їм билися серця в грудях.

Нараз отворив він двері до якогось павільйону.

— Зайдіть ближше, — промовив він, — то моя хата.

Батько Фелісіяна був тої гадки, що йому буде найліпше житися тут в сій закутині парку здалека від цілого світа. В домику в партері був один великий сальон а на поверсі була ще одна обширна кімната. На долині світилася лампа.

— От, бачите, — промовив він дальше, — так виглядає у артиста.

Кімната виглядала дійсно як яке ателіє, котре заложив собі якийсь молодий богаць, що то ніби з того жив, що малював на склі. Вің придержувався того ладу, як то малювали ще в тринайцятім століттю і длятого могло здаватися, що то він ще з тих малярів, що в тих часах не знали ще всіляких способів. Посеред хати стояв старий стіл запущений розтопленою крейдою, на котрім він рисовав червоною крідкою; він різав на нім і скло розпаленим залізом, замість як то тепер робиться, діамантом. В малій печі до топлення скла, зробленій після рисунку, горіло; там випалювався як раз малюнок до другого вікна в катедрі. В скринях стояли склянні тафлі у всяких можливих красках, сині, жовті, червоні, зелені, цятковані, темні й матові, а всі зроблені так, як він їх казав собі наробити. Самий сальон був виложений пречудними матеріями, а серед мно́жества дорогих і прекрасних меблів і сліду не було, що то є робітня. В кутику стояла велика позолочена Пречиста Діва з веселим лицем і рожевими устами а за підставку до неї служила якась старосвітська шкатулка.

— То ви таки працюєте, — відозвалася Ангелика, — утішившись як мала дитина.

Її тішило, що в печі горить і просила його, щоби він її пояснив всю роботу: як то він за приміром давних артистів уживає крашених взірців і тінює їх чорною краскою; длячого малює лиш маленькі фігури а грубо зазначає їх рухи і одіж. Він розводив перед нею свої погляди на штуку малювання на склі і доказував, що штука ся почала упадати, від коли стали малювати поверх скла та емальювати і від коли научились люде ліпше рисувати. Його погляд був такий, що малюнок на склі не повинен бути нічим иншим як лиш прозорою мозаїкою ярих і гармонійно уложених кра-

сок, нічим більше як лиш ніжною а при тім пишною китицею красок. Зваживши добре, що могла в сій хвилі та ціла штука мальовання на склі обходити Ангелику? Все то мало лиш остільки інтерес для неї, що то від него походило, що він тим займався, що він тим одушевлявся.

— От, будемо щасливі, — говорила вона. — Ви будете малювати, а я буду вишивати.

В просторій кімнаті, що наповняла їх такою радістю, взяв він її знов за руки. Вона думала, що ся кімната є якраз тим природним місцем, де він може дати доказ, що вірно її любить, що лиш її щастя бажає. Обое мовчали хвильку. Вона перша знов заговорила.

— Отже згода?

— Що? — відозвався він усміхаючись,

— Що ми поберемось.

Він на хвильку призадумався. На його бліде лице виступив горячий румянець. Вона стала неспокійна.

— Може я вас чим вразила?

Але вже в тій хвилі він стиснув її так сильно за руки, що булаб від него і не вирвалась.

— Добре, згода! Досить, щоб ви лиш чого забажали, нічим тоді для мене всякі перешкоди. Мое життя лиш для вас.

Ангелика аж заясніла з радости.

— Ми поберемось, будемо вічно любитися і нічо нас в світі не розлучить.

Вона ані крихітки не сумнівалася, що то все вже завтра так легко станеться, як то вона начиталася в книзі про чуда святих. Ані на гадку її не прийшло, що може настати якась перешкода, що все те, хоч би лиш на короткий час, проволічеться. Бо і хто-ж би важився їх розлучати, коли вони так любляться? Вони одно за другим в вогонь би скочили, вони отже поберуться і зовсім проста історія. Її взяла якась велика, тиха радість.

— Отже добре, прибиймо-ж, — відозвалась вона жартуючи і подала йому свою руку.

Він притиснув її дрібненьку ручку до уст.

— Згода!

Її стало трохи лячно, що їм тут дальше вже засвітає і вона схопилась, щоби іти вже до дому, бо ще би все могло на яв вийти, а він хотів її ще відвести.

— Ні, ні, не відводять мене, а то би ми і до білого дня до дому не зайшли. Я вже і сама зайду... До побачення, завтра!

— До побачення, завтра!

Фелісіян послухав її і лиш довго ще глядів за Ангеликою, коли вона переходила попід високі дерева а відтак ішла понад Шевроту, що вже поблискувала від зоріючого неба. Вона поминула вже була паркан від города і бігла бурянами на поперек Маріїнського поля. По дорозі ще розважала вона, що ледви чи буде могла видержати аж до сходу сонця і що найліпше буде таки зараз Губертів розбудити і все їм розповісти. Вона аж не знала, що собі робити від так великого щастя, її таки хотілося перед кимсь виговоритися, що аж сама по собі то міркувала, що ледви чи ще п'ять мінут видержить, щоби не розповісти того, з чим досі так дуже таїлася. Вона ввійшла до города і замкнула дверці за собою.

Аж ось побачила, що там на камінній лавці коло вузенької грядочки лелій під катедрою сидить вже Губертина і на ню чекає. Її щось так цілу ніч непокоїло, так не давало спати, що вона аж встала і пішла до кімнати, де спала Ангелика. Тут застала, вона двері отвором і вже всего догадалася. Вона не знала де Ангелика поділася, щоби зараз за нею побічи та і боялася, щоби ще до чого гіршого не довести та вже тут чекала.

Ангелика зараз припала до неї і не змішавшись ані трошки стала її обіймати за шию; мало її серце не вискочило з радости, так тишилася, бо вже не потребувала з нічим таїтися.

— Ах, мамцю моя, мамцю, якаж я щаслива! Все вже добре буде, ми поберемося!

Губертина не відозвалася ані словом, лиш споглянула дівчині строго в очи. Але і зараз щезла всяка її обава, коли побачила дівчину як цвіток перед собою, коли побачила її ясні очі і ті невинні уста дівочі. А все-ж таки ждав її ще великий смуток; вже тепер по її лиці потекли рясні сльози.

— Бідна ти моя дитинко! — зітхнула вона тихенько, як вечером перед тим у церкві.

Ангелика аж зжахнулась, коли побачила що Губертина, котра завсігди була так спокійна, тепер розплакалась; вона

ще ніколи не бачила, щоби Губертину так була зажурена і плакала.

— Мамо, що се вам такого? Чого-ж ви так зажурилися? — відозвалася вона. — Правда, що я недобра для вас була, що все перед вами таїла. Коби ви знали, як то мені тяжко приходило перед вами таїтися; коли-ж бо то вже так, що як зараз, не скажеш, то відтак не маєш вже відваги... Не гнівайтесь на мене, простіть мені!

Вона сіла коло неї і обняла її рукою. Стара лавка в зарослім мохом кутику під катедрою, здавалася під нею западати. Понад їх голови хилився цвіт лелій. Правда, на сім місці виростав ще корчик дикої рожі, котру Ангелика сама доглядала, бо хотіла переконатися, чи з неї не виростуть правдиві рожі. Від якогось часу вона призабула на той корчик і він ріс собі дико, як і давнійше.

— Я вам, мамцю, все розкажу, але лиш до уха.

І дівчина почала шепотом розповідати Губертині всю історію своєї любови та щебетала без кінця і міри; не пропустила ані найменшої дрібниці і розповідала все так, як було від самого початку. Аж її горячо робилося, коли стала собі все нагадувати. Її здавалося, що то вона так сповідається. Ані на хвилю не спинилася і говорила все отверто. Горяча кров виступила на її личко, очі аж засвітилися від гордості, а вона все таки не могла голоснійше промовити.

На кінець перебила її Губертину і стала також стиха говорити.

— Іди собі геть від мене! Отже аж до того вже прийшло? Добре ти поправилася, ти все ще як той вітер, що нараз зірветься а за хвилю вже його нема... Ох ти горда і палка дівчино! З тебе все ще та сама, що колись не хотіла в кухні помивати та все лиш собі свої руки цілувала.

Ангелика аж не могла здержатись від сміху.

— От, ліпше не смійся! Прийде час, що собі ще очі виплачеш... Де-ж тобі моя дитинко за него віддаватися!

А Ангелика стала ще ліпше сміятися; аж заходилася від сміху.

— Що се ви, мамо, говорите? Чи хочете мене тим покарати, що собі глузуєте з мене? Та-ж то така проста річ. Він ще нині поговорить з своїм татом, а завтра буде вже все в порядку.

Чи вона справді так думала? Губертину мусіла бути та-

ки дуже завзята, коли раз-у-раз лиш своє говорила: Якась там вишивачка без імени, без маєтку, мала би вийти за Фелісіяна з Готкерів, богача, що має яких пятьдесят мільонів, що є послідним потомком одного з найстарших родів в Франції!

— А чому-ж би ні? — відповідала Ангелика спокійно на кожду нову замітку.

— Та-ж таке подружжа, то був би скандал, бо то не водиться в цілім світі. Всі були би тому противні, і вона відважилась би з всіми боротьбу вести?

— А чому-ж би ні?

— Кажуть, що Преосвящений дуже гордий на своє імя та не має уваги для ніяких залицянок. А вона собі думає, що його переробить.

— А чому-ж би ні? Аж смішно, мамо, який вже у вас цілий світ злий, — додала вона з повною вірою в своє щастя. Я вам кажу, що все буде добре!... Ще два місяці тому назад ви з мене сміялися та глузували, — пригадуєте собі? — А чия правда? Все так сталося, як я вам казала.

— Побачиш, нещаснице, який з того всего буде кінець!

Губертина аж від розуму відходила з розпуки. Аж тепер стало їй жаль, що вона виховала Ангелику в такій невідомости. Її стало прикро, що вона не навчила її, як то треба нераз тяжко відпокутувати за нерозважний крок та що то значить світ і що то на нім не раз діється, що аж сором про те згадати; але в сій хвилі сама не знала вже, від чого почати. Її стало прикро на саму згадку, що вона могла би колись мати на своїй совісти нещастя сеї дитини, за то, що виховувала її так, як би в яким монастирі, що дала її рости в пустих мріях.

— Та бо, видиш, серденько, ти не могла би вийти за него, хоч би проти нашої волі та проти волі його батька.

Ангелика призадумалась, споглянула відтак на Губертину і сказала:

— Чому-ж би ні? Я люблю його і він мене любить!...

Мати обняла її обіруч і пригорнула до себе. Не говорила ані слова, лиш споглядала в її личко. Місяць під мракою зайшов був вже за катедру. На сході розступалася мрака і червонілася вже від сходячого сонця. Обі жінки стояли серед глибокої тишини на свіжім раннім воздуху, часом лиш зашебетала якась птичка, що вже була пробудилася.

— Ох, моя дитинко, лиш обовязок і послушність дає щастя. За одну годину пристрасти та гордості приходиться відтак вянути і сохнути ціле життя. Хочеш бути щаслива, то покорися, відречися всего, пропадай без сліду...

Вона міркувала, що Ангелика рада би вирватися з її обнять, і почала перший раз тепер про те говорити, чого досі ніколи не розказувала.

— Хіба-ж ти думаєш, що ми, тато твій та я, щасливі? Ми може-б і були щасливі, коби нам тяжкий біль не задавав муки...

Вона стала ще тихійше говорити і оповідала дрозжачим голосом, як Губерт пібрався з нею проти волі її матері, як їм померла дитинка, як вони сподівалися другої та все на дармо, бо за кару за їх провину лишаться мабуть бездітними. А все-ж таки вони дуже любилися і жили спокійно з праці своїх рук. Вони були-б певно нещасливі, жили-б певно в сварці і незгоді, а життя було-б їм сталося пеклом на землі, як би не то, що обоє старалися якось з собою годитися, він своєю добротою, а вона своїм розумом.

— Розваж же дитинко, най тобі нічого не забагається, від чого будеш мусіла відтак ціле життя страдати... Будь покірна і послушна і не давай серцю волі...

Ангелиці зробилось важко на серці, личко її поблідло і мало вже сльози не покотились з очей.

— Мамцю, не завдавайте мені жалю! Я люблю його і він мене любить.

І з очей покотились її сльози. Слова матері, що таки щиро звірилась перед нею, зворушили її, тронули глибоко; на її лиці видно було велике занепокоєння, як би від того, що вона побачивши крихіточку правди, мусіла її признати. А вона так радо хоч би і душу була би віддала за свою любов.

А тепер вимірила Губертину найтяжший удар.

— Я не хотіла завдавати тобі відразу великого жалю, але воно таки добре, щоб ти про все знала... Коли ти вчора пійшла вже була на гору до себе, розпитувала я отця Корнила, чому Преосвящений так довго не хотів ніяк брати свого сина до себе до Бомонту... Владика — казав він — дуже журиться тим, що його син, молодець дуже горячий, не розважує нічого а так на осліп кидається в життя. Йому дуже жаль, що він не міг вивести його на священника, а те-

пер і не має надії зробити з него чоловіка, котрий би займався чимсь таким, що відповідало би його становищу і його маєткові. З него зробився лиш якийсь пристрасний та шалений чоловік, от, артист тай годі. Владика дуже боїться, щоби в його сина не відізвалась його власна натура, через котру і він так дуже страдав... Він боявся отже, щоби син не стрілив якої дурниці та незанапастив своєї душі і серця, взяв його до себе, щоби його чим скорше оженити.

— Та що дальше? — питала Ангелика, не розуміючи все ще нічого.

— Заки він ще сюди приїхав, постановили вже були його оженити і все вже урадили. Отець Корнил сказав мені виразно, що Фелісіян має в осени женитися з панною Клярою з Воанкуртів... знаєш, з тих Воанкуртів, що то їх дім зараз коло єпископської палати. Воанкурти від давна в великій дружбі з Преосвященим. Обі сторони можуть бути тим дуже вдоволені, бо то і маєток і становище в суспільности зовсім собі відповідають. Отець настоятель похвалює також то сопружество.

Дівча не чуло вже того, що її мати так на розум клала. Перед очима Ангелики станула нараз Кляра. Вона виділа її перед собою так, як то часто видала її зимою в парку, або у велике свято в катедрі: росла брунетка в її літах, дівчина гарна, далеко гарнійша від неї, а коли ішла, то ніби яка царівна. Люде говорили, що вона дуже доброго серця, хоч на око якась дуже холодна.

— Він жениться... з тою високою, гарною, богацькою дівчиною...

Вона промовила ті слова, як коли-б крізь сон. Нараз почула, що її щось зловило за серце.

— То він не сказав мені правди! Він мені про те і не згадував! — промовила вона на весь голос.

Тепер аж прийшло її на гадку, чого то він був так на хвильку призадумався і чого так був почервонів, коли вона йому говорила, що вони поберуться. По її тілі пішов так студений мороз, що вона аж зблідла і похилила головку на плече матері.

— Моя дитинко, моя люба, солоденька донечко... Важко було мені тее тобі розказати, але ще більше було-б важко не говорити тобі нічого, щоби ти аж сама довідалась. Вирви ніж з свого серця... Скажи собі, кілька разів

пробудись з рана, що ти дурна була, що Преосвящений, той немилосерний Іван XII, котрому його безмежну гордість світ ще до нині не забув, не дасть своєму синові, послідному потомкові свого роду, повінчатися з бідною вишивачкою, що знайшлася під дверми і котру такі бідні люде, як ми, взяли за свою дитину.

Ангелика ледви ще зачула сі слова, бо аж умлівала і не говорила вже нічого. Що то так холодом повіяло по її лиці? Якийсь студенний вітер повіяв з понад дахів а в ній аж кров застигла. А може то було горе сего світа, та сумна дійсність, про котру говориться як про вовка, та котрою страшать нерозумних дітей? В ній відзивався ще якийсь біль, але не вразив її глибоко, бо таки зараз почала звиняти Фелісіяна: він же не сказав її неправди, от лиш мовчав. А хоч би батько і дійсно хотів його женити з тою богачкою, то він певно би на то не пристав. Він ще лиш не важився проти того боротьбу розпочати. Не говорив нічого, бо може аж тепер рішився тому спротивитись. Тепер перший раз стала її власна судьба непевна, перший раз в життю почула на собі удар важкої руки судьби і аж зблідла, а все-ж таки не стратила надії, не перестала вірити в то, що в своїх мріях собі видумала. Все мусить так статися, як то вона вже від давна видумала в своїй головці; лиш не стало вже її давної гордості, вона покорилаь і здалась на ласку Божу.

— Правда, мамо, що я согрішила, але вже більше не буду... Вірте, що вже завсігди буду вас слухати і нехай діється воля Божа.

Ласка Божа говорила з неї, але до побіди було ще далеко, бо так вже, бачите, її виховали. Чому-ж не мала вона вірити, що прийде колись той день радості і щастя, коли-ж досі все довкола неї було так благородне, так для неї прихильне? Вона лиш бажала, щоби була так розумна, як свята Катерина, так скромна як Єлисавета, щоб її всі святі допомогли бути так непорочною, як свята Агнія, а була певна, що всі вони допоможуть її до побіди. Хіба-ж стара її подруга, соборна церква, та Маріїнське поле і Шеврота, хіба-ж мала і холодна хатина Губертів та і самі Губерти і все, все, що вона так дуже любила, не стануть в її обороні, коли вона буде покірва і чистого серця?

— Обіцюєш отже, що не підеш проти нашої голі, особливо-ж проти волі Преосвященого?

— Так, мамо, я вам обіцяю.

— Обіцяєш, що ніколи і не споглянеш на того молодого чоловіка, та що ніколи і не подумаєш про те нерозважне подружжя?

На то питання зробилося її аж слабо коло серця. Ще раз хотіло воно опертися, ще раз заговорити, але головка її повисла в долину, Ангелика зовсім покорилась.

— Обіцяю вам, що ані не подивлюся на него, ані не буду старатися, щоби ми пібрались.

Губертина пригорнула її ще дуще до себе і дякувала її за її покірливість. Ох, бо-ж то тяжкий жаль розлучати любку від милого лиш задля того, що їм добра бажається. Її як би зломило; аж налякалася, коли побачила, що то вже білий день, і встала. Птиці стали вже голосно щебетати, але ще не видно було, щоб котра злетіла. Хмари на небі розступалися як та мрака в синім воздуху.

Ангелика мимохить споглянула на корчик дикої рожі і добачила на нім мізерненький цвіт та якомсь сумно усмінулася.

— Добре ви, мамо, казали, що не йому родити правдиві рожі!

Х.

На другий день рано сиділа Ангелика як звичайно вже в сімей годині при роботі. Дні за днями минали, а вона що рана брала спокійно до роботи ризу, що вечером зложила. Здавалося, що нічо не змінилося. Вона додержувала чесно слова і сиділа мов би замкнена в яким монастирі; і на гадку її не приходило, щоби де з Фелісією побачитися. Здавалося, що вона і не дуже за ним сумувала, бо кілька разів споглянула на Губертину, котра її не відступала, усміхалася завсігди з її молоденького личка веселість та радість. А все-ж таки Ангелика, хоч на око так була спокійна і мовчалива, раз-у-раз лиш про него думала. Вона мала сильну надію і була зовсім того певна, що все колись піде як найліпше. А та певність надавала її ту відважну, гордовиту і чесну міну.

Губерт нераз сварився з нею:

— Чого ти так запрацьовуєшся, що аж помарніла... Чи хоч добре висипляєшся?

— А вже-ж, тату, я сплю як колода! Я ще ніколи не була так здорова.

Але і Губертина ставала неспокійна і не раз говорила, що треба буде трохи розірватися.

— Коли хочеш, то замкнемо хату і всі троє поїдемо до Парижа.

— Ще чого не стало! А що-ж буде, мамо, з замовленою роботою?... Я таки якось найздоровіша, коли маю багато роботи; що-ж вам можу більше сказати?

Правду сказавши сподівалася Ангелика таки якогось чуда: що її явиться сам Господь Бог і верне назад Фелісіяна. Вона-ж прецінь обіцяла, що сама про нічо не буде старатися, то-ж найліпше, нічого самій не робити, тим більше, що вже всі святі будуть тро ню старатися. Але хоч вона на око ніби тихо сиділа і удавала рівнодушну, то все-ж таки уважно підслухувала; кождий найслабший голосочок, що загомонів коло неї, не уйшов її уваги і вона вслухувалася пильно в той добре її знакомий голос того світа, серед котрого вона жила, а котрий мав її ніби то принести якусь поміч. Її мусіло таки конче щось обявитися. Коли иноді сиділа при вікні схилена над кроснами, слухала уважно, як шуміли дерева і як журкотіла вода в Шевроті. В її дожданню відбивались і найтіхійші тони катедри в її ухах в десятеро сильнішим голосом: вона чула навіть, як по церкві суває в виступцях паламар та гасить свічки. І знову чула, як коло неї щось ніби крильми порушає, а її здавалось, що то щось невидимого іде вже її на поміч. Нераз аж обернулася, бо здавалось їй, що то якийсь дух шепче їй до вуха, як вона має собі порадити. А тимчасом дні минали а кінця все ще не було видно.

Саме перше було, що Ангелика не ставала вже нічною на балконі, щоби не зломити своєї присяги; вона боялася, щоб не зійтись знов з Фелісієм, коли його на долині побачить. Ставала лиш серед кімнати. Коли-ж вже і листочок на деревині перестав дрожати, ставала вона смілійша і починала темноту розпитувати. Звідки-ж появиться то, чого вона дожидала? А вже-ж ні звідки, лиш з владичого города; може якась огниста рука дасть їй знак. А може від катедри; там могли-б відізватись органи і завізвати її перед престол. Для неї не було-б нічо несподіваного, чи то би голуб, як в святім письмі приніс би її веселу вістку, чи би

стіни розступилися і святі станули перед нею та сповістили, що Преосвящений зове її перед себе. Лиш одно її дивувало, що то чудо іде якимось так поволи. Так минали дні, так минали і ночі, а чуда як не було так і не було.

Коли минула вже друга неділя, дивувало Ангелику то найбільше, що вона не могла Фелісіяна доглянути. Правда, що вона сама про себе обіцяла з ним ніколи не сходитись, але по нім прецінь могла сподіватися, що він на всякий случай буде старатися, щоби з нею зійтись. А то він і не показувався на Маріїнським полі, ані разу не перейшовся туди по буйній траві. Від чотирнайцять днів не виділа вона ночею ані навіть його тіни. Але і та обставина, хоч так впадаюча в очи, не захитала в ній віри: коли він не приходить, то лиш длятого, що ділає в інтересі її щастя. Поволи однак починала вона вже чогось побоюватися і ставала нетерплива.

Раз по однім чогось дуже невеселім обіді удав Губерт під вечір, що має якусь орудку в місті і вийшов, а Губертина осталась з Ангеликою сама в кухні. Довго споглядала вона на донечку сльозавим оком і аж жаль її стало дівчини, що в ній ще тільки береться сили, та надармо. Від двох неділь не згадала вона ані словом про те, що носила в своїм серці, Губертина була дуже помякла, бо не сподівалася, що Ангелика так вірно і чесно додержить даного слова. Чувство ніжності обгорнуло нараз їх обі і вони обняли одна другу; дівча припало до груди матері і так стояли вони хвилинку в обняттях, не в силі промовити і слова.

— Бідна моя дитинко! — відозвалася відтак Губертина, — я вже давно хотіла так сам на сам з тобою поговорити... Треба, щоби ти все знала, щоби раз всему був кінець і то добрий кінець.

— Фелісіян помер! — крикнула Ангелика як без памяти і стала на рівні ноги.

— Ні, не помер.

— Коли-ж не приходить, то хіба помер.

Губертина мусіла її отже розповісти, що вона десь по процесії говорила з Фелісіяном і вимогла на нім також слово, що він не буде до них заходити, поки аж Преосвящений на то не пристане. Инакше сказавши, він мав вже з ними попрощатися, бо Губертина знала дуже добре, що з того нічого не буде, щоби вони колись пібралися. Вона представи-

ла йому, що то було би нечесно і несовісно зводити бідну, щиру і невинну дівчину, бо він прецінь з нею не побереться, а то його зовсім переконало. Він також прирік, що волисть хоч би з туги загинати, а не буде нечесним і на Ангелику вже більше і не подивиться. Того самого ще вечера звірився він перед батьком.

— Отже видиш, дитинко, — говорила Губертина дальше, — коли в тебе вже така сила, то я все тобі розкажу... Коби ти знала, моя голубко, як мені тебе жаль і як я тобі дивуюся від того часу, від коли ти стала така чемна, від коли мовчиш, а все ніби весела, хоч тобі мало серце не розскачється... Але тобі треба буде здобутися ще на більшу відвагу і силу... Я нині з полудня стрітилась з отцем Корнилом. Нема ніякої надії! Преосвящений не хоче!

Губертина думала, що Ангелика заллється рясними сльозами, але як же вона здивувалася, коли Ангелика лиш зблідла а відтак сіла спокійно. З старого дубового стола вже були спрятали а лампа освічувала старосвітську кімнату, в котрій було лиш чути, як в кітлику вода варилася.

— Нічо ще, мамо, не пропало... Розкажуйте-ж бо; та-ж мені годиться про все знати, бо то прецінь мене обходить!

І вона слухала уважно того, що розказувала її Губертина про те, що чула від отця Корнила, хоч дечого і не доказувала, бо от думала собі, як то звичайно в життю буває, що невинній дівчині не треба всего казати.

Від коли Преосвящений взяв сина до себе, то не мав вже спокою. Від того дня, коли йому смерть забрала жінку, він ані на очи не хотів сина і двацять літ жив самотою, а ані разу не хотів його видіти. Тепер же син станув в розвіті і повній силі молодости як вірний образ тої, за котрою він тужив. Він був тепер в тім віці, що його мати тоді, так само білявий, так само милий і гарний. Що Преосвящений так довго держав сина здалека від себе, що не хотів мати при собі дитини, котрої життя смерть матері принесло, то було на його погляд лиш розумно: аж тепер він то побачив і жаль йому було, що не зробив так, як хотів. Його вік і ті двацять літ, що служив Богові, не затерли в нім слідів чоловіка, хоч сам Господь в него вступив. Його син, то була жива, викапана його покійна жінка, котру він так любив; досить було, щоби перед ним усміхнулись його сині очі, а вже йому аж краялось серце, бо йому здавалося, що то по-

кійниця встала з гробу і живцем стоїть перед ним. Він бився в груди, заливався сльозами і тяжко сам себе мучив та все говорив, що того не повинні приймати на священника, що вже раз пізнав, що то жінка, і кровю з нею звязався.

Добродушний отець Корнил розповідав то Губертині лиш в тайні і йому аж руки дрожали, коли то оповідав. Ходила якась глуха чутка, люде оповідали собі нишком, що Преосвящений замикається в кімнаті, коли вечір надходить; що він тоді плаче і нарікає, а потім так страшно сам себе мучить, що аж всіх ляк бере. Владика думав, що він зможе забути на свою давну пристрасть, що сам себе поборе. Так що-ж, коли та пристрасть відзивалася в нім знову силою бурі — а треба знати, що з него був колись страшний чоловік, авантюрик, словом потомок казочних мореплавців. Що вечера одягався він в покутну одіж, падав на коліна і молився, щоби лиш шез йому з перед очей образ його невіджалуваної жінки; розважав себе тим, що з її тіла вже десь лиш сам порох. Нічо не помагало, вона все ставала як жива йому перед очима, гарна як та цвітка, котру він вже старшим чоловіком в шаленій любові зірвав. І мука розпочиналася на ново, ще страшнійша, як в день по її смерті. Він оплакував її і нарікав на Бога, що йому її забрав. Аж коли починало свитати, ставав він спокійнійший. Тоді сам себе ненавидів і цілий світ ставав йому мерзкий. Ох як же радо був би він хотів убити в собі ту погану пристрасть, щоби в покорі і спокою не любити нікого більше крім Бога!

Коли опісля Преосвящений вийшов бувало з своєї кімнати, то все мав знову свою давну строгу поставу і все виглядав спокійно та гордо; на його лиці ледви було слідно, що він трохи блідий. Того дня, коли Фелісіян висповідався перед ним зі всего, слухав він уважно кожде його слово, зумів так запанувати над собою, що ані брів не зморщив. Він споглядав на него і мало аж серце в нім не перевернулося, коли бачив в нім себе самого, так молодого і гарного та так пристрасно залюбленого. Тепер вже не була то лиш його примха, але рішуча воля, немилосерний обовязок охоронити сина від того лиха, через котре він сам так страшно страдав.

Він хотів в сина убити ту пристрасть так, як і сам в собі старався її убити. Та романтична історія налякала його

зовсім. Як то? Як же можна так без пам'яті любити якусь бідну без імени дівчину, якусь просту вишивачку, котру пізнав при світлі місяця, а котра видавалася йому в його мріях ніби якоюсь святою з побожних оповідань? На то було у него лиш одно слово: Ніколи! Фелісіян припав йому до ніг, просив і, як лиш міг, боронив себе і Ангелику, хоч аж дрожав перед батьком, шануючи і боючись його. Він приступав завсігди до батьба зі страхом і несміливо; тепер благав його не ставати на перешкоді його щастю і не смів навіть звести очей до його святої особи. Покірним голосом обіцявав йому, що шезне від него і піде з жінкою світами, так далеко, що за них обое і слых пропаде; цілий свій маєток запише на церкву. Не хоче більше нічого, най його і цілий світ не знає, лиш щоби міг жити з тою, котру любить, а котра і його також любить.

Преосвящений таки добре налякався. Він жеж дав слово Воанкуртам і годі було йому відкликувати. Тепер же і Фелісіян не міг вже видержати, його взяв такий гнів, що він допустився аж до того, що поставився проти батька а лице його набігло кровю.

— Отже видиш, дитинко, — кінчила Губертина розповідати, — що тобі про него ані думати, бо тобі певно і на гадку не прийшло, що то було-б проти волі Преосвященого... Я то все знала вже наперед та не хотіла лиш нічого говорити, най тобі само діло покаже, що не я тебе спиняю.

Ангелика заложивши руки на коліна слухала її спокійно; лиш від часу до часу рушила незначно повіками. Її очі стояли стовпом, мов би вона вдивилася в ту сцену, як Фелісіян у ніг Преосвященого відзивався про неї в повній щирости своєї любови. Вона і не відозвалась зараз, а почала роздумувати. Спустила очі в долину і стала при світлі лампи дивитись на свої як сніг білі ручки. Відтак відозвалась а на її лиці виступила усмішка якоїсь непохитної надії:

— Коли Преосвящений не хоче пристати, то лиш тому, що він ще мене не знає.

Тої ночі Ангелика майже і ока не зажмурила. Сама гадка, що Преосвящений мусить пристати, коли її побачить, не давала їй спати. То не говорила з неї пустота жінки, вона чула в собі лиш всемогучість любови. бо-ж вона прецінь любила Фелісіяна так сильно, що то чувство мусіло би певно проявитись в цілій своїй силі а батько чей не був би тоді

такий упертий, щоби хотів їх обое загнати в нещастя. Може яких двацять разів обернулась на своїй широкій постелі і все їй те саме приходило на гадку. Перед її замкненими очима ставав Преосвящений в своїй фіолетовій ризі. Може то через него мало її то чудо обявиться. На дворі було парно і тихо, все спало; вона стала надслухувати за якимсь хоч би одним голосом і хотіла почути, яку дадуть її радоньку дерева; Шеврота, катедра та і ті щирі духи, що ніби то пересувались по її кімнаті. Та що-ж, коли все разом так шуміло, що вона не могла нічого розібрати. Вона стала аж нетерпелива, що так довго треба чекати, що то з того всего буде та сама себе налякала, коли здрімавшись крізь сон промовила:

— Поговорю завтра з Преосвященим.

Коли на другий день пробудилася, здавалось їй, що таки конче треба так зробити, таж то річ така проста. А то все лиш длятого, що її любов була щира і чесна, що її відвага мала свою підставу в гордій невинности.

Вона знала, що Преосвящений кожної суботи коло п'ятої години пополудні іде до каплиці Готкерів і там молиться на самоті на колінах за себе і за своїх предків; все духовенство шанувало дуже ту його самоту. Була як раз субота. Вона таки і зараз рішилася. Дома у владики може би її не прийняли, а відтак там і багато людей та не дали би їй спокійно поговорити. А в каплиці так догідно було на него зачекати і коли він прийде, стати перед ним. Навіть і сего дня вишивала вона так само пильно і так само була весела: ані трошки їй то не непокоїло, що хотіла зробити, бо була переконана, що добре робить.

Около четвертої години удала, що ніби то вона іде до бабусі Габети. Убралася як звичайно до міста, завязала на собі як небудь капелюх, в котрім звичайно ходила до міста і вийшла з хати. Відтак завернула на ліво, відхилила двері в порталю святої Агнії і замкнула їх легенько за собою.

Церква була порожня, лиш в каплиці св. Йосифа, сповідав священник ще якусь грішницю, з котрої було видно лиш кінець її чорної сукні. До тепер була Ангелика зовсім спокійна. Аж коли увійшла до тихого і холодного дому Божого, в котрім найлекший шум від її кроків роздавався голосним відгомоном по всій церкві, зміркувала вона, що чогось дуже дροжить. Длятого іміло їй так за серце? Вона-ж пре-

цінь чула в собі тільки сили і цілий день була так спокійна в тій думці, що має повне право старатися сама за своє щастя, а тепер, хоч так само думала, брав її чогось ляк, як колиб вона в чім провинилася. Підійшла на пальцях аж до каплиці Готкерів і тут мусіла вже зловитися за решітку, бо була-б таки упала на землю.

Тота каплиця була в самім кутику старо-романської апсиди і найтемніша. Своім низьким склепінням без всяких прикрас подобала вона скорше на якусь виковану в скалі гробницю. Світло заходило до неї лиш через одно вікно, на котрім був намальований святий Юрій, а від синіх та червоних його шиб панував в ній вічний сумерк. Простий престіл з чорного і білого мармору з хрестом і парою подвійних канделябрів, виглядав просто як могила. Стіни були вилужені нагробними таблицями. Від гори до долу стояли цілими рядами такі таблиці а виковані на них написи можна ще було відчитати.

Ангелика стояла боязко і не ворухнулася. Попри каплицю перейшов був паламар, але не добачив її, бо вона стояла в кутку під решіткою. Сукню грішниці, що клячала в сповідниці, все ще було видно. Поволі увикли її очи в тій сутині і вона почала розглядатися по написах і стала їх поводи відчитувати. Поодинокі імена, які вона тут стрічала, стали її нагадувати оповідання про замок Готкерів, так Іван V великий, Рауль III, Герберт VIII. Ще два імена добачила вона тут, а то імена Льоретти і Бальбіни і її стали аж сльози в очах, коли собі їх нагадала. Обі покійниці спочивали щасливо в могилі, бо Льоретта упала від світла місяця з замкового муру, коли спішила по нім до свого милого, а Бальбіна згинула з радости, що повернув її муж, про котрого вона думала, що він вже помер. Обі приходили що ночі і вкривали замок своїми величезними шатами, як коли-б білою хмарою. Вона-ж прецінь сама виділа, як вони літали коло дверей, коли ходила оглядати розвалини і коли вже дуже було змерклося. Ох, як же радо хотіла би і вона умерти, маючи так само як і вони шіснайцять літ, коби лиш її мрії сповнилися!

По церкві роздався якийсь лоскіт і невиразний шум а вона аж задрожала. З сповідниці в каплиці св. Йосифа вийшов священник і замкнув двері за собою. Її стало якось маркотно, що вже не було і тої, що сповідалася. Коли священник

зайшов до закрістії, осталася вона самісенька в церкві. Коли двері від сповідниці закрипіли, здавалося їй, що іде вже сам Преосвящений. Вона чекала на него може вже з пів години, але сама не знала вже як довго чекає, бо так була зворушена, що не могла зміркувати, кілька часу вже проминуло.

Тепер звернуло її увагу на себе нове ім'я, Фелісіян III. — той сам, що то з свічкою в руці ходив аж до святої землі, щоби сповнити обіт Филипа II. Серце в ній забилося живіше, бо перед її очима станув молоденький Фелісіян VII, потомок всіх тих, той сам, котрого вона обожала і котрий її обожав. Горда з того чекала вона в страху дальше. Не вже-ж таки дійсно мало статися чудо? Вона побачила перед собою недуже ще давню таблицю, котра походила з тамтого століття а на ній чорними буквами імена: Норберт, Люй, Огіє, маркіз з Готкеру, князь Міранди і Рувра, граф з Феррієр, з Монтеґи, з Сен-Мар, а також і з Вільмарель, барон Самбвіль, рицар чотирох орденів королівських, поручник свого війська, намісник Нормандії, маршалок ловецький і скарбник ловецьких приборів до ловів на дики. То все були достоїнства Фелісіянового діда. А вона прийшла от так лише в щоденній свитині з поколеними від голки пальцями і хоче віддаватися за внука сего покійника! †

По церкві пішов якийсь тихий шум, як колиб хтось сував легко ногами по землі. Ангелика обернулась і побачила Преосвященого. Вона аж остовпіла, коли Преосвящений так тихенько увійшов, бо її здавалося, що то будуть зараз громи бити. Він увійшов до каплиці і видався їй в своїй фіолетній ризі якийсь дуже високий і поважний та знатний, на його блідім лиці світилися очі молодечим жаром. Він зразу не добачив її під решіткою. Коли-ж поклонився перед престолом, побачив її перед собою, бо вона припала йому до ніг. Під Ангеликою ноги дрожали і вона ледви ще жива від страху і смиренности впала перед ним на коліна. Він видався їй так страшний як сам Господь Бог і як необмежений володитель її судьби. Але вона була дівчина відважна, то-ж не надумуючись довго промовила:

— Я прийшла, Ваше Преосвященство . . .

Він оглянувся і трохи її собі пригадав: то була тота молода дівчина, котру він в день процесії бачив у вікні, а відтак в церкві, як вона стояла на стільці, нужденна вишивач-

ка, що завернула голову його синові. Він стояв гордий і твердий як скала.

— Ваше Преосвященство, я прийшла, щоб ви мене побачили... Ви мене відцуралися, але ви мене не знали. А тепер глядіть на мене, заки мене відтрутите від себе. Я та, що любить, і що знайшла взаїмну любов; крім тої любови нема у мене нічого на світі. Я бідна дитина, котру знайшли під дверми сеї церкви, ви видите мене у своїх ніг, ви видите, що я не значу нічого, що я безсильна і піддаюся з покорюю. Що-ж значить у вас мене позбутися, коли вам того захочеться. Ви лиш пальцем рушите і мене вже нема... Але що-ж допоможуть сльози! Треба знати, що кого болить. Аж тоді може чоловік стати милосерним. Ваше Преосвященство! Я хотіла сама взятися за свою справу. Я не знаю нічого, я знаю лиш, що люблю і що маю взаїмну любов... Чи-ж того не досить? Любити, любити та ще і про те говорити!

Так розповідала вона в своїй простоті уриваним голосом а пристрасть її ставала чим раз більша. То була любов, що так з неї говорила. Вона розказувала сміливо, бо набрала відваги. Поволи і головку підняла.

-- Ваше Преосвященство, ми любимось. Він же певно вам все розповів, як то було. Я сама себе не раз питала, і все якось не могла знайти відповіді... Ми любимо одно другого; коли то що злого, то простіть, бо не ми тому винуваті; то взялося десь з тих дерев, з того каміння, що довкола нас було. Коли я зміркувала, що стала любити, то вже і за пізно було, щоб його позабути... Хіба-ж можна тепер, щоб я його не любила? Ви можете його до себе прикувати, можете його оженити з другою, але того вже не зробіте, щоб він мене не любив. Він загине без мене так, як я загину без него. Хоч його і нема коло мене, то все-ж таки я то чую, що він при мені, що ми вже на віки не розлучимось, бо одно взяло серце другому. Мені досить лиш очі примкнути, щоби його побачити, бо він жиє в мені. В нас нема ні каплі крови, щоби на ціле життя не плила в нас для нас обоїх... Ви-ж нас не розлучите, не розірвете? Наша любов то Божа, дайте-ж нам любитися!

Він споглядав на неї, як вона стояла черед ним на колінах, молоденька і свіжа, як та пахуча квіточка, в своїй щоденній свитині. Він слухав її чаруючого голосу, що ста-

вав чим раз сильніший і звенів мов голос якого ангела. Капелюх зсунувся їй на плечі а ясне волосся окружало її личко мов проміння сонця. Вона видалась йому в своїй рішучості, в своїй природности і в тій могучості своєї пристрасти, як яка дівиця, про котрих розказують давні книги церковні.

— Майте-ж серце отче владико! . . . В заших руках наша доля, не робіть нас нещасливими!

Так благала вона і знов похилила головку, коли побачила, що він стоїть студений як лід і не рушиться та не відзветься до неї. Ой то дитя, що так коло його ніг аж з розуму сходить, ой та молодість, що так аж дише від неї! І знов побачив він перед собою біляві кучері тої, котру колись так шалено цілував, знов побачив перед собою ту, що ще по двацяти роках покути ставала йому перед очима, котрої гишна шия так була гарна, як цвіт лелії. То таки вона сама живцем стояла перед ним і з сльозами в очах благала його, щоб він мав серце на ту пристрасть.

Ангелиці станули сльози в очах, а все таки не перестала вона дальше говорити, бо хотіла все а все розказати.

— Та не лиш його я люблю, отче владико, я люблю його шляхотський рід, люблю його за те, що він багатий, як який король . . . Я знаю, що для того, що я бідна, то так виглядає, як коли-б мені захотілося його грошей; та воно таки і так, я голублю його задля його грошей . . . Я вам то щиро кажу, щоб ви мене добре знали. Ах, я рада-б через него розбогатіти, жити з ним в розкошах і добробуті, бути йому вдячною за всі радости сего світа, жити з ним свобідно в любові і довкола нас обтирати сльози, розганяти всяку нужду і смуток! Відколи ми любимось, то мені здається, що я вся в паволочі, вся в дорогім камінню і перлах, що у мене на руках золоті перстені і обручки, що я маю коні і повози, що маю ліси, по котрих я походжаю, а довкола мене повно служби . . . Я і не можу подумати про те, щоб ті мрії не насувались мені на гадку. Кажу вам, що вже не може бути инакше, бо він сповнив то, чого я бажала, що я буду королевою. Хіба-ж, отче владико, не годиться любити когось ще тим більше, що він сповняє всі мої дитинячі бажання і що готов мене, як в казці, обсипати золотом?

Він побачив, як вона піднялася гордо а її чаруюче личко виглядало як у якої царівни, хоч вона так простенько була

убрана. Вона виглядала зовсім як його покійниця, що також була так ніжна, як який цвіточок, а її тихі сльози були так само ясні, мов легенький усміх як у тамтої. Аж голова від неї заверталася і він почув, як її горячий віддих повіяв на його лице; йому прийшли на гадку давні часи, що заставляли його тепер по ночах молитися в сльозах і не давали спокою навіть в торжественній тишині єпископської палати, і аж мороз пійшов по його тілі. Ще сеї ночі боровся він сам з собою аж до третьої години по півночі, а тепер ся любовна пригода розбудила в нім знов давню пристрасть і розірвала на ново невилічиму рану. Але він стояв як коли-б без чувства і не дав нічого по собі пізнати, ані сліду не було на нім, як він у своїм нутрі боровся з собою, щоби втихомирити своє серце. Хоч аж кров капала йому з серця, ніхто того не бачив: він лиш поблід ще більше і ще більше затиснув губи.

Ангелика не знала, що собі робити; коли виділа, що він так уперто мовчить. Стала отже ще більше благати.

— В ваших руках, Преосвящений отче, моя судьба, змилюйтеся надімною, рішайте самі!

Він все ще мовчав а її стало вже лячно, бо здавалось її, що перед нею стоїть якась страшна сила. Ще більше злякалася, коли по боках пустої церкви стало вже темно, бо вже і на дворі змеркло, а вона все ще мусіла чекати, що з нею станеться. В каплиці не можна було вже і нагробників розпізнати, лиш на него ще падало трохи світла а його фіолетова риза стала вже чорною. Його очі засвітилися і спочили на ній. Невже-ж то від гніву вони так засвітилися?

— Коли-б я, Ваше Преосвященство, не була сюди прийшла, то я мала-б на ціле життя на совісти, що моя несміливість сталася причиною нашого нещастя... Скажіть самі, молю вас і благаю, що я добре зробила, коли прийшла просити вашого призволення!

Що тут говорити з сею дитиною? Він же сказав вже синові, для чого не хоче на то пристати а то вже досить. Він не говорив, бо був тої гадки, що і не має що сказати. Вона догадувалася того, бо хотіла аж підвестися і поцілувати його в руку. Але він взяв скоро руки назад себе, а вона перестрашилась, коли побачила, що на його бліде лице виступила кров і він став як грань червоний.

— Отче владико!... отче владико!...

Наконець він відіззався, але лиш на то, що би сказати однісіньке слово, то саме, котрим і синови замкнув губи:

— Ніколи!

І не відправивши сьогодні молитви вийшов він з церкви, а за хвилику щез і голос від його важких кроків.

Ангелика припала до плит і довго, довго заходилася від плачу, що розносився по тихій і порожній церкві.

XI.

Коли вечером встали в кухні від вечері, почала Ангелика розповідати Губертам все як на сповіди; розказала, що ходила до владики і що він ніяк не хоче на то пристати. Вона була зовсім спокійна і дуже бліда.

Губерт аж за голову взявся. Має-ж його дороге дитя страдати? І Ангелиці аж серце краялось. В його очах крутились сльози, бо він добре розумів її любов, та-ж і в нім горів той сам жар, що при найменшій нагоді і її брався.

— Бідна моя, дорога дитинко! Чому-ж ти мені того не сказала, чому не спитала о раду? Я-ж би був пішов з тобою і був би може Преосвященого намовив.

Губертина моргнула на него, щоб мовчав. Він в самім ділі говорив як без розуму. Та-ж як раз була найліпша нагода, щоб дівчині вибити то подружжа з голови. Вона пригорнула дівчину до себе і поцілувала її в чоло.

— Що-ж, моя голубко, прецінь раз по всему?

Ангелика зразу як би не чула сих слів. Відтак доходили вони до неї як би звідкись здалека. Вона вдивилася перед себе, як коли-б в порожнім просторі шукала відповіді, а відтак відозвалася:

— Хто знає, мамо!

На другий день сидла вона знов за кроснами і вишивала, як коли-б нічого не сталося. Вона стала жити по давньому і здавалось, що нічо у неї не болять. Ані трошки не показала по собі нічого, навіть ані разу у вікно не споглянула; ледви ще слідно було по ній, що вона бліда. Здавалось, що зробила з себе жертву.

І сам Губерт вже так думав. Він признавав, що Губертина розумно робить і старався не припускати Фелісіяна до Ангелики, хоч той не важився ще отверто противитися батькови, але вже так був роздразнений, що ледви ще був

в силі додержати слова, що буде спокійно ждати і не буде сходитися з Ангеликою. Він писав до неї листи, але їх переймали. Одного дня явився таки сам, але його приймив лиш сам Губерт. Вони стали один другому толкувати а вкінці таки жаден з них не знав виходу. Фелісіяна заболіло то дуже, коли Губерт сказав йому, що їх донечка приходиться поволи до себе і просив його, щоби він мав розум і не показувався, аби її не завернулася знов головка так, як послідного тижня. Фелісіян обіцяв, що буде ждати терпеливо, але не хотів ніяк взяти назад свого слова, даного Ангелиці, бо все ще мав надію, що переробить свого батька. Він рішився чекати і не вязатися з Воанкуртами, у котрих що тижня два рази бував на обіді — от лиш так робити, щоби то не виглядало, що він з ними вже зовсім зриває. Коли вже відходив, просив ще Губерта, щоби він пояснив Ангелиці, для чого він зробив собі ту прикрість і не бачився з нею; він все лиш про неї думає і все, що робить, то лиш для того, щоби з нею одружитися.

Губерт розказав опісля всю ту розмову своїй жінці а вона призадумалась.

— А ти може зробиш так, як він тобі казав, і розкажеш дівчині? — спитала вона по хвилі.

— Та чому-ж би ні? Я би її все розповів.

Губертина поглянула на него поважно і сказала:

— Роби, як хочеш... Лиш одно май на увазі: Він все робить так, як видумав в своїй голові, а вкінці буде все таки мусів піддатися волі батька, а нам дитина погібне.

Губерт і сам то зміркував; він не мав якось відваги її того сказати а вкінці таки постановив нічого не говорити про те, що йому сказав Фелісіян. Впрочім і він ставав з кожним днем спокійніший, бо Губертина все йому говорила, що Ангелика чим раз більше опам'ятується.

— От видиш, рана таки гоїться... Дівчина забуває.

Але Ангелика не забувала, вона лиш ждала. Вона не жила вже тою надією, що живуть звичайно люде а все лиш думала, що її мусить показатися якесь чудо. Коли Бог має її дати щастя, то певно, покаже якесь чудо. Вона спустилася зовсім на ласку Божу і думала, що то такий допуст Божий на ню за то, що вона проти його волі ходила до Преосвященного. Без його помочі прецінь нікому не станеться і ніхто нічого не вдіє. Вона в покорі просила ласки Божої, бо

ще лиш від Бога сподівалася помочі. Сама вже не робила нічого а спустилась зовсім на ті невидимі сили, що її окружали. Що вечера при світлі лямпи читала в старій книзі побожні оповідання і шукала в них потіхи і радості як мала дитина. Ані крихітки не сумнівалася про ті чуда і була переконана, що безмежна сила невидимого дає поміч чистим душам.

Сталось, що як раз тоді церковний тапіцер зайшов до Губертів і замовив у них багату вишивку для Преосвященого до єпископського престола. Вишивка мала бути півтора метра широка а три метри довга і мала вправитися в різьблене опирало престольного стільця. Вона мала представляти двох ангелів натуральної величини, що держали корону над гербом Готкерів. Вишивка мала робитися барелефно — робота, що вимагала великої зручності і багато труду та мозоли. Губерти не хотіли зразу піднятися сеї роботи, бо боялися, що то Ангелику страшно змучить, а ще саме головне, що то знову на ню сум насуне; бо як стане цілими тижнями нитка за ниткою вишивати сей герб, то знов все собі пригадає. Але Ангелику гнівало то, що вони такої роботи не хотять приймати, і для того що дня бралася з надзвичайною силою волі до роботи. Здавалося, що вона сильніша стає від того, коли може добре наробитися, що її конче треба роботи, щоби умучити своє тіло і мати відтак спокій.

І так жили вони собі в старосвітській робітні і дальше спокійно, як коли-б нікому з них не забилося ніколи серце живійше. Губерт робив коло кросен, відбивав, натягав і розпускав а Губертину помагала Ангелиці. Коли прийшов вечір, то обі аж пальців собі не чули. Ангелів і орнамент треба було розкладати на різні часті і треба було робити окремо. Ангелика натягала качільцем на матерії грубі згрібні нитки і прикладала їх в противнім напрямі англійською пряжею; часом моделювала тоті нитки менелюрдом або витискачем, робила ним фалди в одежі ангелів, і витискала орнамент. Була то чисто різьбарська робота. Скоро вийшла форма, то Губертину і вона перетикали її сухозолотю і пришивали коротким стібном. Золотий берелеф виходив пречудно, делікатно і гарно та світився в закоптілій хаті як сонце. Старі прилади, залізка до вирізування, шила, довбеньки і клевиці стояли там рядами і в порядку вже яких сто літ; на рамах були порозкидані то коробки на відпадки, то віск, наперстки

і голки; в кутику стояли заржавілі стара самотовка і сновалка, вони ніби дрімали в тім глибокім спокою, який панував в хаті.

Так минали дні за днями. Ангелика від рана до вечера ломила одну голку за другою, бо то не легко було пришивати сухозолоть до грубо навоскованих ниток. Хтось би був подумав, що робота так занимала її душу і тіло, що вона і не в силі вже була думати. В девятій годині відтак падала вже з ніг і тоді спала як колода. А мимо того, коли нераз трохи відітхнула, дивувалася, що не бачить Фелісіяна. Хоч зовсім не старалася, щоби з ним зійтись, то все-ж таки думала, що він прецінь повинен побороти всі труднощі і сам старатись зійтись з нею. А мимо того признавала, що він добре робить, і була-б гнівалась на него, коли-б побачила, що він хоче все на свій лад переробити. Вона жила тепер лиш одною надією, вечером лягала спати в надії, що другий день принесе їй щастя. Доси ще була спокійна, але нераз підняла головку і сама себе питала: доки-ж так буде? Тоді колола так сильно голкою, що нераз аж до крови пальці собі поколола. Нераз мусіла голку кліщами витягати. Навіть коли голки прискали як скло, то вона ані трохи не ставала нетерпелива.

Губертину непокоїло то дуже, що Ангелика так в одно працює, а що то якраз настало було велике прання, то вона таки силою відірвала доньку від вишивання, щоби бодай чотири дні походила по свіжій воздусі і вигрілась трохи на теплім сонці. Бабуся Габе була якось случайно здорова і могла помагати прати та полокати. З прання зробилось на Маріїнськім полі правдиве свято, бо під кінець серпня настала була чудова погода, була і спека і холодна тїнь; а до того ще і з Шевроти віяло дуже милим холодом, бо вода під густими вербами була студенна як лід.

Ангелика була першого дня досить весела; вививала праником і полокала плаття, її веселила та річка і дерева над нею, той млин, що вже давно розвалився; словом все, що для неї було так миле, що тільки згадок насувало їй на память. Вона-ж там побачила перший раз Фелісіяна в загадочнім світлі місяця, а відтак познакомилася з ним на сім місці того дня, коли то він зловивши сорочку, що вода була вхопила, здавався їй такий дуже незручний. Кілько разів скінчила жмякати який кусник, то не могла повздержатись, щоби не

глянути на заказану фіртку від владичого города: та-ж вона ішла раз вечером через ню з милим, попід руку! Ану-ж він її тепер отворить несподівано та поведе її з собою і обое припадуть до колін його батькові. Та надія додавала її життя при простій роботі а піна так лиш розскакувалася на всі боки.

Коли на другий день бабуся Габе привезла послідний раз візком білля, що мала разом з Ангеликою розвішувати, розбалакалась була без кінця, а відтак зовсім не в злій гадці запитала:

— От як раз нагадала собі... чи чули ви, панночко, що Преосвящений женить свого сина?

Дівча, що якраз розвішувало хустки, аж присіло на коліна в траву і серце в ній заклало.

— Цілий світ вже про те говорить... В осени буде весілля сина Преосвященого з панною Воанкур... Передвчера мали вже все залагодити.

Ангелика все ще стояла на колінах і не могла піднятися, а по її головці снувались без ладу ріжні гадки. Для неї не була то новина, вона зміркувала, що то правда. Мама вже давно її про те говорила і вона повинна була бути на то приготована. Але в першій хвилі аж ноги ослабли під нею на гадку, що Фелісіян зі страху перед батьком відважився женити з другою, хоч її не любив. Аж тепер він для неї страчений, а вона його так всім серцем полюбила. Не могла ніяк помістити в своїй головці собі, щоби він був так нечесний, і догадувалася, що він лиш клониться перед волею свого батька та пхає і себе і другу дівчину в нещастя. Не могла аж відітхнути і лиш очима повернула на огорожу, а кров закипіла в ній, мов би то вона хотіла розірвати огорожу, влетіти туди, добутись до него і додати йому відваги, щоби він таки не подавався.

Аж сама здивувалася, що вона так якось інстинктивно силувалася закрити своє зворушення, коли відповіла:

— А правда, він жениться з панною Клярою... Гарна панна, нема що казати; кажуть, також, що вона і доброго серця.

Скоро лиш бабуся пішла, так вона і зараз постановила побічи до него. Досить вже наслухалась і годі її вже було зважати на то, що вона заклалася більше на него і не подивитися. За що-ж і яким правом так її з ним розлучують?

Адже все довкола неї, і катедральна церква, і шумяча річка і ті старі дерева, під котрими вони шептали собі про свою любов, все то говорило їй тепер, що вона його любить. Там де її любов розцвилася в повній силі, там хотіла вона відібрати його собі назад а відтак втікати з ним геть далеко край світа, де би їх вже ніхто не найшов.

— Слава Тобі Господи, вже скінчилося, — сказала бабуся Габе розвісивши останній ручник на корчі; за дві години все вже буде сухе. Бувайте здорові, панночко, мене вже вам тепер не треба.

Серед сего білля, що як той цвіт відбивало від зеленої трави на полі, думала Ангелика про той день, коли то серед шуму повіваючих в воздуху випраних хуст їх серця так чесно пізналися. Чому-ж він вже не показувався, чому не заходив до неї? Коби так вона могла його обняти тепер своїми руками, то вже і знала би, що він нічий більше лиш її. Вона б не гнівалася на него за то, що він так слабодушний, досить, щоби лиш показався а вона-б нічого більше не бажала, лиш коби так на завсідги були щасливі. Він би на все зважився, коби вона лиш на хвильку могла бути при нім.

Так минула година а Ангелика все ще походжала повільним кроком поміж розвішеним біллям. Від ясного світла сонця і вона сама виглядала біла. В її груди відізвався якийсь неспокійний голос і ставав чим раз сильніший, та не давав їй підійти під огорожу города. Вона злякалася тої боротьби, яка в ній знов відізналася. Так чого-ж? Хіба-ж вона не повинна була так зробити? Але тимчасом прийшло їй щось иншого на гадку, над чим вона призадумалась, а що заглушувало її простодушну пристрасть. Не було нічого простішого, як лиш побічи до милого. Але вона не мала вже відваги, бо їй став мучити сумнів і не пускав її: прецінь вона заклалася, а коли-б тепер пішла, то може-б і зле зробила. Коли над вечір білля вже повисихало а Губерт прийшов їй помагати зніматися, то вона все ще не знала, що має зробити. Постановила в ночі розважити. Набравши перед себе повнісенько білих як сніг хуст кинула ще раз неспокійним оком довкола на Маріїнське поле, як колиб боялася, щоби тиха в сій закутині природа, повірниця її гадок, не зрадила її.

На другий день пробудилася Ангелика дуже неспокійна. Минали ночі за ночами, а вона все ще не знала, що має

робити. Лиш то могло-б було її ще успокоїти, коли-б вона певно знала, що він ще її любить. В то вірила вона непохитно; її чувство говорило їй, що вона спочила-б в нім як в Бозі. Коли-б він її не любив, то вона могла-б чекати і зносила би все спокійно. От і знов почала ходити до своїх давних убогих а найменша їх нужда так вражала її серце, що її очі ставали зараз повні сліз. Дідусь Макар брав радо від неї тютюн, а у Шутів, що лиш могли, то дерли від неї, хоч би які ласощі. А вже найліпше уміла Лямбалезиха визискувати добродійницю; Тіяннера не раз в неділі та свята ходила на танець в сукні доброї панночки. Коли Ангелика одного разу принесла Лямбалезисі сорочки, що її день перед тим обіцяла, застала там паню Воанкур з її дочкою панною Клярою разом з Фелісіяном. То певно він їх сюди привів. Вона сховалась перед ними і вернула назад з студеним як лід серцем.

В два дні пізнійше виділа вона знов їх всі троє разом, як виходили від Шутів. Та як би на лихо ще дідусь Макар розказував її одного дня, що той гарний панич був у него з якимись двома панями. Від тепер перестала вона вже навідуватися до своїх убогих, вони вже не належали до неї. Фелісіян забрав їх її, щоби віддати їх в опіку своїм паням. Вона перестала заходити, бо боялася, щоби коли не стрітилась там з ними і не розривала на ново рани в своїм серці, котра і без того ставала що раз більша. Вона міркувала, що щось в ній завмирає, що її життя капля за каплею десь сзеає.

— Він мене не любить!

Ті слова вирвались її з уст мимохіть, коли вона одного вечера по такій стрічі вернула на самоту до своєї кімнати і з жалю та тривоги аж не могла відітхнути.

Перед її очима станула Кляра Воанкуртівна, росла і гарна, чорноволоса, а він коло неї, високий та пишний. Хіба-ж вони не як би сотворені одно для другого, з того самого роду і так нероздільні, що і ніхто не догадався би, що вони ще не пібралися.

— Він мене не любить, таки не любить!

Від тих слів понісся грімкий голос по хаті і здавалося, як коли-б від него щось з лоскотом в її груди пукло, мов би то завалилася якась ціла будова. Її віра в ній захиталася а з нею і все повалилося. Вона не могла вже тепер все спо-

кійно і холодно розважати та розбирати. Чому ще тамтого вечера вірила, тому тепер вже і крихітки не хотіла не вірити: один подув вітру, що не знати, звідки прийшов, приніс то з собою. В одній хвилі попала вона в найбільше нещастя, котре аж тоді можна почути в цілій його силі, коли знаємо, що нас не любить тота людина, за котру ми і життя віддати готові. Та-ж він її раз сказав, що нема більшого болю, нема страшнійшої муки, як знати, що нас не любить той, кого ми любимо. Доси вона ще якось держалася, бо вірила сильно, що настане чудо; але тепер, коли втратила віру, то і сили її опускали і вона, як мала дитина, не знала, що собі робити і де подітися. Почалася тепер боротьба повна муки.

Насамперед почала вона вмовляти в себе, що нічого собі з того не робить: коли він її не любить, то тим ліпше! Вона не з тих, щоби ще його любила. І так сама себе дурила; вмовляла в себе, що він її зрадив, удавала байдужну, а все таки вишивала герб Готкерів. А мимо того мало серце її не пукло, встидалася лиш признати, що вона все ще його любить. Через цілий тиждень, відколи вона нитка за ниткою вишивала герб Готкерів, то лиш страшно мучилася. Емаліовані части треба було робити з кордонетового шовку а металеві сухозолоттю. Але-ж бо то і мука була, коли руки так і тряслися, коли треба було схилити головку, щоб укрити очі повні сліз, котрі до того ще блеск від гербу томив! Лиш про него думала, лиш його над все в світі поважала задля його казочного, шляхотського роду. А коли вишивала приповідку: „Коли така Божа воля, то і моя”, то пізнала добре, що вона на віки прикована до него і що годі вибити собі його з голови: аж не виділа, що робить і таки без пам'яті, от так з простої навички, колола голкою.

Аж жаль брав дивитися, як Ангелики бралася розпука з любови, як її мучила та безнадійна любов а вона не могла її позбутися. Все ще думала, що піде до Фелісіяна, що кинець йому на шию і таки його вже не пустить від себе. Боротьба розпочиналася все наново. Нераз здавалося її, що вона вже побідила, бо в її серці настав якийсь великий спокій; аж сама себе не пізнавала, коли так спокійно і смиренно припадала в покорі самовідречення: то вже не була з неї та сама, то якась инша, добре вихована дівчина, які виводить звичайно щоденне життя і яких робить виховання. Але

відтак почала в ній знову кров грати; її цвітуче здоров'я, її молодість повна охоти до життя поривали її цілою силою з собою і вона знов робилася та сама, давна; в ній відзивалася давна гордість і давна пристрасть, її перла знов та сила незвісного її походження. Хіба-ж вона таки конче мусить бути слухняною? Та-ж її до того нічо не обов'язує, вона має прецінь вільну волю. Вже думала, як би то утечи і обчислила собі точно пору, в котрій могла би найдогідніше дістатися через фіртку в огорожі до єпископського города. Але і зараз брав її страх, відзивалось в ній якесь глухе почуття нещастя і брали муки сумніву. Так минали їй в тій непевности найприкрійші хвили. Безустанно відзивалася в ній то ціла сила любови, то знову страх, щоби не поступити на злу дорогу, а кілька разів серце її побідило, тільки разів ставала вона і слабосильнішою.

Одного вечера хотіла вона вже вийти з хати, щоби зі-йтися з Фелісіяном і призадумалась над тим, як то в ній серед тої розпуки мало сили, щоби всему ставити опір. Тоді то прийшла їй на гадку її книжка з дому убогих. Вона виймила її зі скрині і стала в ній перевертати листки. При кожній стороні листка ставало їй перед очима її низьке походження, нічого майже вже більше не бажала, як лиш зносити все з покорою. Не знала своїх родичів, її назвиско не було записане в книзі, лиш дата і число і більше нічого; так зросла вона і була сама на світі як та билинка в полі! А згадки насувались її на голову одна по другій: бачила знов перед собою Неверські зелені толоки і ті звірята, що вона їх там пасла; той рівний гостинець, що йшов з Сулянжи а по котрім вона ходила босими ногами; виділа перед собою маму Ніні, що її біла по лиці, коли вона накрала яблук. А вже найбільше згадок викликували в ній ті сторони листків, на котрих були записані що три місяці візити надзирателя і лікаря. Тут були иноді замітки і пояснення побіч підписів: на одній стороні стояло написано, що вона раз мало не померла на якусь недугу; по другій знов домагалася її кормителька заплати за якісь попалені черевики, а дальше якісь погані замітки про її ледащий характер. Ціла книжка була лиш одним записом недолі.

Але одна річ аж до сліз її довела, то було розпорядження, після котрого знято її з шиї той нашійник, котрий вона аж до шестого року мусіла на собі носити. Вона ще

добре собі нагадувала, як ненавиділа той нашійник з оливних зернятко, насіяних на шовковий шнурочок і счеплений срібним медаліоном з датою її вступлення і з її числом. Вона добре міркувала, що то був ланц неволі і була би його радо на собі малими рученятами піврала, без згляду на то, що би її відтак було чекало. Коли піросла, то аж страх її збирав, що той нашійник її задушить. Що-ж то була за радість, коли явився надзиратель і в присутности начальника громади здіймив з неї той знак її особи а в книжці помістив її опис, в котрім стояло навіть про її сині очі і про мягеньке ясне волосся! А мимо того все ще її здавалося, що вона має на собі той нашійник, що закладається ніби як тому псови на шию, щоби його відтак розпізнати; її здавалося, що він все ще її гнете, і що вона від него задушиться. Коли того вечера дійшла аж до тої сторони, почула низькість свого роду в цілій силі і з плачем вибігла на гору до своєї кімнати; вона подумала собі, що не є його любови достойна. Ще два рази так помогла її тота книжка, але відтак і вона не мала вже сили над її пристрастю.

Тепер стала її нападати покуса, особливо в ночі. Заки лягла спати, силувалася читати історію святих, щоби могла спокійно заснути. Але хоч і як силувалася скривши голову в долоні, сама не розуміла, що читає: чудеса ошоломлювали її; перед її душею пересувалася лиш якась неясна товпа духів. Омлівала і лежала як колода серед темної ночі а відтак зривалася нараз з постелі, як би від якогось страшного переляку. Переверталася як в горячці, а відтак клякала між порозкиданими подушками і молилася; на її чоло виступав горячий піт а потому брала її знову дроз; тоді то зложивши руки говорила крізь сльози:

— „Боже мій, Боже, чоґо Ти мене опустив?“

Мало не дуріла, що вона в такій пізній порі і серед такої темноти сама одна. Її снівся Фелісіян, а їй жаль було одягнутися і збічи до него, хоч нікого не було коло неї, хто би її не пустив. Ласка Божа опустила вже її, Бог відступив від неї. В розпуці своїй призивала вона всі невидимі сили, надслухувала їх голосу, але на дворі було глухо і пусто, ані вітерець не ворухнувся, ані не чути було хоч би найменшого шуму. Здавалось, як би все вимерло: і Марійнське поле з Шевротою, і верби та другі дерева в єпископськiм городі, а навіть і сама катедра. Не осталась ані одна з тих мрій, ко-

трими вона все була окружила, розплилася десь була навіть і та біла хмарка Пречистої Діви; осталася ще лиш одна могила.

Безсильна виляса вона в корчах як та християнка первісної церкви, котру гнув до землі первородний гріх, скоро не прийшла їй в поміч надприродна сила. В тім кутику свого прибіжища, де тихо було як в могилі, чула вона, як відзивався на ново первородний гріх і голосно тріумфував над її вихованням. Коли до кілька хвиль не прийде їй в поміч яка незвісна сила, коли довкола неї не проснеться все до нового життя і не поспішить їй в поміч, то вона певно буде мусіла піддатися і себе згубити. „Боже мій, Боже, чого Ти мене опустив?” Вона припала на своїй постелі на коліна так маленька, так ніжненька, і чула, що вже смерть до неї надходить.

Досі ще за кожний раз додавав їй сил в останній хвилі її розпуки свіжий воздух. Ласка Божа вертала назад до неї і вона знов опам'ятувалася. Вона скочила отже босими ногами на поміст і побігла чим скорше до вікна. Там почула вона знов ті голоси, там знов дотулились їй волосся невидимі крила. Святі з побожних оповідань стали знов виходити з поміж дерев і каміння та стали її окружати. Її непорочність, її доброта і все, що в ній лиш було доброго, вернуло знов до неї і спасло її. Вона перестала вже боятися, була вже безпечна, свята Агнія приступила знов до неї і другі святі дівичі уносилися весело в горі понад нею. З далека наступ до неї якийсь голос відваги, рознісся якийсь довго невтихаючий шепіт побіди, що мішався з легеньким нічним вітром. Так віддихала вона цілу годину теплим свіжим воздухом; засумувавшись постановила радше померти як не додержати присяги. Утомлена лягла спати і заснула в страху, щоби їй на другий день знов таке не приключилося, бо вона мусіла би таки піддатися, коли-б так за кожним таким нападом так її сили опускали.

Від коли Ангелика думала, що Фелісія їй не любить, стали їй дійсно сили опускати і вона все була якось дуже утомлена. Вона чула рану в своїй груді, котра потайком і тихо гнала її з кожною хвилиною чим раз скорше в могилу. Зразу проявлялася їй недуга лиш якимсь утомленням, відтак не ставало їй духу, мусіла відкладати голку і дивилася мутними очима кілька хвиль наперед себе. Не могла чогось їсти

і ледви лиш іноді напилася трохи молока. Хліб свій ховала і дробила куркам сусідки, щоби лиш не безпокоїти своїх родичів. Прикликали лікаря, але той не міг нічого в ній добачити; казав лиш, що тому всему вина, що вона сидить заперта, як в монастири; її треба більше руху. Вона почала ослабати на цілім тілі, очевидно марніла поволи. Коли ходила, то так якось, як коли-б підіймалася на крилах і хотіла злетіти, а її лице аж горіло від того вогню, що палив її душу. Прийшло було аж до того, що коли сходила з своєї кімнати, то мусіла таки обіруч держатися стіни, щоби не упасти. Але вона все ще на силу робила, коли виділа, що на ню дивляться, і хотіла навіть братися до трудної вишивки до єпископського престола. Її тоненькі руки не мали вже до того сили, а коли зломилася голка, то не могла вже і кліщиками її витягнути.

Одного дня мусіли Губерт і Губертина конче вийти з дому і лишили Ангелику саму при роботі. Коли вернули, застали, що вона зімлівши лежала на землі перед кроснами, вона таки зсунулася з стільця на землю. Не було вже в ній кому робити, оден великий золотий ангел лишився недокінчений. Губерт перестрашився та став її підіймати, щоб поставити на ноги, але вона все таки валилася з ніг і не могла прийти до памяти.

— Дитинко моя, дитинко моя... ради Бога відізвися!

Ангелика розкрила очі і споглянула на него мутним зором. Чого-ж він назад прикликав її до життя? А вона так була щаслива, що вже умерла!

— Що тобі душечко? Ти нам таки правди не сказала, ти все ще його любиш?

Вона нічого на то не сказала, лиш сумно, дуже сумно споглянула на него. Губерт підняв її з цілою силою своєї розпуки і заніс її до її кімнати. Коли положив її так бліду і безсильну на постіль, то аж розплакався з жалю, що то на него прийшло розлучати її від того, котрого вона любила.

— Чом же ти мені нічого не казала? Та-ж я би його з цілої душі привів до тебе!

Але вона все таки не відзивалася і закрила знов очі, як коли-б задрімала. Він станув коло неї; його очі спочили на її подовгастім і білім як лелія личку, йому аж серце краялося з жалю. Коли вона легенько відітхнула, пустився він іти в долину, бо чув, що жінка надходить.

Там на долині в робітні стали вони пояснювати собі справу. Губертина здіймала як раз капелюх з голови. Він її зараз розповів, що підіймив дівчину з землі і що вона лежить тепер на своїй постелі, як коли-б мала вже вмирати.

— Не сказала нам правди. Вона все лиш про него думає і готова через него померти... Коби ти знала, як то мене вразило і як мені стало совісно від того часу, коли я все зрозумів і коли виніс її майже неживу на гору! То такі ми тому винуваті, бо ми їх не поправді розлучили... І ти спокійно дивилася на то, як вона пропадає, і не сказала її нічого, щоби її ще уратувати?

Губертина мовчала як Ангелика і лиш зблідла і повна жури споглядала розумним оком на него, а Губерт, чоловік пристрасний, котрому та любовна мука таки зовсім була звернула голову, не міг успокоїтися лиш все говорив та розкладав руками.

— Добре, я поговорю з нею та скажу їй, що Фелісіян її любить, і що то ми лиш не сказали їй правди та не дозволяли йому заходити... Кожда її сльоза палить тепер вогнем мое серце. Мені здається, як коли-б я кого убив. Я рад би зробити її щасливою, в який би то не було спосіб...

Він підійшов до жінки, його обурене чувство ніжності відзивалось в нім голосно, а ще більше змішало його, що жінка засумувалася та заєдно мовчить.

— Коли вони любляться, то вже їх річ, як мають робити. Хіба-ж є щось більшого на світі як любити і бути любленим? Так то вже на світі, що щастя хоче само собою ридити, все одно, яким способом...

Наконець відозвалася і Губертина, своїм способом — поволи; вона стояла неподвижно коло него.

— Правда, аби він її нам забрав, проти нашої волі і проти волі його батька?... Ти так їм радиш і думаєш, що вони будуть щасливі, що сама любов їм вистане...

А відтак не перестаючи говорила дальше жалісним голосом:

— Коли я вчера вертала та ішла попід кладовище, відозвалася в мені якась надія і я зайшла туди... Я ще раз прилякла на тім місці, де вже наші коліна землю утоптали, і молилася там довго...

Губерт зблід і якось успокоївся. Йому прийшла на гадку та могила завзятої матері. Давніше ходили вони туди,

плакали над нею і покорялися та признавали свою вину, що би лиш покійниця в могилі простила їм. Цілими годинами перебували вони там в надії, що з могили вийде для них ласка, коли ще взагалі могла для них бути яка ласка. Чого вони бажали, чого дожидали, то була друга дитина, дитина прощення, той знак, по котрім вони-б пізнали, що покійниця їм простила. Але досі і сліду не було, щоби покійниця в могилі далася ублагати.

— Я довго молилася, — говорила Губертина, — і надслухувала, чи що не порушиться...

Очі Губерта спочили на ній допитливо.

— Нічого, нічого не піднялося з під землі, нічо не задрожало в мені. Все пропало, вже за пізно, ми самі хотіли свого нещастя!

— Отже то я тому винен? — спитав Губерт дрозжачим голосом.

— А вже-ж що ти винен; і я винна, що пішла за тебе... Ми не слухали, а тепер мусимо за то ціле життя покутувати.

— Ти отже нещаслива?

— Так, я нещаслива... Жінка, що не має дітей, не може бути щаслива. Любов сама ще нічого не значить, коли нема благослвенства.

Він безсильний присів на стілець а в очах закрутилися йому сльози. Ще ніколи не розкрила була вона йому так отверто тої болючої рани в їх життю; а вона, що звичайно старалася його зараз потішати, коли іноді мимо волі зробила йому якийсь докір, стояла тепер як той стовп і не думала його розважати. Він розплакався і промовив крізь сльози:

— Навіть і то дороге дитя там на горі проклинаєш... Не хочеш, щоби віддалася так, як ти за мене, щоби вона так терпіла як ти...

Губертина кивнула лиш на то головою, але в тім було видно цілу силу її волі і простоту її серця.

— Та-ж ти сама казала, що дівча загине... Хіба-ж тобі хочеться таки її смерти.

— Волить умерти, як жити нужденно на світі!

Губерт піднявся і кинувся її на шию. Обоє плакали і обнявшись довго так стояли. Він був переконаний, а вона мусіла спертись на його плече, щоби набрати відваги. По хвилі пустили одно другого і хоч повні розпуки набрали я-

кось відваги. Коли така Божа воля, то і вони готові пристати на смерть дитини.

З сеї пори не могла Ангелика виходити вже з своєї кімнати. Її були сили так опустили, що вона не могла вже і до робітні зійти, а коли таки на силу хотіла туди дістатися, то голова її крутилася і ноги вяли під нею. В перших днях могла ще перейти аж до балькону, хоч правда, що держачись меблів, але пізніше ледви ще могла поступитися від постелі до стільця. Та і то вже була для неї за велика дорога і вона лиш два рази на день важилася нею ходити а за кожний раз дух в ній запирало. А мимо того вона все ще робила. Правда, що барелефову вишивку мусіла покинути, бо то її дуже томило, але вона вишивала цвіти тінюваним шовком. Ті цвіти вишивала вона з природи, після китиці безвонних цвітів, що її не рознервовували, після гортензій і мальв. Цвіти ті стояли в вазі. Нераз мусіла вона на кілька хвиль відложити роботу, бо шовк, хоч і як легкий, важив дуже в її пальцях. За два дні вишила ледви одну цвітку, що на сатині виглядала як жива. Вишивання було для неї життям, хотіла таки з голкою в руці умирати. Так марніла вона від свого болю а її життя, то була ще лиш чиста і гарна полумінь.

Та і на що їй було ще жити, коли Фелісіян її не любить? Тепер умирала вона від того переконання, що він її не любить, а може і ніколи не любив. Доки ще чула силу в собі, боролася проти свого серця, проти свого здоров'я і молодости, що перли її з ним злучитися. Від коли-ж її прикувало тут до її кімнати, мусіла всего відречися, все минулося.

Коли Губерт одного ранку посадив її на крісло і підложив подушку під її дрібненькі увялі ніжки, усміхнулася вона до него і сказала:

— Ой, тепер я певно вже набралася розуму, бо вже не можу утечи.

Губерт мусів чим скорше вийти з кімнати, бо боявся, щоботи таки не розплакався, так був зворушений.

ХІІ.

Тої ночі не могла Ангелика заснути. Хоч і як була ослабла, а сон якось не брався її розпалених очей. Коли Губерти лягли вже були спати і десь може вже північ дохо-

дила, попробувала вона піднятися, хоч мусіла дуже намучитися, заки могла встати. Її чогось страх взяв, що вона умре, коли не встане з постелі.

Закашлялася, загорнулася відтак в плащ і на силу підійшла до вікна, отворила його широко. Зима була легка і лиш дощ не перестав падати. Вона сіла відтак на крісло з поруччам. В лямпі, що цілими ночами горіла перед нею на маленькім столичку, підтягнула гніт. Там побіч книги з побожними оповіданнями стояла і китиця з гортензій та мальв, після котрої вона вишивала. Щоби все було так як то дійсно звичайно бувало, прийшло їй ще на гадку взятися до роботи; вона притягнула до себе кросна і дрожачими руками уколола кілька разів голкою. Червоний шовк одної цвітки відбивав як кров від її білих пальців; здавалося, що то кров спливала каплями з її жил.

Напоперевертавшись перед тим на горячих подушках зо дві години безсонно, здрімалася на кріслі в одній хвилі. Головка її, сперта на опирало, повисла була трохи на праве плече; в пальцях все ще держала шовк і можна було думати, що вона ще робить. Так спала вона і не рушилась ані разу а тиха кімната з своїми білими стінами виглядала при світлі лямпи як гробниця. Білде світло освічувало велику ніби королівську постіль з її споловілими рожевими заслонами; лиш скриня і шафѣ та дубові стільці закривали якотакі ті стіни могили. Хвилі минали за хвилями а вона спала спокійно.

Нараз щось зашевеліло. На бальконі явився Фелісіян, висохий як і Ангелика та аж дрожав. Йому з лица було видно, що він чогось дуже налякався; він ввійшов до кімнати і побачив тут її в кріслі, а вона при світлі лямпи виглядала так гарною, що аж жаль брав дивитися, що вона очевидно загибає. Безконечний біль стиснув його за серце він поступився кілька кроків і припав на коліна та вдивився засумований в свою милу. Вона вже дійсно не була та сама, що давніше, недуга її зовсім змінила; вона виглядала вимарніла і легка як перце, котрим вітер носить. На її лиці пробивалися в сні дуже виразно її муки і її покора. Він її ще лиш по тім пізнав, що вона все ще була так само мильська як давніше, що її ніжненька шийка так само ще підіймалася з круглавих плечий і що її подовгасте личко було ще таке саме як у тої святої, що підноситься до неба. Лиш

волосся не було вже так блискуче як давніше а з під тоненької і мягенької як шовк шкіри її тіла пробивалася студенна вже як лід її душа. В своїй красі виглядала вона на гу святу, що позбулася вже своєї смертельної покриви. Він аж очі свої забув і так був зворушений, що зложивши руки стояв в розпуці перед нею на колінах і не рушився. Вона все ще спала а він дивився на неї і не міг надивитися.

Може бути, що легенький віддих з уст Фелісіяна долетів до неї, бо вона нараз отворила очі широко. Не дихала а лиш поглянула на него і усміхалася, як коли-б її щось снилося. То він, вона його зараз пізнала, хоч він так змінився. Її здавалося, що вона все ще спить, бо лише що він її снівся, а то її ще більше мучило, що вона як раз тепер мусіла пробудитися.

Він витягнув руки до неї і промовив:

— Серденько моє, я вас люблю... Я довідався, що ви нездужаєте і я прилетів до вас... Я з вами, я вас люблю...

Вона сіла просто. Почала чогось дрожати і чисто механічно закрила йому очі руками.

— Вірте мені, то я тут перед вами і я все ще вас люблю, як любив.

Вона скрикнула.

— Ах, то ви... Я вже вас не сподівалася, а то ви...

Як би нічого не виділа, взяла його за руки і переконалася, що то дійсно він і що то її не сниться.

— Ви все ще мене любите, і я вас люблю мимо всего, ба, ще більше, як думала, що колись буду могла любити!

Від того великого щастя вона аж не знала, що з нею діється, а вони почувши, що все ще любляться і що можуть то собі висказати, на все забули. Давні муки і давні перешкоди зeszли десь тепер. Вони самі не знали, звідки тут разом взялися і розплакавшись з радости припали одно другому до грудей; він з жалю над нею став аж без памяти, а вона з туги за ним так була змарніла, що йому здавалося, що він лиш тїнь її держить в своїх обняттях. Від великої радости не могли з місця рушитися; вона сиділа як прикована на кріслі, не чула в собі ні рук ні ніг, а коли хотіла підіймитися, то лиш заточилася і упала назад на крісло.

— Ах, мої дорогенькі, тепер сповнилось моє бажання; я вас знов побачила, заки умру.

Він підняв голову, як би налякався.

— Що, вмирати?!... Але я хочу жити! Я з вами і люблю вас!

Вона усміхнулася.

— Тепер вже можу умирати, коли ви мене любите. Тепер вже і смерти не боюся, коли ви мене любите; так засну на віки на ваших грудях... Скажіть мені ще раз, що мене любите!

— Люблю вас, як любив вчора, як завтра буду любити. Вірте в мою любов, котра буде вічна.

— Так, на віки будемо любитися.

Ангелика з великої радості повела неспокійними очима довкола по білих стінах кімнати. Нараз як би пробудилася. Опам'яталася знову і стала роздумувати над своїм великим щастям і аж здивувалася, що то все дійсна правда.

— Ви мене любите, а чому-ж ви скорше не прийшли до мене?

— Ваші родичі сказали мені, що ви мене не любите. Я рад був умерти... Аж коли довідався, що ви нездужаєте, рішився я зайти до вас; я був на то приготований, що мене звідси наженуть, де передімною двері заперли.

— А мені мама сказала, що ви мене не любите. І я повірила мамі, бо я вас раз стрітила з тою панною і думала собі, що ви послухали Преосвященого.

— Ні, я лиш чекав... Але я таки не мав відваги, я дрозжав перед ним.

Обоє замовкли. Ангелика піднялася знову. На її лиці видно було вираз якогось гніву, від якого аж жилка на чолі була її набігла.

— Так нам обоєм не сказали правди, щоби нас розлучити... Ми любилися, а вони нас мучили і ми обоє мали зійти марно з сего світа. То вже таки погано, то звільняє нас від присяги. Ми свободні.

Від гніву взялася в ній звідкись і сила. Вона не чула вже того, що нездужає, бо в ній відізналася давна пристрасть. Досі думала вона, що її мрії щезли на віки, а то нараз віджили вони знову в повній силі. Вона могла сміло сказати, що заслужила собі вповні на любов і що на других вина спадає! То підносило значіння її особи і заставляло її аж ніби тріюмфувати а її брала така злість, що вона не знала вже сама, що робить.

— Ходімо звідси! — сказала вона спокійно.

Сила волі прогнала її неміч і вона без нічиєї помочі перейшла по кімнаті. Вже добирала собі плащ, в котрий мала загорнутися а голову думала завязати хусткою.

Фелісія аж врадувався, коли побачив, що вона робить то, чого він вже давно бажав; він вже давно хотів її викрасти, але якось не смів її того казати. Він хотів з нею виїхати, хотів без сліду пропасти, одним словом усунути всякі клопоти, всякі перешкоди, більше нічого не бажав! А то все мало тепер статися і вони не потребували вже довго надумуватися.

— Ходім звідси, серденько, і то зараз! Я прийшов, щоб вас звідси забрати; знаю, де можемо дістати коней. Заки розвидниться, будемо вже далеко, далеко звідси, так, що вже нас ніхто не дожене.

Вона висувала і засувала шуфляди, так, одну за другою і в своїм роздразненню навіть нічого з них не виймала. Цілими тижнями мучилася, щоби вибити собі його з голови і вже думала, що то її удалося, а тепер таки побачила, що не вдіяла нічого і що хіба треба її наново ту роботу розпочинати! Але де би взялась в ній тепер сила до того?! Коли вони полюбилися, то найпростіша річ побратися, а ніяка сила їх вже більше не розлучить.

— Що мені би забрати з собою? . . . Яка я була дурна, що я вже давніше того не зробила, коли подумаю, що вони не встидалися і неправди передімною говорити! Я трохи не згинула, що вони не хотіли вас закликати . . . Кажіть же бо, чи брати мені білля, одіж? . . . Ось тепла спідниця . . . А вони пледи передімною несотворені річи і хотіли мене залякати. То добре, а то зле, то можна робити, а то гріх; а то все такі пусті річи, що чоловік би від них з розуму зійшов. То все неправда. Є лиш одно щастя на світі: жити і слухати лиш свого серця та любити того, що нас любить . . . Ви моє щастя, ви моя краса, моя молодість, я ваша, а ви мої, мій єдиний приятель, робіть зі мною, що хочете . . .

Вона тріюмфувала, її вроджені хиби, про котрі можна було думати, що вже на віки в ній завмерли, проявилися знов в повній силі. Її гуділа музика в голові, її здавалося, що вона вибирається як яка королева, коли її бере з собою сей потомок княжого роду і робить її королевою якоїсь далекої держави; і вона радо ішла з ним, повисла на його шії, склонила головку на його груди, студенна дрож якоїсь нечу-

ваної пристрасти перейшла по її тілі і вона з розкоші аж від пам'яті відходила. Лиш ще їх двоє було на світі, вони посідали на коні і чвалом полетіли та обнявши одно другого на віки, щезли без сліду.

— Не треба брати нічого, правда? ... Та і на що?

Він стояв вже майже за дверми і мало що не минався.

— Не треба нічого, нічого ... Лиш скорше!

— Ходім же, ходім!

Вона приступила до него. Ще раз поглянула поза себе, мов би послідний раз хотіла кинути оком на свою кімнату. Лямпа все ще горіла таким самим темним світлом; на столі стояв ще букет з розцвилених мальв і гортензій; на кроснах виднілася недокінчена ще а прецінь вже як би жива рожка і здавалася на ню чекати. Ще ніколи не здавалася її ся кімната так біла; і стіни, і постіль, і воздух — словом все видавалось її як би нахухане якоюсь білою краскою.

Щось в ній відозвалося і вона мусіла чим скорше спертися на поруче стоячого коло самих дверей стільця.

— Що се вам? — спитав Фелісіян неспокійно.

Вона не відповіла, лиш віддихала тяжко. І знов взяла її дроз, вже не могла устоятись на ногах і мусіла присісти.

— Будьте спокійні, то нічого ... лиш хвильку відпочину а відтак підемо звідси.

Вона мовчала і розглядалася по кімнаті, як би шукала якоїсь дорогої річи, котру забула, а коли-б її хто був спитав, за чим вона шукає, то певно не знала би була того сказати. Її брала якась туга, з разу лиш от так ніби трохи, а відтак чим раз більше і стискала її груди. Вона не могла зміркувати, що би то було. Чи то може та білість її не пускала? Вона все любила білу краску а навіть ховала собі кавальчики білого шовку, щоби ними в хвилях спокою потайком трохи натішитись.

— Ще лиш хвильку, ще одну хвильку, а відтак підемо, соколику.

Але все таки і не думала піднятись з місця. Він припав на коліна перед нею.

— Ви мабуть не здужаєте, може я би вам що порадив? Може вам студено, то я вам ніжки в моїх долонях загрею, що аж будете могли бічи.

Вона покрутила на то головою.

— Ні, ні, мені не студено; я піду сама. Заждіть ще лиш хвильку, лиш одну хвильку.

Він зміркував добре, що її прикувала якась невидима сила до сих меблів і то мабуть так сильно, що вона в сій хвилі не могла від них відірватися. Коли-ж він зараз не забере її з собою, то буде мусів по сім смутку вести ще відтак боротьбу з батьком, до котрого вже від кількох тижнів боявся приступити. Тому то не переставав її благати.

— Ходіть зі мною, на вулицях тепер темно і ми серед темноти виїдемо з міста. Поїдемо безпечно і переспимо од-но другому на руках, а буде нам так тепло, що і холод ночі нічого нам не зашкодить. Коли засвітає, то будемо вже їхати сонцем, а все даліше і даліше, аж приїдемо до само-го раю . . . Ніхто не буде нас знати, будемо лиш жити одно для другого, десь в великім городі, не будемо про ніщо біль-ше журитися, лиш як би то з кождим днем що раз сильній-ше любитися. Там будуть цвіти так великі як дерева а ово-чі солодші від меду. Серед сеї вічної весни не будемо, сер-денько, нічим більше жити, як лиш нашими поцілуями.

Її аж ляк взяв від сего жару любови, що так розпа-лила її личко. Її ціла душа розпливалася в тих розкошах, які її чекали.

— Зараз, в сій хвилині!

— А коли відтак нам навкучиться так їздити, то повер-немо назад сюди. Поставимо на ново замок Готкерів і буде-мо там жити аж до самої смерти. То моя мрія . . . Ми vlo-жимо в то, коли буде потреба, цілий мій маєток. Над обома долинами буде знов стояти вартівня. Ми будемо жити в світлицях межі вежою Давида а Кароля Великого. Поста-вимо на ново давну кріпость як в часах її сили і слави, бу-дуть вали і вежі та і каплиця в давній величавости . . . А я рад би, щоби ми там жили, як жилося в давних часах, ви як княгиня а я як князь, а довкола нас дружина і всяка при-слуга. Будемо жити в мурах пятнайцять стіп грубих, замкне-мося в них і будемо жити як в казці . . . Коли сонце буде западати за гори, ми будемо вертати на великих сивих ко-нях з ловів. Перед нами будуть люде падати на коліна, бу-де трубіти труба і будуть спускатися зводжені мости. Ве-чером будуть з нами пирувати королі. Наша постіль буде стояти на естраді а понад нами буде підніматися бальда-хін. З далека буде чути милозвучну музику, а ми серед пур-

пури і золота будемо засипляти одно другому на руках.

Вона задрожала і усміхнулася з радості, але її мука знов відозвалася в ній а на її лиці проявились черти болю. Мимо волі відпихала покуску від себе а пристрасть все таки за кожний раз росла в ній з подвійною силою. Він хотів її зовсім до себе пригорнути, обняти її своїми руками і вже непустити від себе.

— Ходить зі мною! . . . Втікаймо, забудьмо на все в нашій щастю!

Але Ангелика вирвалася від него і як би інстинктом ведена відсувалася від него.

— Ні, ні, я не можу, не можу! — промовила вона на весь голос і станула на рівні ноги.

Видно було, що вона боролася сама з собою, думала, роздумувала і не могла рішитися.

— Прошу вас, змилуйтеся, не напірайте на мене, заждіть, — говорила вона дрозжачим голосом. Я би так радо вас послухала, хотіла би з цілої душі дати вам доказ, що вас люблю, пішла би з вами край світа і жила би з вами як королева в тій палаті, про котру ви лиш раз-у-раз думаете. Мені здавалося, що то так легко, бо я вже нераз собі уклала, як то ми будемо втікати . . . А тепер, як би то сказати, чогось мені так трудно. Мені здається, як коли-б хто нараз двері забив, щоби я не вийшла.

Він став її знов підмовляти, але вона дала йому знак, щоби він мовчав.

— Прошу вас не говоріть вже нічого. Хіба-ж то не дивно. Чим більше ви мені розказуете, як то мило та весело будемо жити і чим більше хочете мене переконати, тим більше бере мене якийсь страх, що аж мороз іде по мені . . . Боже мій, що се зі мною сталося? Ваші власні слова відпихають мене від вас, мені годі вас слухати; коли ви так розповідаєте, вам би таки пійти собі звідси . . . Але заждіть ще хвильку, заждіть!

Вона стала поволи ходити по кімнаті і старалася успокоїти, а він стояв як остовпілий перед нею і не знав, що собі робити.

— Я думала, що вже вас не люблю, але то, видно, було лиш з гніву, бо коли я вас побачила перед собою, то трохи мені серце не вискочило з радості, а перша гадка, що в мені відізвалася, була, іти з вами в світ за очі . . . Чого-ж мені

так лячно тепер від вас, коли я вас люблю, що-ж не пускає мене з сеї кімнати і чого мені здається, як би мене держали якісь невидимі руки і тягнули за кожний волосок на голові?

Вона пристанула коло постелі, поступилася відтак до шафи а опісля пішла від одної обстанови до другої. В самім ділі якісь таємничі нитки вязали її з сими предметами. Білі стіни і білість мансардової стелі покривали її мов би ризою непорочности, з котрою вона хіба лиш з плачем була би розлучилася. Все то вже було від давна частиною з неї, то все вязалося тісно з її особою. То почувла вона ще більше, коли станула коло кросен, що стояли в світлі лямпи недалеко стола. Серце її розпливалося, коли споглянула на рожу; коли-б вона звідси утікла, як та яка злочинниця, то і рожка осталась би нескінчена. Прийшли її на гадку літа, через котрі вона стільки наробилася, ті розумні, щасливі літа, той довгий, звичайний спокій і та чесність, на згадку котрої її аж гидко ставало, що вона допустилася би до того, щоби з милим звідси втікати. Та холодна хатина вишивачів, то чинне і чесне життя, яке в ній велося з далека від цілого світа, таки очистили кров в її жилах.

Він зміркував, що ті предмети в кімнаті придержували її і длятого напивав, щоби вона ішла з ним.

— Ходіть же, години минають, а то незадовго годі вже буде вийти тихцем звідси.

Але тепер стало її все ясно.

— Вже за пізно... Та-ж видите, що мені ніяк іти з вами. Колись було з мене пристрастне горде сотворіння, що обіруч обнімало вас за шию і просилося, щоби ви його брали з собою; але тепер я вже не та, я вже сама себе не пізнаю. Хіба-ж не чуєте, як все тут до мене кличе: Не йди! А то ані трошки мене не гніває, моя ціла радість бути послушною.

Він вже не договорювався ані не перечився а просто хотів вхопити її як ту уперту дитину і забрати з собою, але Ангелика вихопилася чим скорше від него і сховалася під вікно.

— Не гнівайтесь на мене, оставте мене! Ще перед хвилиною була би я пішла з вами, але то послідний раз спротивилась я волі Божій. Поволи, так що і я сама не знала, росла в глибині моєї душі покора і самовідречення. Тому то потрясення було за кожний раз, коли я знов впадала в перво-

родний гріх не так вже сильне, тому то я і тим лекше сама себе побідила. Відбулася послідна боротьба, вже її не буде більше, я сама себе побідила... Ах, мій голубчику, я вас так дуже, дуже люблю! Не руйнуйте нашого щастя. Мусимо піддатися, щоб бути щасливими.

Коли він ще один крок поступився ближше, то вона стояла вже при вікні, що виходило на балкон.

— Чейже не схочете, щоби я туди кинулася... Послухайте, зрозумійте, що довкола мене діється. Вже від давна говорять ті річі до мене, я чую їх голос, а ще ніколи так голосно до мене не промовляли... Тихо! Ціле Маріїнське поле каже мені не запропащати свого і вашого життя і піддаватися вам проти волі вашого батька. Той співаючий там голос, то шепіт Шевроти, він такий чистий і веселий, так веселий і чистий, що здається мені, що він своєю кришталевою чистотою увійшов в цілу мою душу. Той легенький глухий шепіт, як коли-б там десь стояла ціла товпа людей, виходить з землі там в долині, то відзивається травичка і дерева, то ціле мирне життя сеї святої закутини хоче успокоїти мою душу. А з далека несуться голоси від дерев з єпископського города, від всіх тих галузок, з котрих кожда тішиться моєю побідою... Слухайте того могучого приказуючого голосу! То промовляє так моя стара подруга, катедральна церква, котра мене виховала і стерегла мене що ночі. Кождий її камінь, кождий її стовпчик в вікні, кожда вежочка над філяром, кождий каблук апсиди шепче до мене слова, котрі лиш я розумію. Вони розказують, що надія з смертю не гине. Коли покоришся, то любов останеться і побідить... Чуєте?! Навіть з воздуха несеться голос; там уносяться мої невидимі посестри, святі дівиці. Чуєте?! Чуєте?!

Вона усміхаючись підняла руку, як колиб ще ліпше хотіла їх послухати. Ціла її душа розпливалася в легкім подуві вітру. То надходили святі з побожних оповідань, котрих вже з малку представляла собі її фантазія. Таємничо піднімались вони з старої книги, що лежала на столі, і виходили з її образків. Насамперед поступала Агнія, покрита ціла своїм волоссям, а на пальці мала обручку Павлина. За нею ішли другі: Варвара з своєю вежею, Геновефа з ягнятком, Кикилія з своєю арфою, Агафія з видертими грудьми, Єлисавета, що просила милостині на вулиці і Катерина, що

побідила учених. Якесь чудо давало Лукії таку силу, що тисяч людей і п'ять пар волів не могли затягнути її в дім неслави. Намісник обіймаючи Анастасію спіпне. Всі вони уносяться серед ночі над нею а від них іде ясне світло, їх груди порозрізувані оруддям муки, а з ран замість крові випливає молоко. На дворі тепло а серед темноти робиться ясно, як коли-б самі звізди спадали з неба. Ох коби то можна так як вони померти в дівстві і по першім поцілюю мужа розплистися ясным світлом.

Фелісіян підступив до неї.

— То я лиш з вами, Ангелико, а ви мене відпихаєте за-
для тих мрій...

— Задля мрій, — відозвалася вона тихо.

— А вже-ж, бо то все, що вас окружає, то лиш вам про-
виджується, то ви лиш самі собі видумали, ... ходіть зі мною, не в'яжіть своєї душі з сими мертвими предметами, а вони будуть мовчати.

Вона кинула собою, як би чогось дуже врадувалася.

— О, ні, ні! Вони говорять таки чим раз голоснійше!
То в них моя сила, вони додають мені відваги до опору...
То ласка Божа, ще ніколи не давала вона мені такої сили волі. А хоч би то були тільки мрії, мрії, котрі я перенесла на моє окруження, а котрі тепер назад до мене вертають, що то шкодить? Вони мене спасли, вони пригорнули мене непорочною до себе... Простіть мені, будьте так послушні як я. Я не можу іти з вами.

Хоч як була слаба, а все таки сказала сміло і відважно.

— Та-ж вас прецінь обманули, — почав він знов гово-
рити, — не боялись говорити неправди, щоби нас розлучи-
ти!

— З того ще не виходить, щоби і ми зле робили!

— Ах! Серце ваше перестало вже для мене бити, ви вже мені не любите!

— Я вас люблю, я борюся разом з вами за нашу любов, за наше щастя... Принесіть позволення вашого батька, а я піду з вами.

— Мого батька! Ви його не знаєте. Лиш хіба сам Бог міг би його врозумити... То хіба ми вже пропали? А коли батько велить мені женитися з Клярою Воанкуртівною, то маю його послухати?

Се був послідний удар для Ангелики і вона захиталася.

— Того вже за багато — промовила вона крізь сльози... Змилюйтеся, ідіть собі, не мучте мене!... Чого ви прийшли сюди? Я вже була всего відреклася, я вже була на то приготована, що ви мене не любите. А то ви все таки мене любите і мої муки починаються на ново!... І як же мені тут жити?

Фелисіян думав, що в сій хвилі підхопив її слабу сторону і длятого ще раз сказав:

— А коли батько велить, щоби я з нею женився...

Вона боролася відважно сама з собою і змогла ще раз устоятись, хоч вже серце її м'якло. Поступилася до стола, мов би хотіла зробити йому дорогу, і відозвалася:

— То женіться з нею, а слухати треба!

Він став коло вікна і готов вже був іти, коли вона йому приказувала.

— Але ви готові вмерти, — сказав він.

Вона успокоїлася і ніби усміхнувшись, відповіла ледви чутним голосом:

— Я і так вже одною ногою на тамтім світі.

Ще хвилю дивився він на ню, як вона так бліда і вимарніла стояла перед ним, легенька як то перце, що леда вітрець її би здмухнув. Нараз надумався, скочив і пропав серед темної ночі.

Вона сперлася на крісло. Побачивши, що його нема, заложила руки і вдивилася в темноту на дворі. Зітхнула важко а смертельний піт виступив на її лице. Боже мій! Все пропало, вже більше його не побачить! Її недуга знов в ній відізвалася, під нею стали вянути ноги. Лиш з тяжкою бідою і на силу заволіклася до постелі і повалилася на ню мов нежива. Але все таки вона побідила. На другий день рано застали її вже вмираючу. На досвітках, коли вже в кімнаті стало ясно, лампа сама від себе згасла.

XIII.

Ангелика вже вмирала. Доходила десята година перед полуднем, зима кінчилася а день був ясний і веселий; небо було сине а цілий світ купався в ясних проміннях сонця. Ангелика на своїй королевській, широчезній постелі з споловілими заслонами ледви ще трохи дихала; від вечера лежала без памяти. Лежала горілиць а її тоненькі висохлі руки,

біленькі як слонева кість, спочивали верх покривала: вона ані крихітки не рушила ними а її очі були замкнені. Її делікатний профіль під ясним волоссям став був ще більше прозорий. Коли-б ще не той слабкий віддих з її уст, то можна би таки думати, що вона вже нежива.

День перед тим Ангелика висповідалася і запричащала, бо була вже дуже слаба. Добрий пан-отець Корнил запричащав її около третої години. Коли вечером смерть холодними крилами почала до неї спускатися, стала вона дуже просити єлеопомазання, сего небесного ліку, що сціляє душу і тіло. Її послідне слово, котре вона так тихо процідила крізь зуби, що Губертина ледви його дочула, була просьба за святий елей, щоби її ним намастити, заки буде вже запізно. Але то було вже пізно в ночі і треба було чекати дня; коли відтак розвиднілося, післали зараз по отця Корнила і він мав тепер надійти.

В хаті тимчасом все приладжено і Губерти ще лиш дещо попрятували. Від ясного сонця, що вже досвіта озарило вікно своїм світлом, видавалося в кімнаті серед голих, білих стін, як коли-б то лише що починало зоріти. Стіл був застелений білою скатертю. На нім стояв хрест, а з правого і лівого боку горіли дві свічки в срібних канделябрах з світлиці. Трохи дальше стояла свячена вода і кропило, коновочка з водою і мидниця та рушник а відтак ще і дві посудинки з білої порцеляни, в одній були скубанки вати а в другій скрутлики з білого паперу. В крамницях в долішнім місті не можна було дістати инакших цвітів як лиш білі пєонії, і ними украшено стіл. В так прибраній кімнаті лежала Ангелика все ще з замкненими очима і віддихала коротко, так, що ледви її було чути.

З рана був доктор і сказав, що вона до вечера не доживє. Може навіть бути, що вона таки так і на віки задрімає і вже більше не прийде до себе. Губерти були вже на все приготовані, сиділи засумовані коло неї і не відступали її ані на хвильку. Що-ж було діяти? Відплакати її годі було. Коли вони воліли, щоби вона померла, як мала зледащити, то видко, що така була і Божа воля. Що тепер настало, то вже не в їх було силі, вони могли лиш все приймати з покорою. Не жалували нічого, але їх цілу душу обгорнув тяжкий біль. Відколи Ангелика слабувала, доглядали вони її обоє і не дали нікому чужому приступити до неї. І тепер в

її послідній годині сиділи вони самі коло неї.

Губерт не знаючи сам, що робить, отворив дверці від кафлевої печі; дверці заскрипіли наче-б заводили. Відтак стало знов тихо тихісенько, в кімнаті було тепло, а пеонії ще більше від того побіліли. Від якогось часу чула Губертина поза муром в катедрі якийсь шум. Відіззався дзвінок а від його голосу задрожали і старі мури. То певно отець Корнил виходив з церкви з святим елеєм. Вона зійшла на долину, щоби повитати його при вході до дому. Минули дві хвилі а на вузеньких сходах, що вели на гору, було чути, що хтось говорить. Губерта, що чекав в кімнаті, взяла якась дрож, а він в страху Божім і надії припав на коліна.

Замість старенького пан-отця явився в дверях сам єпископ в альбі і фіолетовім епітрахилі. Він ніс срібну посудину з елеєм умираючих. Його орлині очі гляділи неподвижно просто себе, його гарне бліде лице під густим сивим волоссям задержало свою світлість. За ним ішов, як звичайний слуга церковний, отець Корнил з хрестом в руці і з требником під пахою.

Єпископ пристанув на хвильку на порозі і відіззався грубим голосом:

— Мир дому сему!

— І всім живучим у нім, — доповів троха тихійше священник.

Коли вони ввійшли до кімнати, явилася за ними і Губертина і вона аж дрожала зі зворушення і приклякнула побіч мужа. Схиливши голови в долину молилися обое з цілої глибини свого серця.

На другий день по стрічі Фелісіяна з Ангелікою була межи єпископом а його сином страшна сварка. Того дня зайшов Фелісіян таки силою вже ранісенько до свого батька і ввійшов був навіть до кімнати, в котрій єпископ цілу ніч молився, щоби забути на минувшість, що раз-у-раз ставала йому перед очима. Син мав все глибоке поважання для батька, але коли досі не противився його волі, то лиш длятого, що боявся, але тепер так в нім кипіло, що вже не міг здержатися. Оба муштини, тої самої крови і так само палкі, стали різко перечитися. Старий встав від молитви і з почервонілим лицем слухав мовчки сина та лиш дивився на него з гори. Молодому стало також лице як грань червоне. Чим

раз більше гнівливим голосом став він батькові розкривати своє серце.

Він розповідав, що Ангелика занедужала і що вже вмирає; як її то дуже прикро вразило, що він намовляв її, щоби вона з ним втікала і як вона так покірنا і чиста, як та свята, не хотіла на то пристати. Той був би вбийником, хто би тій послушній дитині дав умерти, котра лиш за згодою батька готова би за него віддатися. Тоді, коли вона довідалася, хто він є і який у него маєток, тоді як раз сказала: „Ні!” і щасливо поборолла свою пристрасть. А він залюбився в ній на смерть і сам на себе лютий за то, що не є тепер коло неї і не може за одним замахом зробити кінець свому і її життю! Мав же би батько дійсно бути так лютим, що волів би їх обоє загнати в могилу, як одним словом зробити їх щасливими. Хіба-ж гордість на імя, славу і маєток та щоби поставити на своїм, значить більше як щастя двох людей, що любляться? Фелісіян ломив руки і аж від розуму відходив та з разу благав батька а відтак став таки відгрозуватися і жадав конче, щоби він вволив його волю. Але єпископ стояв з набіглим кровю лицем і з заіскреними очима і отворив губи лиш на то, щоби сказати одно слово: Ніколи!

Тепер вже і Фелісіян не мав ніякої уваги і як божевільний станув проти батька. Став говорити про свою матір, а та згадка мов грім прибила єпископа до самої землі. То материна натура відозвалася в сині і домагалася права для пристрастної любови. Він став батькови докоряти, що не любив покійниці, а рад був, що вона умерла, бо инакше не був би так твердого серця супроти тих, що любляться і хотять жити на світі. Йому добре було виречися цілого світа, коли він монахом! Але в нім, в його сині буде завсігди ставати йому перед очима покійна матір і буде його мучити за то, що він мучить її дитину. Коли жиє її дитина, то і вона хоче жити на віки в дітях своєї дитини. Коли він не хоче дозволити свому синові пібратися з тою, котру собі сподобав, і котра має дати життя новому поколінню, то тим її наново убиває. Той не повинен іти на службу церкві, хто перед тим мав жінку. Батько стояв як остовпілий і мовчав, а він поважився навіть сказати батькови в очі, що є вбийником, що фалшиво присягав.

Коли опісля Преосвящений остався сам, то кидав собою, як коли-б хто пхнув його ножем в саме серце. Відтак

впав він на коліна і хотів молитися. З його грудей добувався голос страшної музи. Ох, бо-ж то боліло його серце і годі було побідити слабосильність тіла! Жінчину, що раз-у-раз ставала йому перед очима, любив він все ще так, як любив її першого вечера, коли цілував її білі ноги а того сина любив він так як частину з неї. Навіть і то молоде дівча, ту малу робітницю, котру він від себе відіпхнув, любив і поважав її так само, як його син. Всі трое доводили його ночами до розпуки. Мала вишивачка, ясноволоса і так собі простенька, від котрої аж заносило духом свіжої молодости, порушила в катедрі його серце, але він до того не признавався. Вона станула знов йому перед очима, ніжненька і чиста та повна глибокої покори. Совість його не гризла, бо він не старався її позискати.

Але що то значило, коли він чув в собі, що вона імила його за серце, хоч була сама низького роду, а на руках її були сліди від голки. Навіть тоді, коли Фелісіян так з усеї сили його благав, видів він поза її головою обі жінчини, і ту, що перед ним плакала, і ту, що за свою дитину життя віддала. Обі любив він з цілої сили і сам не знав, звідки в нім брався такий опір, хоч так його дуже до них потягало. Він заривав гіркими сльозами і сам вже не знав, де шукати спокою. Просив Бога, щоби дав йому силу вирвати серце з грудей, бо воно вже відвернулося від Бога.

Владика молився аж до вечера. Коди вийшов з кімнати, було його лице жовте як віск. Його серце було розране, але мимо того стояв він кріпко при своїм рішенню. Не міг нічого зробити і лиш заедно повторяв собі то страшне слово: „Ніколи!” Бог лиш сам має право увільнити його від того слова, а Бог, до котрого він молився, мовчав.

Минули два дні. Фелісіян ходив як отроений попід хату Губертів, щоби довідатися щось нового. Кілько разів вийшов хто з хати, то його брав такий страх, що він мало аж не омлівав. Так було і того дня в ранці, коли Губертина побігла до церкви, щоби покликати священика з святим єлеем. Аж тепер він зміркував, що Ангелика не пережить вже сего дня. Отця Корнила не було дома, він бігав по місті за ним, бо мав надію, що через него ще Господь Бог може. Коли-ж не знайшов отця Корнила, стратив надію і не знав вже, що робити; його взяла злість. Що-ж тут було діяти, щоби ще упросити ласки Божої? Побіг ще до бать-

ка і силоміць добувся до його кімнати. Батько зразу налякався, бо не міг з його уриваних слів нічого дорозумітися. Наконєць дорозумівся, що Ангелика вже умирає та просить ще елепомазання. Ще лиш Господь Бог може її спасти. Молодий мущина, вйшовши до кімнати, хотів був зразу представити батькови всю вину за його муки, хотів з ним на віки розійтися і назвати його таки йому в очі вбийником, але Преосвящений вислухав його без найменшого гніву, спокійно і поважно; його очи якось нараз заясніли, як коли-б тепер в його груди відізвався якийсь голос. Він велів Фелісіянові іти наперед, а сам пустився за ним сказавши:

— Коли така Божа воля, то і моя.

Фелісіянови пішов зразу мороз по тілі а відтак зробилося горячо. Його батько пристав на його добрі наміри і піддав свою волю під волю Всевишнього. Тут вже не про людей розходилося, тут була ще лиш надія на Бога. Коли Преосвящений брав в церкві святей елей від отця Корнила, то він крізь сльози не міг вже нічого бачити. На силу лиш поволікся він за священниками, але до кімнати, де лежала умираюча, не важився зайти; прикляк лиш на обоє коліна на сходах перед отвореними дверми.

— Мир дому сему.

— І всім живучим у нім.

Преосвящений поставив святей елей на стіл межі обі свічки, зробивши насамперед срібною посудиною знак святого хреста. Відтак прийняв хрест з рук отця Корнила і підійшов з ним до недужої, щоби її дати поцілувати. Ангелика лежала все ще без памяти; її повіки були запалися, губи були затиснені а руки зложені разом; вона виглядала лиш як яка прозора, мертва фігура, зроблена з каменя, подібна до тих, що то їх ставлять на могилах.

Преосвящений споглядав на ню через хвилю, а коли побачив, що ще слабо віддихає і що ще в ній є крихітка життя, приложив її хрест до уст. Він підждав хвилюку а його лице прибрало за той час мзестатичний вид судді і ані сліду не було в нім видно людського почуття доки аж не побачив, що ані той ніжний профіль ані окружаюче його волосся не задрожало. Видно, що вона ще жие і можна ще її гріхи відпустити.

Преосвящений взяв відтак від отця Корнила кітлик з

свяченою водою та кропило, і підчас коли той держав перед ним отворений требник, покропив умираючу свяченою водою і прочитав слова:

„Покропиш мене іссопом — і стану чистий; обмиєш мене — і стану від снігу шілійший.”

Вода бризнула і як би легенькою росою покрила цілу постіль та освіжила її. Каплі упали і на її руки і на її лице, але одна капля по другій спливали по них як коли-б по холоднім мarmorі. Єпископ звернувся і до свідків сего чина та і їх покропив. Губерт і Губертина, що стояли таки зараз побіч себе на колінах, схилили в глибокій вірі ще низше свої голови. Єпископ поблагословив і кімнату і меблі та білі стіни і все, що там лиш було. Коли переходив попри двері, станув якраз проти свого сина, що стояв за порогом на колінах і гірко плакав закривши лице руками. Він підніс поволи три рази кропило в гору і покропив і його свяченою водою. Так отже покропив всюди свяченою водою, що мала прогнати тисячі а тисячі невидимих злих духів. В сій хвилі підібрався був блідий промінь зимового сонця аж до самої постелі; ціла хмара безчисленних атомів дрібного пороку уносилася мов жива в світлі, що спадало від вікна і окружала студенні руки умираючої.

Коли преосвящений вернув до стола, почав читати молитву:

— „Вислухай нас, Господи...”

Він не спішився. Він знав, що смерть засіла вже була поза рожевою заслоною, але він передчував, що її ще не дуже спішно і що вона ще почекає. А хоч дівча лежало без памяти і нічого не чуло, він її все таки спитав:

— Чи не маєте нічого на совісти, що вас мучить? Моя донечко, сповідайся своїх гріхів, злекши свою душу!

Ангелика все ще мовчала. Він зачекав хвильку, щоби вона відповіла, а відтак став її ще голосніше упоминати. Здавалося, що він не зважає на то, що вона його не чує.

— Збери свої сили, проси з цілого серця прощення у Господа Бога. Свята Тайна може тебе очистити, може тобі додати нових сил. Отворяться тобі очі, уха стануть непорочні, ніздря освіжаться, уста стануть чистими а руки невинними.

Так говорив він і заєдно дивився лиш на Ангелику, доки всего не виговорив, а відтак сказав:

- Говоріть за мною „Вірую”:
- „Вірую в єдиного Господа...”
- „Амінь”, — докінчив отець Корнил.

За дверми все ще було чути, як Фелісіян плакав, бо його надія таки вже зовсім щезала. Губерт і Губертина все ще молилися, похиливши голови в страху Господнім, а їм здавалося, що чують, як спускаються на землю всі невидимі сили.

Відтак відмовили з книги літанію, молитву до всіх святих а наслідок ще і Кіріє Єлейсон і завізвали небеса на поміч для чоловіка, сеге безсильного і нужденного сотворіння на світі.

Нараз урвалися голоси і в кімнаті настала глибока тишина. Преосвящений обмив собі пальці водою, котру налив йому з коновочки отець Корнил. Тепер взяв він посудину з святим елеєм, отворив вічко і станув коло постелі. Надходила торжественна хвиля елеопомазання, котре змазує непростені ще смертельні гріхи, що осталися на душі по святім причастю, як ось гріхи, про котрі забулося, гріхи, котрих допустилося без свідомости, гріхи слабости людської, котра не допускає укріпитися в ласці Божій. Але звідки мали тут набратися гріхи? Вони приходили хіба з надвору на проміннях сонця з тими літаючими зеренцями порошу, що несли зародки життя на біле і холодне ложе смерти дівичі.

Преосвящений постояв хвилюку а вдивившись відтак в Ангелику переконався, що вона ще слабо дихає. В нім все ще ані трошки не відзивалося людське чувство, хоч йому здавалося, що тут перед ним лежить якесь надприродне сотворіння, гарне як ангел. Його великий палець не задрожав, коли він вмочив його в святий елей, не задрожав, коли ним помазував п'ять частей тіла, в котрих містяться п'ять змислів ніби ті віконця, котрими злий дух добирається до самої душі.

Він намастив насамперед очі на повіках, вперед праве, а відтак ліве; дотикаючись їх легенько великим пальцем зробив на них знак святого хреста.

— „Сим святим помазанням і своїм превеликим милосердям хай простить тобі Господь всі гріхи зору”.

І були її відпущені гріхи як: несоромний погляд, нечесна цікавість, марність світової забави, злі книжки, пролиті

сльози смутку, котрому ми самі винні. А прецінь Ангелика не знала иншої книжки, як лиш ту з побожними оповіданнями, її овид заслоняла апсида катедри, котра замикала перед нею цілий світ. Вона проливала сльози лиш в боротьбі послуху проти пристрасти.

Отець Корнил взяв трошки вати, обтер нею обі повіки і завинув відтак вату в папірець.

Тепер намастив єпископ уха ча самих кінчиках, що білилися як перламутра, насамперед праве а відтак ліве; він ледви їх дотикався, коли робив на них знак святого хреста.

— „Сим святим помазанням і своїм превеликим милосердям хай простить тобі Господь всі гріхи слуху”.

І знов були її відпущені гріхи слуху як: заманливі слова і музика, хула, клевета, смілі предложения, роблені ніби то з любови, погані співи і розбуджуюча пристрасти музика, що під свічниками розкоші ніби то жалібно грає. Ангелика, що жила як в монастирі, не чула навіть безконечних сплетень і простацьких бесід сусідок, не чула навіть як погонич проклинає коня, котрого батогом зі всіх боків пражить. Її уха не чули иншої музики, як лиш святі пісні і гудіння органів та шептання молитви, від чого всего дрожала і холодна хатина, всунена під сам бік церкви.

Отець Корнил обтер знов так само уха кусником вати і завинув її в другий папірець.

Тепер приступив єпископ до ніздрів, біленьких як два листочки рожі, насамперед до правого, а відтак до лівого: він очистив їх також знаком хреста.

— „Сим святим помазанням і своїм превеликим милосердям, хай простить тобі Господь всі гріхи нюху”.

І змисл нюху вернув назад в своїй первісній невинности. Всякий порок уступив з него, не лиш той, що походить з запаху тілесної похоти, який розсівають в воздусі так мило і солодко пахучі цвіти, що аж зводять на злу дорогу усипляючи душу, але також і гріхи внутрішнього нюху, що походять від злого приміру даного другим і від заразливої пошести скандалів. Ангелика же була чесна і непорочна як та лелія межи леліями, прекрасна лелія, котрої запах скріпляв немічних і розвеселяв дужих. То як раз вона була так дуже вражлива, що не могла навіть знести сильного запаху лелій а гіяцинти таки кидали її в горячку. Вона любувалася лиш в барвінку і горицвіті.

Отець Корнил обтер її ніздря і так само завив вату в папірець.

Тепер приступив Преосвящений до стулених губ, помежи котрі ледви ще добувався слабкий віддих; тут зробив він знак хреста на долішній губі.

— „Сим святим помазанням і своїм превеликим милосердям хай простить тобі Господь всі гріхи смаку”.

Цілий рот стався тепер лиш носудиною невинности. Тепер простилися її гріхи, що походять від безмежного вдоволювання змислови смаку, від пристрасти до ласощів і вина; її простилися всі провини язика, того найбільшого грішника на світі, його зідливість і плюгавість, бо він то пускає в світ всі жалі, спори, війни і всякого рода сплетні та не лишає навіть на самих небесах чистого місця. Ангелика не пристращалася ніколи до ласощів; вона живилася як Єлисавета не розбираючи страв. А коли може жила в яким блуді, то лиш мрія доводила її до того, та надія на тамтой світ, та потіха невідомого, в котрій вона думала, що загорне весь той світ розкоші, котрий в своїй несвідомости сама собі сотворила, а котрий зробив з неї якусь святу.

Отець Корнил обтер губу і завив вату в четвертий папірець.

Наконець намастив Преосвящений і долоні, насамперед праву а відтак ліву, і знаком хреста святого здіймив з них гріхи.

— „Сим святим помазанням і своїм превеликим милосердям хай простить тобі Господь всі гріхи дотику”.

Тепер вже було ціле її тіло очищене від всіх пороків, від всеї погани, від рабунку, бійки й вбивства, а разом і від всіх гріхів других частей тіла, як грудей, ніг і т. д., все що розпалює нашу кров, що з нас на весь голос відзивається, наша лютість, наші бажання і всі інші безмежні пристрасти та розкоші тіла, за котрими так уганяємо, заказані увеселення, за котрими наші члени тіла так напіраються, все то тепер щезло. Ангелика умираючи в наслідок своєї побіди поборола перед тим в собі всю свою палкість, свою гордість і всі свої пристрасти; здавалося, що первородний гріх лиш на то на ню перейшов, щоби довести її до тим більшої слави і тріумфу. Вона не знала навіть, що колись чогось бажала, що її тіло колись бажало любови, що той

як, який брав її по ночах, був грішний, так була чиста її душа, так несвідома нічого злого.

Отець Корнил обтер всліднє ватою її руки, завинув вату в папірець і відтак кинув всі скрутки в вогонь в каф-левій печі.

Обряд елепомазаннє скінчився, Преосвящений обмив собі руки і приступав до послідної молитви. Він мав ще лиш дати умираючій свічку в руки і завізвати її, щоби вона відреклася злого духа і показала, що є чиста і невинна як новонароджене дитя. Ангелика лежала все ще як задеревіла з замкненими очима і стуленими губами. Святий елей очистив її тіло, знак святого хреста лишив по собі сліди на тих п'ятьох віконцях її душі, але ані дрібку життє не викликав на її поблідлім личку. Чудо, на котре всі так чекали, не приходило. Губерт і Губертина, що ще стояли на колінах коло неї, перестали вже були молитися, їх почервонілі очі впилилися були в одно місце так, що здавалося, мов би вони на віки стали стовпом; вони подобали на фігури основателів вікон церковних, що стояли коло них в кутиках а котрих моцї ждали воскресіннє. Фелісіян підсунувся був на колінах аж під самі двері. Він перестав був вже плакати і підніс голову, щоби ліпше видіти.

Преосвящений приступив послідний раз до постелі, а за ним станув отець Корнил з свічкою, котру мали дати недужій в руки. Єпископ постановив був довершити обряд в повнім його обемі і дати тим Всевишньому час сповнити своє діло. Длєтого став Преосвящений говорити молитву:

— „Прийми горіючу свічку, стережи твого помазаннє, щоби ти могла, коли Господь прийде судити, вийти йому на стрічу з святыми і жити на віки вічні”.

— Амін! — докінчив отець Корнил.

Коли вони стали тепер розгинати Ангелиці пальці, щоби її вложити свічку, упала рука як мертва знов на груди.

Тепер бо і Преосвященого взяла сильна дрож. Він довго таїв в собі своє зворушеннє, але тепер вже не міг, і жертовуючи себе самого відкинув від себе і послідну черту своєї строгости. Він полюбив був то дитя ще з того дня, коли воно в своїй свіжій молодости припало було йому до ніг. Яке-ж воно бідне та нещасливе було тепер! В своїй смертельній блідости видавалася йому Ангелика так гарною, що він аж не міг поглянути на постіль, щоби в нім з жалю мало

аж не краялося серце. Тепер вже і він стратив давний спокій а дві великі сльози покотилися йому з очей долі лицем. Годі їй було так марно пропадати, умираючи мусіла ще його побідити своєю красою.

Він пригадав собі на то чудо, яке доказували з Божої ласки його предки, що уздоровлювали недужих. Йому прийшло на гадку, що то таки сам Бог так хоче, щоби він яко батько дав своє призволення. Він призвав святу Агнію, перед котрою цілий його рід припадав на коліна, і як Іван V, з Готкера, що приступав до умираючих від пошести, і цілував їх, так помолився і він та поцілував Ангелику в уста.

— Коли така воля Божа, то і моя!

Ангелика отворила нараз очі. Пробудившись з довгого омління споглядала на него без страху; губи її, ще вогкі від поцілуя, усміхалися весело. Так то мало все сповнитися; їй здавалося, що то знов давний сон, давні мрії і думала, що го так і мусить вже бути, щоби Преосвящений сам повинчав її з Фелісіаном. Дятого піднялася вона і сіла на своїй широчезній, неначе королевській постелі.

Преосвящений аж яснів з радости, а з його очей било світло чуда. Він ще раз повторив молитву:

— Прийми свічку . . .

— Амінь! — докінчив отець Корнил.

Ангелика взяла запалену свічку в руку і держала її ціпко. Життя вернуло в ню назад, свічка горіла ясно і проганяла духів тьми.

По кімнаті понісся грімкий голос радости. Фелісіян, як би якимсь чудом несений схопився з землі а Губерти, як би знов тим самим чудом приковані, стояли на колінах і не могли рушитись та лиш видивилися на то, що сталося. Їм здавалося, як би постіль облило так ясне світло, що аж за очі ловило, а в промінях сонця літало щось білого ніби якийсь пух. Білі стіни і ціла кімната світилися як біленький сніг; серед того сиділа Ангелика мов та деля, що піднялася і знов віджила. Їй мягеньке ясне волосся окружало її личко мов би лучі сонця, а сині її очі ясніли як у якої святої; на біле її лице виступали знов сліди повного життя. Коли Фелісіян побачив, що вона віджила, аж не знав, що діяти, що така велика ласка Божа; він приступив до постелі і упав на коліна.

— Моя душечко, ви нас знов пізнали, ви жиете . . . Я

вже ваш на віки, мій батько на то згодився, бо така воля Божа.

Вона усміхаючись весело схилила головку.

— О я знала, що так буде, я того сподівалася... Все, що я собі думала, так і станеться.

Преосвящений, котрий тепер став знов вельми поважний, приложив її хрест до уст. Яко покірна рабиня Божа поцілувала вона се знамя. Преосвящений підняв відтак руку високо понад голови всіх і поблагословив всіх і вся, а Губерти і отець Корнил аж розплакались.

Фелисіян взяв Ангелику за руку. В другій її руці горіла ярко свічка невинности.

XIV.

Весілля мало відбутися в перших днях березня. Але Ангелика все таки не могла прийти до сил, хоч і яка в ній настала радість. Ледви що трохи подужала, таки зараз першого тижня прийшла її на гадку барелефова вишивка до крісла, що було призначене до робітні Преосвященого: усміхаючись весело говорила вона, що то вже її останнє вишивання, не годиться лишати недокінченої роботи. Вона взялася отже до роботи але зараз таки так ослабла, що не могла і з кімнати виходити. Тут жила вона щасливо і весело, але давне її здоровля вже не вернулося. По елепомазанню виглядала вона все таки бліда і така аж ніби прозора, а коли ходила по хаті, то дрібонькими кроками і так якось, мов би хотіла злетіти; перейшовшись так далеко, як від стола до вікна, сиділа вона відтак цілими годинами на кріслі та думала. З тої причини відложили весілля на пізніше і постановили чекати аж вона зовсім подужає, що і повинно було незадовго наступити, бо її дуже доглядали.

Фелисіян навідувався до неї що дня по полудні. Тоді були там Губерт і Губертина і були то веселі та милі години, що їм там минали; нічого бувало не говорять, лиш як то вони колись будуть собі жити. Ангелика вправді сиділа, але була найвеселійша зі всіх; вона була перша, що бувало укладає собі, як то вона буде жити, куди буде їздити, як вони відбудуть собі наново замок Готкерів, словом не могла наговоритися про те щастя, яке її чекає. Можна було безумовно думати, що зовсім подужає, бо вона очевидно сил

набирала, а до того ще і весна була сего року ранна і з кожним днем заходив до кімнати через вікно чим раз тепліший воздух. Зловіщі мрії нападали її лиш тоді, коли була сама в хаті і коли її ніхто не видів.

В ночі розвеселяли її якісь надземні голоси, але і зараз кликав її якийсь голос з землі; її ставало чим раз яснійше, бо виділа, що то якесь чудо, коли її мрії так сповняються. Властиво — думала вона собі — вона вже умерла, а коли ще жиє, то лиш з ласки невидимого. Серед таких гадок проживала вона години самоти в безконечній розкоші, навіть ані трошки не ставало її жаль, коли подумала, що буде мусіла колись покинути всі земські розкоші; та і не диво, вона була сильно переконана, що буде мусіла випити чашу щастя аж до самого дна. Навіть і її недуга буде мусіла зачекати.

Але її безсильність таки не раз застрашувала її, бо були часом хвилі, коли вона не могла рушити ні ногами, ні руками; ледви ще чула на собі тіло і таки ціла розпливалася в якійсь небесній розкоші. Треба аж було, щоби щось сталося, щоби приміром, вона почула, що Губерти отвиряють двері, або щоби побачила, що іде Фелісіян, аби знов сіла просто та удавала, що здорова. Тоді сміялася весело та говорила про те, як то вона буде жити, коли віддасться.

Під кінець березня була Ангелика ще веселійша, хоч аж два рази була зімліла, коли була сама в своїй кімнаті. Одного дня рано, коли Губерт ніс її молоко, вона таки випала була з постелі; але щоби він нічого не догадався, удала вона, що сама злізла на землю, щоби ніби то пошукати голки. На другий день була знов спокійна і все лиш говорила про те, що хоче, щоби весілля відбулося як найскорше, не пізнійше, як в половині квітня. Її віраджували те і казали, що вона все ще нездужає, та питали, чому не хоче підіждати. Але вона все стояла при своїм і хотіла, щоби її таки зараз повінчали, коли то лиш можна. Губертині стало то якось дивно, вона почала пильно придивлятися доньці і таки дуже налякалася, коли побачила, що її віддих якийсь такий студений.

Але недужа знов стала спокійна; знала вона дуже добре, яка доля її чекає, а все лиш удавала, щоби другим незадавати жалю. Губерт і Фелісіян так обожали Ангелику, що нічого не виділи і не чули. Ангелика ходила і тепер таким самим легким ходом по хаті як давнійше, а коли говорила,

що на весіллю зовсім подужає і вже тішиться наперед, то виглядала так гарно, що аж дух радувався на ню дивитися. Впрочім мав про все рішати Преосвящений.

Коли він одного вечера сам явився, розповіла вона йому, яке її бажання. Її очі при тім так і впилися в него, а її голос був такий солодкий та милий, що він добре зрозумів, як невисказано горячу просьбу вона йому предкладає. Преосвящений був чоловіком з серцем і зрозумів. Він назначив весілля на половину квітня.

Тепер вже настав був великий неспокій, бо треба було чим скорше лагодитися. Губерт, хоч був законним опікуном, мусів постаратися о позволення директора дому убогих, котрий все ще належав ніби то до родинної ради, бо Ангелика не була ще повнолітна; пан Гранзир, мировий суддя, піднявся залагодити всі ті дрібниці, щоби тим заощадити Фелісіянові і дівчині всіляких неприємностей.

Ангелика знала дуже добре, що перед нею таять, і для того казала собі принести одного дня свою книжку з дому убогих, щоби її віддати своєму женихові. Від тепер була вона завсігди дуже покірна і хотіла, щоби він знав, з як низького роду підніс її до такої слави, даючи її своє старе ім'я і маєток. Та урядова печать, ті записки про її поведення з датою і числом, то була її шляхотська грамота. Ще раз переглянула вона книжку і дала її йому не змішавшись ані трошки, вона тішилася що навіть нічого не значить і що доперва він щось з неї зробив. Фелісіяна тронуло то дуже глибоко, коли він то побачив; він упав перед нею на коліна і з сльозами в очах цілував її по руках, як коли-б вона Бог знає який дала йому подарунок.

Через чотирнайцять днів був цілий Бомон зайнятий приготуваннями до весілля, долішне і горішне місто мало повні руки роботи. В місті говорили, що двацять робітниць день і ніч лагодять виправу. Саму шлюбну сукню шили три кравчині, а придане, так розказували собі, мало вартість одного міліона; молода мала убраться в коронки, оксаміт, сатин і шовк, мала прикраситися дорогим камінням та діамантами, які мають хіба лиш королі. А вже найбільше було бесіди про те, кілька то грошей роздано бідним людям в місті.

Молода просила, щоби бідним роздали стільки, скільки видано і для неї самої, отже знов цілий міліон; гроші посилались дощем на місто. Прецінь раз могла вона так, як хо-

тіла, сипати грішми на добродійні цілі. Так як собі видумала в своїх мріях, так могла тепер повними руками роздавати убогим. З малої, простої кімнати, з старого крісла, на котрім Ангелика сиділа, роздався голосний сміх радості, коли отець Корнил відчитував спис тих, котрим роздано милостиню. Роздавано чим раз більше, словом, сипано грішми без ліку. То-ж то би радо була Ангелика хотіла подивитися, як дідусь Маскарт пирував як який князь, як Шуті строїли собі ніби якусь пишну палату і як бабуся Габе, діставши гроші, нараз подужала та як то Лямбалези, мати і доньки уміли дібрати собі сукні і в них пишалися! Як в тій казці сипалося золото на місто; не то вже що було досить на щоденні потреби, але і вистарчало ще і на приємности та забави. В блеску слави сипалось золото на вулиці і світилося там в світлі все обнимаючого милосердя.

День перед весіллям було вже все готове. Фелісіян закупив при вулиці Магльоар поза єпископською палатою старий дім і устроїв його пишно і величаво. Просторі кімнати виложено прекрасними тапетами і заставлено дорогими меблями; був там сальон з старосвітськими гобелінами, синій як небо будоар а передовсім спальня, що виглядала як гніздочко, увите з білого шовку і білих коронок. Тут білілося все і заносило чудним запахом, навіть полумінь світла була якась біла. Ангелика мала поїхати екіпажем, щоби то все оглянути, але вона не хотіла. Вона лиш слухала, як її про всі ті чуда оповідали, і лиш весело усміхалася, але сама не розпоряджала, бо не хотіла до нічого мішатися. Все то, що її розповідали, було далеким від неї, бо належало до того незнамого світа, що був для неї зовсім чужим. Досить, що ті, що її любили, лагодили щастя для неї; як та княгиня з зачарованого краю хотіла вона прийти до своєї правдивої держави, в котрій мала панувати. Впрочім не лицювало, щоби вона вже тепер оглядала своє придане, що стояло розложене в новім помешканню. Там було всіляке білля з буквами її шляхотського імени, святочна одіж вишита багато золотом, старосвітські і модні прикраси і бижутерії дуже делікатної роботи і висаджені брилянтами найчистішої води. Ангелиці було досить, що її мрії стали дійсністю, що то правда, що її чекає таке багатство, що незадовго все так гарно сповниться, як вона то собі видумала.

ла. Лиш шлюбну сукню казала собі принести рано перед вінчанням.

Коли Ангелика того дня рано на своїй широкій постелі отворила очі, мало що не минулася з розпуки; вона налякалася, що не може удержатись на ногах. Хотіла встати, але ноги під нею западалися. Від того страшного переляку щезла десь і та веселість з тамтого тижня. Коли відтак побачила, як Губертина ввійшла весело до кімнати, то здивувалася не мало, що і вона була в силі з нею ходити; але вона міркувала то добре, що то не її власна сила держить її на ногах, лиш що то її помагала сила невидимого і що якісь прихильні руки її носили. Її убрали; вона була як перо легка, майже вже нічого не важила. Коли мати тому здивувалася, то вона відповіла на то жартуючи, щоби борони Боже не дмухнула, бо ще готов її вітер вхопити. А коли її убрали, то холодна хатина під боком катедри задрожала від могутого віддиху великана, бо в катедрі гуділо вже від приготовань до торжества. Духовенство поралось вже дуже поквалпно а безустанні голоси дзвонів розносили таку радість по місті, що від неї аж старі мури дрожали.

Вже цілу годину дзвонили дзвони, як коли-б в горішнім місті було якесь велике свято.

Був теплий квітневий день, а сонце світило ясно і гріло мов би на зазив голосного звуку дзвонів; вулицями снувалося багато людей. Цілий Бомон спішив на весілля малої вишивачки, що позискала собі була любов всіх мешканців. Сонце так якось чудно обливало своїм світлом вулиці міста, що здавалося, що то ніби якісь чародійні руки сиплють золотом на землю, а серед сего веселого свігла сунулася величезна товпа людей до катедри і незадовго наповнила її битком. Навіть цілий пляц ді Кльоатр був повний людей. Тут піднімалася головна фасада церкви як цвітиста китиця в гору і переходила з спідної будови в чисто романським стилу в горішню будову в стилу готичьким. Здавалося, що аж сама та фасада радується з сего весілля, бо все, що на ній ясніло, все, що разом з нею в гору піднімалося, всі камінні острокаблуки, всі стовпики, балюстради і склепіння, всі низки, що скривали в собі статуї святих, всі хрестики і прикраси на причілку, всі розети, словом все, що лиш там було, супроводжало бідну дівчину по дорозі її життя, котре для неї було лиш одним непонятним чудом.

В десятій годині загуділи органи, Ангелика і Фелісіян увійшли в тій хвилі до церкви і повільним кроком поступали серед густої товпи цікавих до великого престола. По церкві пійшов шепіт подиву, люде витягали голови та ставали на пальцях, щоби лиш побачити молоду пару. Фелісіян, хоч був дуже зворушений, поступав все таки гордо і поважно. В чорнім одягу виглядав він ще красший, як був. А Ангелика вже таки так була гарна як ангел, так миленька і так якоюсь таємничю силою потягала до себе, що хто лиш на ню поглянув, то йому аж серце забилося в грудях. Вона мала на собі білу морову сукню, прибрану білими брабантськими коронками, посчіплюваними з собою перлами а від пояса і волянтів сукні звисали рядки прекрасних перел. На голові мала вельон з старих англійських коронок, прикріплений до волосся потрійним віночком перел. Він закривав її цілу і звисав аж до ніг. Більше не мала нічого на собі, ані одної цвітки ані одної прикраси. В тім пречуднім білім строю виглядала вона з своїми синіми як фіялочки очима і ясним волоссям як яка свята і не ішла а ніби крильми піднімалася помежи товпою а за нею лиш легенько шуміла сукня.

Перед престолом уставлені були для молодят два крісла, вибиті кармазиновим оксамітом. За ними стояли на колінах Губерт і Губертина на подушках призначених для членів родини, а органи кінчили вже вигравати привітні акорди. День перед тим дожили вони несподіваної радості; самі не знали, що на то сказати і з цілої душі дякували Всевишньому, що дав і їм дожити такого щастя як їх дитині. Губертина, як звичайно пішла була і тепер на кладовище помолитися на могилі своєї покійної матері, бо її брав дуже великий смуток, що буде тепер мусіла жити сама самісенька, коли віддасть доньку. Довго, довго молилася вона на могилі покійниці. Нараз задрожала, зірвалася і станула на рівні ноги. Покійниця далася переблагати; по трийцяти довгих літах простила вона її і з під глухої могили на знак прощення, подала її то щастя, котрого Губертина так дуже бажала, щастя, котрого може зазнати лиш та жінка, що стане матірю. Не вже-ж покійниця вислухала її в заплату за її милосердя, за то, що вона підняла колись в зимі з під порога церкви бідне, нужденне сотворіння, пригорнула його до себе а тепер з великою парадю віддала за

князя? Тому то обоє Губерти стояли тепер на колінах перед престолом Всевишнього і вже аж не могли молитися, бо не знали як Йому дякувати за ту ласку, котру Він їм зіслав. А перед ними на троні сидів єпископ, що також належав до родини. Він виглядав в своїх ризах церковних зовсім як правдивий заступник Божий: на його поважнім лиці натхненім духом Божим не було ані сліду людської пристрасти. Понад його головою видно було вишитий герб Готкерів, котрий держали два ангели.

Тепер розпочалось торжество. Явилось все духовенство, прийшли були навіть сусідні священики, щоби звеличати свого єпископа. З поміж білих священичих ризів виглядали тут і там золотаві ризи співаків і червоні ризи міністрантів. Навіть вічну темряву в глухій романській каплиці освітило було того дня веселе світло цвітневого сонця і пробивалося через вікна та ніби жаром обсіпало їх примурки. В середині церкви горіло ціле море свічок; там їх було тільки як зізд на небі. Великий престіл стояв цілий в світлі; позапалювано всі павуки і підсвічники на стінах. Перед молодими уставлено два великі канделябри з величезними раменами, від котрих, як ніби від сонця, розходилося світло. Дальше уставлено цілий ліс всіляких рости і цвітів, розцвилі корчики білих азалій, білих камелій і лелій. Аж далеко в глибину апсиди заходило золотаве та срібляве світло а тут і там промайнув кінчик шовку або оксаміту, коротко сказавши, з поза розставлених цвітів пробивалося як від монстранції так ясне світло, що аж за очі ловило. Понад то все піднімалася баня церкви, що спочивала на чотирох величезних стовпах. Від якогось невидимого подуву дрожала полумінь тисячів свічок і клонилася перед світлом сонця, що заходило до церкви через готицькі вікна.

Ангелика просила, щоби її вінчав отець Корнил. Коли отже побачила, що він вже іде а з ним і два послугачі, то аж усміхнулася до него. Таки сповняються її мрії, вона віддається і то так, як того навіть і не сподівалася, за богача, гарного і знатного чоловіка. В церкві співають вже вінчальний гимн, горять тисячі свічок, а людей в ній, а духовенства без ліку. Стара ся церква ще не виділа такого вінчання; серед сего щастя аж ніби стіни її розступилися і вона стала ширша. Ангелика лиш усміхнулася, вона почула вже смерть в собі; вона почула, як серед сеї загальної радості смерть

єже тішитись з своєї побіди. Коли увійшла до церкви, звернула свої очі на каплицю Готкерів, де спочивали Льоретта і Бальбіна, ті щасливі покійниці, що погинули в повній силі молодости, в хвилі найбільшого щастя в своїм життю. В сій хвилі здавалося їй, що вона вже совершенна, що перемогла саму себе, що вона так відмінилася, як коли-б на ново на світ народилася; уважалася щасливою, що уноситься як то надприродне сотворіння і для того в чистоті свого серця величала Всевишнього разом з своєю старою подругою, катедральною церквою. Коли приклякла, то так, як покірна рабиня Божа, що позбулася зовсім гріха первородного. Відрікаючись всего чулася щасливою.

Отець Корнил зійшов від престола і виголосив науку словами приятеля. Він вказав на примір Христа і говорив про те, що треба жити в вірі і виховувати свої діти по християнськи. І знов усміхнулося лице Ангелики а Фелісіян згадавши на се щастя, котре вже здавалося бути майже певним, аж затрясся. Відтак слідували приписані питання і відповіді, що вяжуть на ціле життя, і рішаюче слово „Так”, котре вона висказала з цілої глибини свого зворушеного серця а він голоснійше і з лагідною повагою. Так злучилися вони на віки, священник звязав їм руки і виголосив приписану формулу. Опісля поблагословив священник обручку, символ ненарушимої вірности і нероздільности звязи, що требає на віки, і покропив її свяченою водою зробивши кропилом знак святого хреста над золотою обручкою на срібній тарілці: „Благослови Господи обручку сю . . .” Він дав їй мужеві на доказ, що церква запечатала і замкнула його серце, щоби там не закралася ніяка друга жінка. А муж вложив їй на палець жені, щоби їй дати тим доказ, що зі всіх мушчин лиш він один на віки до неї належати буде. Так настало злучення без кінця і ціли; вона носила знак, що мав йому безустанно нагадувати зложену присягу. Був то також обіт на довгий ряд літ, що мали прожити з собою, немов би то та мала золота обручка мала їх вязати ще і поза гробом. Коли священник по молитві при кінці ще раз їм дав науку, проявився на лиці Ангелики знов якийсь усміх відречення. Вона-ж прецінь знала, що то буде.

І знов загуділи органи а отець Корнил відійшов з міністрантами від престола. Преосвящений мимо своєї строгої поваги поглянув лагідно своїми орлиними очима на повінча

ну пару. Губерти, що все ще стояли на колінах, підняли голови, а очі їх так їм зайшли були сльозами, що вони ледви ще могли що бачити. А органи гуділи все даліше і даліше в безконечних ритмах переходячи в тоненькі голоси, що як той ранній спів жайворонка роздавалися зпід склепіння. По церкві рознісся протяглий віддих і зробився рух а люде стали товпитись коло головних дверей і бічних виходів. Украшена цвітами церква аж заясніла від радості з довершеного святого обряду.

Проминули ще дві години, бо була парада, як при вінчанню якого короля. Ще відправилась велика Служба Божа. Служитель вийшов в білім фелоні а з ним і послугачі, і кадилоносці з кадильницями та свяченою водою, а два міністранти несли великі золоті підсвічники з запаленими свічками. Задля присутности Преосвященого правилась служба Божа довше і з більшою церемонією. Що хвиля лопотіли ризи мов ті крила птиць, коли тільки покланялися або приклякали священники. З старих багато різьблених сталь піднялася ціла капітула. Відтак знов, як би на подув з неба, припали всі священники до землі. Служитель співав від престола; коли він утих і сів, почав співати цілий хор торжественним голосом а до сего голосу мішався і тоненький голос дітей, мов той голос ангелів в небі. Особливо гарно відбивав чистий голос якоїсь молодой дівчини і дивував всіх не мало. Оповідали собі, що то була панна Кляра Воанкуртівна, котра конче була наперлася співати на сім чудовім весіллю. До того ще пригравали органи так солодко, так ніжно, як коли-б то радувалася якась добра, щаслива душа. Часом робилося тихо а відтак загуділи знов органи, мов би то попід саму баню церкви котилися громи, а тоді приступали міністранти і їх помічники з кадильницями та свічками до священослужителя і давали йому благословити кадило. Дзвінким голосом бреніли тоді срібні ланцушки від кадильниць а благовонний дим підносився з них високо в гору. В воздуху повисла пахуча синява хмара. Три рази покадив священник, насамперед на правій стороні, відтак на лівій а наконєць по середині перед єпископом, перед священниками, перед євангелієм і перед густими рядами зібраних в церкві людей.

Ангелика і Фелісіян стояли цілий час на колінах і слухали в покорі служби Божой. Коже з них держало запа-

лену свічку в руці яко символ чистоти береженої від самого хрещення. Ще по „Отче наш” стояли вони під вельоном, тим знаком покори, соромливости і скромности, а священник стоячи відчитував приписані молитви. В їх руках все ще горіли свічки, а то мало значити, що навіть і серед такої радості як весілля треба на смерть пам'ятати. Служба Божа скінчилася; священослужитель, міністранти, кадилоносці і їх помічники вийшли помолившись Богові, щоби поблагословив супругів, аби дав їм діждатися і виховати дітей та доховатись з них третього і четвертого покоління.

Тепер роздався веселий голос по цілій катедрі. Органи так гучно заграли до весільного походу, що аж стіни затряслися. Серед церкви зробився шум і люде почали тиснутися, щоби ліпше побачити молодих. Жінки ставали на лавки і аж попід самі стіни не було більше нічого видно як лиш розцікавлені лица. Свічки ніби як на пращання аж якось ясніше горіли а полумінь їх розтягалася і виглядала як якісь вогнисті язика, що підіймаються в гору аж під саме склепіння. З поміж цвітів і з посеред блиску святих прикрас і дорогоцінностей заспівало духовенство вслідне „Осанна во вишніх”. Нараз розскачилися обі половини дверей головного порталю під органами а чорні мури осінив ясний блиск денного світла. Показався ясний квітневий день і оживляюче весняне сонце; на пляцу ді Клоатр показалися веселі білі доми. А на дворі ждала ще більша товпа людей на молодих і не могла вже їх дочекатися; гомін був такий, що і слова не можна було зрозуміти, а люде потручувалися на всі сторони. Свічки потахли а органи загуділи ще сильніше і приглушили гомін на дворі.

Повільною ходою ступали Ангелика і Фелісіян поміж рядами весільних гостей аж до порталю. Ангелика звеличала торжественно свою побіду, а тепер входила з своїх давніх мрій в звичайну дійсність. Сей присінок повний яскравого світла отвирав перед нею не знаний їй ще досі світ. Вона ступала ще поволійше і дивилася то на доми перед нею, то на людей, що їй весело витали. Вона так була вже ослабла, що муж мусів їй майже нести, а мимо того вона усміхалася весело. Їй прийшла на гадку княжа палата з всіми дорогоцінностями та королевськими сукнями, в котрій дожидала її біла весільна кімната. Щось в ній віддих заперло і вона мусіла пристати, але відтак на силу поступила-

ся ще кілька кроків наперед. Вона добачила на своїм пальці золоту обручку і усміхнулась весело на вид сего знаку вічної звязи. На порозі головного порталю, на найвисшій ступени, з котрого вже виходилося на двір, вона заточилася. Хіба-ж не випила вона чашу щастя аж до самого дна? Хіба-ж не тут був кінець її радості? Ще послідними силами кинулась на свого мужа і зложила горячий поцілуй на його устах. А з тим поцілуєм понеслась і її душа.

Але не була то сумна смерть. Преосвящений допоміг сам духовним благословенням спочити в Бозі тій бідній душі, що сама в собі вже успокоїлася і улетіла відтак до Бога. Губерти вернувши до щоденного життя і дізнавши ласки, були щасливі, що тут закінчилася мрія. Катедральна церква і ціле місто розпливалось в радісній торжестві. Органи загуділи ще голоснійше, дзвони задзвонили а нарід величав звязь любови, що осінена весняним світлом сонця проявилася перед її очима на порозі таємничої церкви. Ангелика піднялася щаслива і в непорочній чистоті з темряви романської каплиці в гору до вершечка готицької будови; її мрія сповнилася і вона перейшла з останків поблідлого золота і мертвих малюнків до живого раю побожних оповідань.

Фелисіян держав ще лиш в своїх руках якусь милу і ніжну постать в весільній сукни з коронками і перлами, горстку легенького і ще теплого пуху. Він давно вже знав, що то лиш сама тінь, котру він до себе пригортає. Як не знати звідки взялася, так і не знати де поділася. Був то лиш ясний образ, що померкнув розбудивши лиш фантазію. Все то лиш мрія. Станувши на самім вершку щастя, улетіла Ангелика легеньким подувом поцілуя.

К о н е ц ь .

Замовляйте інтересні книжки!

Перване Дитя — 1 сшиток 15 ц., 10 сшитків за	\$1.25
ціла повість в 62 сшитках за	\$7.50
В оправі	\$9.50
Подорож Гулівера до краю Великанів	20 ц.
Подорож Гулівера до краю Ліліпутів	20 ц.
Сорок тисяч миль під водою	\$1.00
Соняшний промінь	80 ц.
Суд чотирох	40 ц.
Тайни цісарської родини	50 ц.
Тропарик, церковною мовою, але укр. письмом....	25 ц.
Українська читальня, або Що кождий Українець повинен знати	25 ц.
Фізика	50 ц.
Флірт, або тиха розмова	50 ц.
Хатина	75 ц.
Хмельниччина в Галичині	20 ц.
Шкільний співаник для Рідних Шкіл	75 ц.
Як жити, щоби бути здоровим	10 ц.
Як львиця виховала царського сина	20 ц.
Як пригорне земля	75 ц.
Як промовить земля	75 ц.
З ласки родини, брош. 1.50; в оправі	\$1.75
Зоологія. Склад чоловіка і звірят, в оправі	75 ц.
Ірена Оленська і інші оповідання	75 ц.
Кровавий шлях	60 ц.
Казки Бехштайна — два томи в оправі	\$1.50
Казки братів Гривів, в оправі	75 ц.
Про українських козаків, Татар та Турків	25 ц.
Пісні України — в англійській мові	\$1.25
Початки релігії	25 ц.
Своя стріха — своя втіха (з воєнних переживань)	35 ц.
Чародійна рожка і перстень	25 ц.
Чорноморці в неволі	30 ц.

Замовлення посылайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

WINNIPEG, CANADA

„УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС“

щиро народний, поступовий часопис в Канаді.
Виходить що тижня „не для зиску, але для
поборювання темноти“.

ВИХОДИТЬ ВІД 1910 РОКУ.

Річна передплата в Канаді \$2.50
Річна передплата до Злучених Держав \$3.00
Річна передплата до інших країв \$3.50

Читайте його і ширіть приєднуванням нових
передплатників.

ОГОЛОШЕННЯ В „УКРАЇНСЬКИМ ГО-
ЛОСІ“ ПРИНОСЯТЬ РЕЗУЛЬТАТ.

Пошукуйте в „Українським Голосі“ за сво-
яками і іншими, котрих бажали-б віднайти.

Друкарня „Українського Голо-
су“ виконує всякі друкарські
роботи по приступній ціні.

Книгарня „Українського Голосу“ має на
складі всякі українські книжки.

ПИШИТЬ ПО БЕЗПЛАТНИЙ КАТАЛЬОГ.

Редакція, Адміністрація і Друкарня
містяться під:

210-214 Dufferin Avenue

Почтова адреса:

Ukrainian Voice

Box 3626,

Winnipeg, Man.